STRIP SCHRIFT

NR 216

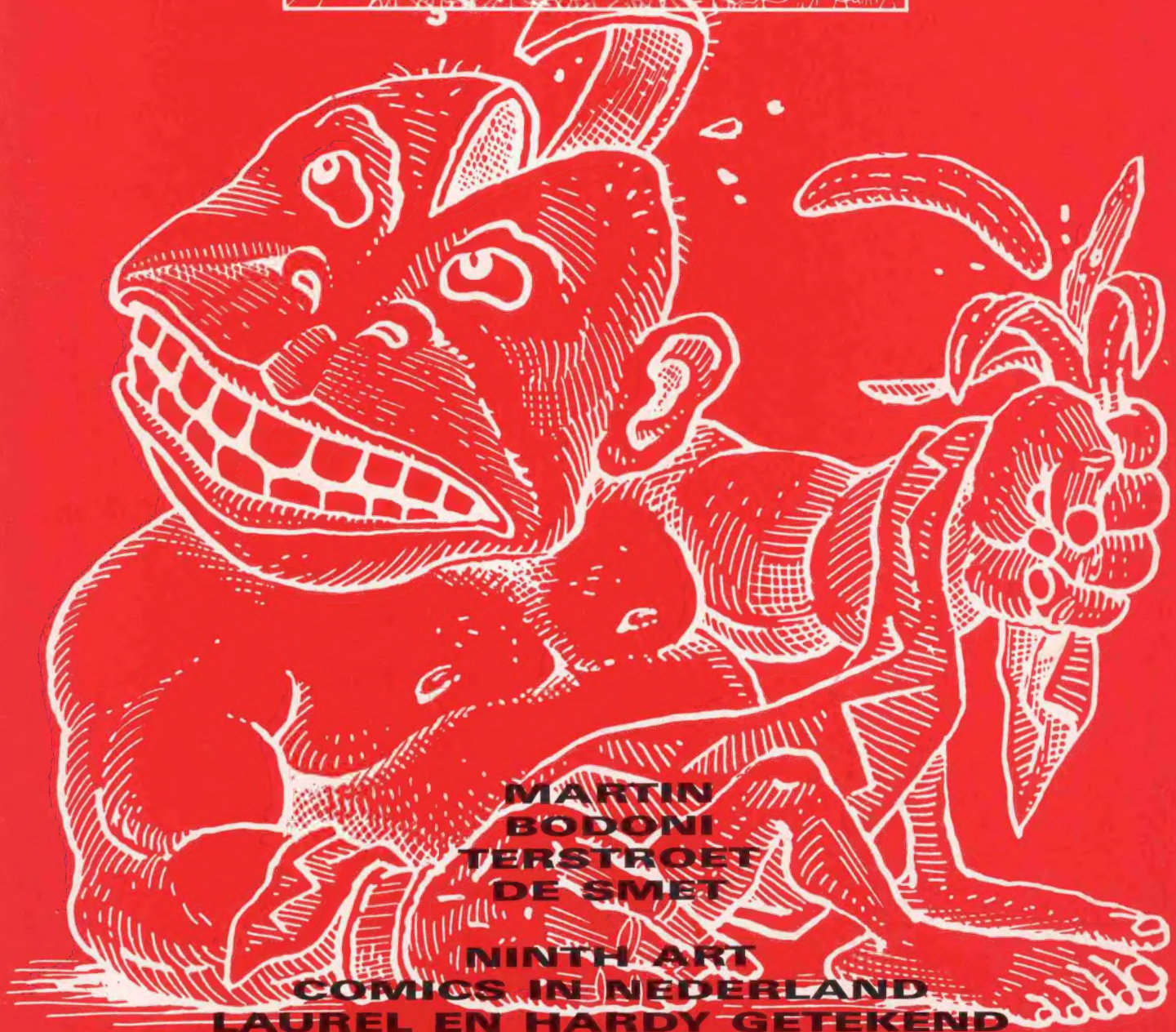

MARTIN
BODONI
TERSTROET
DE SMET

NINTH ART
COMICS IN NEDERLAND
LAUREL EN HARDY GETEKEND

21E JAARGANG · LOSSE NUMMERS FL 9,50 · BFRS 190

stripwinkelgids

'PLATENBAR-STRIPWINKEL LEO'

Lange Kerkstraat 32
4461 JJ Goes, telefoon 01100-13193

stripspeciaalzaak
PIET SNOT
vismarkt 3 utrecht tel. 318472

RICHARD
Rombout-Hogerbeetsstraat 78,
Amsterdam, tel. 020-842923

STRIPBOEKHANDEL
breestraat 22 delft tel. 015 126097
BUL SUPER

ROTTERDAMS GROOTSTE STRIPWINKEL & LECTUURHAL
TIJDSCHRIFTENHAL
NOORD
ZAAGMOLENDRIFT 35 t/m 41
1e MIDDELLANDSTRAAT 110
ROTTERDAM
SCIENCE FICTION
STRIPVERHALEN

STRIP ANTIQUARIAAT
&
STRIPGALERIE PANDA
geopend di t/m vr van 12 tot 6 uur; zaterdag van 11 tot 5 uur
Frederikstraat 955-959, 2514 LJ 's-Gravenhage, tel. 070-635950*

DE STRIPSPEURDER
Wagenstraat 130
2512 BA DEN HAAG
Tel.: 070-643005

WONDERLAND
strips en science fiction
Soembawastraat 54a
1095 XD Amsterdam
020 - 94 35 62

DE JACOBIJN
STRIPWINKEL

JACOBIJNESTRAAT 10 HAARLEM 023-320782
TE KOOP: ZEEFDRUKKEN
VAN © JOOST SWARTE

GOBELIJN

KAPITEIN ROB

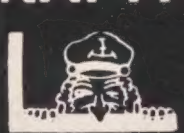

inkoop-verkoop
STRIPS

Geopend
ma t/m vr 12-18 uur, za 11-17 uur
Amsterdam, 2e Egelantiersdwarsstraat 8
TELEFOON: 020 - 22 38 69

STRIPWINKEL DUMPIE
Nieuwe Rijn 18, Leiden, tel. 071-126404
BESLIST DE GOEDKOOPSTE MET ANTIQUARISCHE PRIJZEN!!
(meestal niet meer dan 60% van de katalogus prijs)

STRIPWINKEL SNOEK
amsterdam
Oostenburgergracht 69
tel· 020-224680
Gespecialiseerd in stripweekbladen strips en amk.comics, antiquariaat SF
Nu ook inbindmappen (slechts 7,95 per map)
gironr. 4525295 t.n.v. Strw. Snoek

"DE STRIP-AAP"
STRIPSPECIAALZAAK
IN- & VERKOOP, VERHUUR
KUIPERSDIJK 66
7512 CJ ENSCHEDE
053-305261
Di. t/m vr. 12.00 - 18.00 uur,
za. 11.00 - 17.00 uur, do. koopavond

NR. 216 – 21e JAARGANG, 1987

Uitgegeven door Vonk/Uitgevers B.V. voor Het Stripschap, Nederlands Centrum voor Belangstellenden in Strips, goedgekeurd bij K.B. 30 sept. 1968.

REDAKTIE
Postbus 4835, 1009 AV Amsterdam (020-939857).

UITGEVERS
Vonk/Uitgevers B.V., Postbus 420, 3700 AK Zeist, tel. 03404-54000, telex 70042.

ADVERTENTIE-EXPLOITATIE
Inlichtingen en tarieven: Bureau Nassau, Jan van Nassaustraat 18, 2596 BT Den Haag, telefoon 070-249500.
U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever, Postbus 420, 3700 AK Zeist.

BLADMANAGER
Nelleke Lindhout

REDAKTIE
Baldi Dekker jr., Arco van Os, Pieter van Oudheusden, Hans Pols.

MEDEWERKERS
Har Brok, Martijn Daalder, Eric Korsten, Erik Spaans, Rich Thomassen.

VORMGEVING
Paul Stoute (Vormgeving Rotterdam)

OMSLAG
Paul Bodoni

STRIPSCHRIFT IS VERKRIJGBAAR
- via een lidmaatschap/abonnement à ƒ64,50. Postgiro 1513000 of bankrekening 42.11.38.114, beide t.n.v. Het Stripschap te Amsterdam.
- via een abonnement (jan. t/m dec.) à ƒ49,50. (buitenland ƒ59,—.)
- via een CJP-abonnement à ƒ42,75.
- losse nummers (ook verkrijgbaar in de boekhandel) à ƒ9,50. Postgiro 209948 t.n.v. 'Stripschrift' te Zeist.

Houders van een CJP-paspoort dienen zich via hun CJP-buro op te geven. Lopende (bestaande) abonnementen kunnen eerst worden omgezet in het komende kalenderjaar. Abonnementen op Stripschrift, opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

KLACHTEN over bezorging, adreswijzigingen en inlichtingen over abonnementen uitsluitend via Postbus 420, 3700 AK Zeist.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stripschrift en auteurs.

De verantwoordelijkheid voor de geplaatste artikelen berust bij de auteurs.

ISSN 0165-845X.

Druk: Drukkerij Vonk Zeist b.v.

REDACTIONEEL

Op zondag 20 september jongstleden is Henk Albers in het ziekenhuis in Lelystad overleden. Dit gebeurde na een periode waarin zijn gezondheid terugliep. Hij werd een paar weken voor zijn overlijden in het ziekenhuis opgenomen als gevolg van een hersenbloeding en hartinfarct. Hij was kort daarvoor zestig jaar geworden.
Henk Albers was sinds de veertiger jaren zeer actief in stripkringen en daarbuiten. Hij werkte mee aan striptijdschriften als de Ketelbinkiekrant (Tom Lucky), Donald Duck (Ditjes en Datjes van Donald Duck) en Pep (Pepspotters en Lucky Luke-parodiën). In 1980 verscheen zijn *De wereld van Lucky Luke*. Hij vervaardigde in de loop der jaren ontelbare strips en illustraties in zeer uiteenlopende bladen. Sinds 1983 werkte hij op vaste basis voor Het Stripschap.
Vorig jaar publiceerden wij een interview met hem over zijn loopbaan als western-tekenaar. In Stripschrift 214 werd een verhaal van Tom Lucky – uit de Ketelbinkiekrant – opnieuw afgedrukt.
Velen zullen hem missen.

INHOUD

JACQUES MARTIN: EEN PERFECTE HELD IS EEN SOORT VERVAAGDE PADVINDER PAG 2
PAUL BODONI: LICHT IN EEN GIETIJZEREN DUISTERNIS PAG 8
MARC TERSTROET: LEZERS HOEVEN NIET BLAUW TE LIGGEN VAN HET LACHEN PAG 17
9TH ART: DE NORMEN VAN DE KENNIS PAG 22
MARTIJN DAALDER: AFKOMST VERLOOCHENT ZICH NIET PAG 30
DE GENERAAL STRIJDT (MET BIJFIGUREN) OM DE MACHT PAG 32
STAN EN OLLIE OP DE TEKENTAFEL PAG 35
STRIPSCHRIFT ARCHIEF: AAD DUINEVELD PAG 40
COMICS IN NEDERLAND PAG 48
FRIENDLY FIRE PAG 51
BOEKEN IN HET KORT PAG 55
ROME 68 NA CHRISTUS: JACQUES MARTIN PAG 60
NIEUWS PAG 61
POSTSTRIPTUM PAG 65

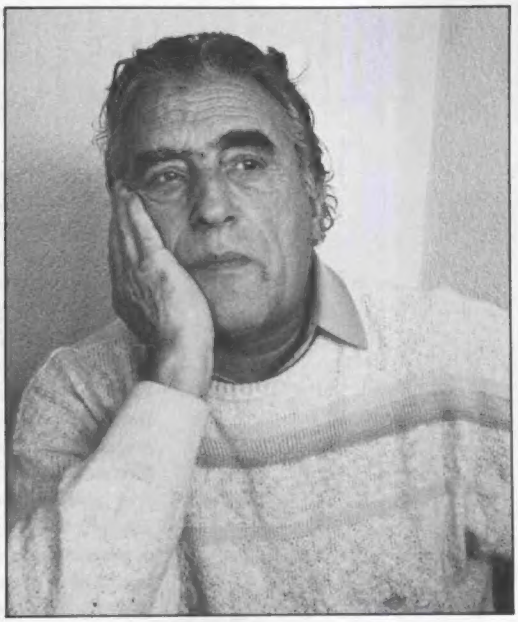

Jacques Martin (foto Pieter van Oudheusden)

EEN PERFECTE HELD IS EEN SOORT VERTRAAGDE PADVINDER

DOOR HANS POLS MET MEDEWERKING VAN PIETER VAN OUDHEUSDEN EN MARC JONGBLOET

Jacques Martin is een stevig gebouwde man van zo'n vijfenzestig jaar met een markant gezicht, noem het een Grieks profiel. Op ons kwam hij erg 'Frans' over. Ondanks zijn hoge leeftijd maakt Martin nog een energieke indruk, al kost het hem wat moeite om zich door het warme gebouw te verplaatsen naar onze ontmoetingsruimte. Tijdens het gesprek dat wij met hem hadden praatte Jacques Martin op kalme toon over zijn projecten, daarbij volop gebruik makend van zijn handen.
Waar we het tijdens dit gesprek vooral over wilden hebben, was Martins activiteit als scenarist van de series *Arno* (Juillard) en *Tristan* (Pleyers).

Jacques Martin: 'Ik heb Jean Pleyers leren kennen doordat Paul Cuvelier hem naar mij toestuurde. Voor die tijd hadden we niet samengewerkt. Pleyers liet me toen wat tekeningen zien, waar ik niet erg enthousiast over was. Ik heb hem een proefopdracht gegeven en de kwaliteit van wat hij me iets later liet zien, was hoog. Dat had ik niet verwacht.
Ik heb hem daarop voorgesteld om *Tristan* te gaan tekenen en practisch de week erop zijn we begonnen hieraan te werken. Ik werkte namelijk eerst met Paul Cuvelier aan Tristan, totdat hij te ziek werd om er mee verder te gaan.

METAL HURLANT

André Juillard, hoe bent u met hem in contact gekomen?
Martin: Via Jean-Pierre Dionnet, die bij de Franse televisie werkt. Hij was toen nog redacteur van *Metal hurlant* en wilde al geruime tijd dat ik iets voor hem zou maken. Ik vertelde hem steeds weer dat ik geen tijd en/of zin had. Op een dag heeft hij me André Juillard op een verraderlijke manier in een uitstekend Parijs restaurant voorgesteld. Nadat ik enkele tekeningen van hem had gezien, raakte ik onder de indruk van de kwaliteit en daarbij zijn persoonlijkheid en zijn wil om direct aan de slag te gaan. Ik heb een oud project uit de lade gehaald en dat is *Arno* geworden. Voordat ik echter definitief besloot om met Juillard samen te gaan werken heb ik, toch nog, een jaar gewacht, omdat hij nog geen tijd had en ik twijfelde. Ik was namelijk bezig met drie, vier verhalen tegelijkertijd en dat was nogal veel. Ik maakte me er zorgen over of ik al deze verhalen tot een goed einde zou kunnen brengen. Ik moet zeggen dat het erg prettig is om met André Juillard samen te werken, daar hij erg snel en efficiënt werkt. Hij is de medewerker die van mij de minste tijd vraagt en de ..eh... meest begaafde.
De samenwerking met Pleyers en Juillard, hoe werkt die? Schrijft u kant en klare scenario's of werkt u samen?
Martin: Ik moet zeggen dat Pleyers het voordeel heeft dat hij 25 kilometer bij mij vandaan woont; Juillard daarentegen zo'n 300 kilometer. Gelukkig is Juillard de meest begaafde en creatieve, dus op die manier werkt het goed.
Pleyers heeft echter veel meer behoefte aan mijn tussenkomst. Hij kan een pagina niet zelfstandig tot stand brengen, zoals Juillard dat wel kan doen. Het is voor Pleyers noodzakelijk dat we samenwerken. Ik moet zijn tekeningen altijd herzien, iets dat ik bij Juillard niet hoef te doen.

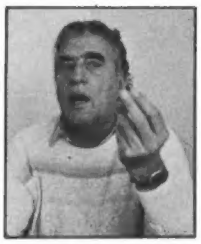

EEN PERFECTE

Ik heb heel sterk het idee dat *Tristan* een verhaal is van Jacques Martin, maar dan getekend door Jean Pleyers.
Martin: Nee, nee, integendeel, ik moet naar mijn mening veel te vaak ingrijpen. Ik moet veel verbeteren aan de decoupage, de kadering. Dit tot mijn spijt, want het doet niets af aan het talent van Jean Pleyers. Hij heeft de neiging om te veel af te wijken en uit te weiden. Hij maakt planfouten, bijvoorbeeld: hij tekent een brug te ver op de achtergrond of een personage te klein. In dit opzicht moet ik vaak ingrijpen. Ik verbeter met potlood totdat het goed is. Bij Juillard hoef ik dit niet te doen. Het verwondert me wat hij allemaal kan. Pleyers beschouw ik als iemand met talent, hij heeft alleen nog moeite met het vertellen van een verhaal in beelden, de montage. Hij zegt me altijd dat ik zijn goeroe ben en dat hij mij nodig heeft.

GILLES DE RAIS

Een belangrijke personage in *Tristan* is Gilles de Rais, wat fascineert u in zijn persoon?
Martin: Wat mij in hem fascineert? Ja, ik ben inderdaad altijd al gefascineerd geweest door Gilles de Rais. In 1946 heb ik een toneelstuk over hem geschreven. Men ziet de documenten daarvan in *Avec Alix*. Dit boek is helaas niet in het Nederlands vertaald. Men moet het maar lezen. Als men het boek leest, weet men dat ik al in 1946 een toneelstuk heb geschreven over Giles de Rais en de decors ervoor gemaakt heb. Ik woonde toen in Parijs en omdat ik daar niet ben gebleven is het stuk niet opgevoerd. Het was een project, dat op het punt stond om uitgevoerd te worden.
Ik had nog allerlei materiaal in mijn lade over de Rais. Door de censuur die in België en Frankrijk heerstte tot in de zeventiger jaren kon ik daar niets mee doen.
Toen ik het plan opvatte om samen met Paul Cuvelier dit project te starten, was de censuur al op zijn retour. Het idee om iets met Gilles de Rais te gaan doen is dus al

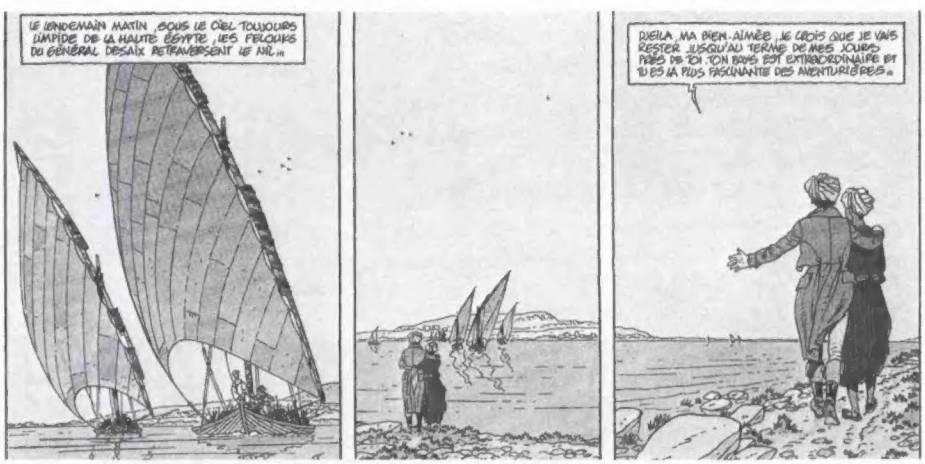
LE LENDEMAIN MATIN, SOUS LE CIEL TOUJOURS LIMPIDE DE LA HAUTE ÉGYPTE, LES FELOUKS DU GÉNÉRAL DESAIX REMONTENT LE NIL...
DIS-LA, MA BIEN-AIMÉE, JE CROIS QUE JE VAIS RESTER JUSQU'AU TERME DE MES JOURS PRÈS DE TOI. TON ÂME EST EXTRAORDINAIRE ET TU ES LA PLUS FASCINANTE DES AVENTURIÈRES...

Uit: **Arno - Het oog van Cheops**

Ordre aux rameurs tribord : deux coups d'avirons et laissez-les hors de l'eau.
CRAC
Magnifique ! Ils ne vont plus pouvoir diriger leur bateau ! Formidable !

Uit: **Alex - Het Paard van Troje**

heel oud. Ik ben altijd geïnteresseerd geweest in hem, omdat hij tot de verbeelding spreekt, barok is, ultramodern en monsterlijk.

DUIZEND KINDEREN

Het boek *Gilles et Jeanne* van Michel Tournier, kent u dat?

Martin: Ja, maar ik ben het er niet erg mee eens. Tournier heeft de lijn niet erg nauwkeurig gevolgd. Zoals ik zoëven al zei, ik ken Gilles de Rais al sinds 1946. Ik heb veel over hem gelezen. Ik ken hem dus zeer goed. Ik zeg niet dat ik de grootste specialist ten aanzien van Gilles de Rais ben, maar toch ... Tournier heeft een erg vrije interpretatie geschreven. Het is amusant, maar dat is alles, het is niet historisch. Het beste boek over Gilles de Rais is geschreven door vader en zoon *George en Michel Bataille*. Dat zijn de besten. Zij hebben veel over Gilles de Rais geschreven. Formidabel! Voor degenen die zich ervoor interesseren, bestaan er in Frankrijk de rechtbankverslagen over het proces tegen de Rais. Ik weet niet of het in andere talen vertaald is, maar alle archieven over het proces bestaan nog steeds. Ze zijn bewaard gebleven. Het is

EEN PERFECTE

een enorm dik boek. Formidabel, alle getuigenissen zijn erin beschreven. Hij heeft meer dan duizend kinderen vermoord.

Zoveel? Ik dacht dat het er minder waren.

Martin: Ik ook.

De serie *Tristan* verschijnt in verschillende landen. Is het thema niet erg Frans?

Martin: Nee, nee. Zulke monsters bestaan overal. Maar de meeste monsters hebben niet het reliëf dat Gilles de Rais heeft. Hij was belangrijk, hij was de rijkste en machtigste man van Frankrijk in die tijd. Men heeft hem niet veroordeeld om zijn misdaden, maar omdat hij aan hekserij deed. Men durfde het niet aan. Voor de wet heeft Gilles de Rais geen misdaden begaan, maar zich slechts aan hekserij schuldig gemaakt. Hij had een verbond met de duivel gesloten, dat was alles. Uit de rechtbankverslagen blijkt dat hij niet om zijn misdaden veroordeeld is. Dat is ongelofelijk!

Had hij zo veel macht dat hij dat alles kon doen?

Martin: Jazeker, hij was ongelooflijk rijk en de koning ongelooflijk arm. Men kon niets tegen Gilles de Rais beginnen. Hij was een soort multinational. Het was niet te geloven, hij had een enorme koopkracht, dat kan men zich nauwelijks voorstellen. Als hij met goud bestikte gewaden bestelde, betaalde hij slechts voor het goud, niet voor de stof en het arbeidsloon. Arbeidsloon bestond toen nog niet.

Men kan zich geen voorstelling maken van de enorme rijkdom en macht van Gilles de Rais. In een van de volgende delen zal ik laten zien dat zijn volgelingen in koffers vol goud graaien. Dat heeft tien jaar geduurd en hij was nog niet geruïneerd toen hij stierf.

Is Gilles niet de eigenlijke hoofdpersoon in de reeks Tristan?

Martin: Ja en nee. In de eerste twee delen van de serie is hij voortdurend op de

Enfin...
Attention!Poussez fort...Un grand coup!
Ça y est!...
Hé! le chariot!?... Le chariot part aussi!?... HO-LA!?...
Mais ils sont fous ces gens-là!? Ils vont bloquer le chenal! Vooh!. Pas trancher la corde NO-OON!...
Voilà! Ils ont obstrué la passe! Quels imbéciles!... Maintenant il faudra plus d'une heure pour récupérer ces patins et les remettre à sec!...
Navrés de devoir être réduits à pareille supercherie, surtout à l'encontre de ces pauvres gens. Afin de distancer nos poursuivants il n'existait pas d'autre solution. Malheureusement!...
Et quelques jours plus tard...
Le sanctuaire d'Epidaure! Mmh! Un air et une lumière, d'une extraordinaire qualité! Quel enchantement!
Le site est encore plus merveilleux, avec un trésor incomparable d'œuvres d'art.
Oh! En effet!... Dites?. Qui est-ce donc, là-bas?...

Uit: **Alex - Paard van Troje**

Rome, l'an 68... Néron règne depuis plus de treize ans. Il vient d'épouser, en quatrièmes noces, à Corinthe, une beauté de seize ans, Sporus, à qui le Sénat s'est empressé d'adresser des vœux de fécondité progéniture... Tout irait bien si la jeune souveraine appréciait les jeux du cirque. Hélas!...
L'impératrice s'ennuie!... Heureusement qu'elle a son nouveau singe...
Oui, mais cet animal est bien peureux!! Le tumulte du cirque l'affole.
Soudain...
OH!
Mais! Cette maudite bête va me gâter ce spectacle...
Va aux diables!...
kiii-kiii-iiji
Tu es un méchant!... Je ne te pardonnerai pas tant que tune m'auras pas achetè une autre guenon. Une plus jolie encore. Cruel!... Je m'en vais et retourne au palais.
Majesté! Nous allons t'escorter.
Console-toi. Dans l'avenir, je suis certain que chaque maître d'empire aura plus gracieux avec sa compagne.
Tu crois!?... Même lorsque, comme moi, il s'agira d'un eunuque!?...

Uit: **Avec Alix**, deze illustratie is op ware grootte afgebeeld op pagina 60

voorgrond aanwezig. Maar in *De kathedraal* ziet men hem niet. In de volgende delen zal men hem, dan wel, dan eens niet zien. Ik wil geen ster van hem maken. Als hij in alle boeken voor zou komen, zou hij inderdaad de ster van de serie zijn. Net zoals bij Haddock en Kuifje is het degene met de slechtste karaktertrekken die de sympathie van het publiek wint. Hij heeft de meest slechte eigenschappen, maar juist daardoor krijgt hij gestalte, nietwaar? Een perfecte held is een soort vervaagde padvinder.
Omdat Gilles de Rais relief heeft en karakter, wint hij de sympathie van de lezer. Tenslotte is hij een fantastisch personage geweest. Ik heb hem getoond zoals hij in werkelijkheid was, hij had veel lef, was erg dapper. Hij was de enige die Jeanne d'Arc trachtte te bevrijden. In dat totaal verrotte Frankrijk was hij een grote persoonlijkheid. Hij was dapper, heeft oorlogen gevoerd, hij was niet alledaags. Hij is inderdaad de eigenlijke hoofdpersoon, maar ik heb net uitgelegd, waarom ik hem niet voortdurend op de voorgrond wil hebben. Dat is de reden waarom hij om het andere boek verschijnt.

STRIPS VOOR VOLWASSENEN

De serie Tristan, zoals hij nu is, heeft u daarin alle vrijheid om het verhaal te vertellen zoals u wilt?
Martin: Ik kan alles doen wat ik maar wil. Er zijn echter talloze dingen die ik nooit zal vertonen. Ik zou heel, heel ver kunnen gaan, maar dat wil ik niet doen. Ik heb de pretentie dat mijn boeken, welke het ook zijn, bij iedereen op tafel moeten

Uit: **De dooltocht van Alex**

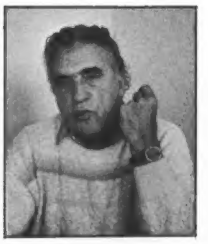

EEN PERFECTE

kunnen liggen. Het is in deze vorm al verschrikkelijk genoeg, nietwaar?
Probeert u in Tristan een zo juist mogelijk beeld te geven van de tijd en de personen, of laat u bewust dingen weg?
Martin: Ik vergeet niets, maar door dingen te verzwijgen en discreet te blijven kan ik dingen juist veel duidelijker naar voren

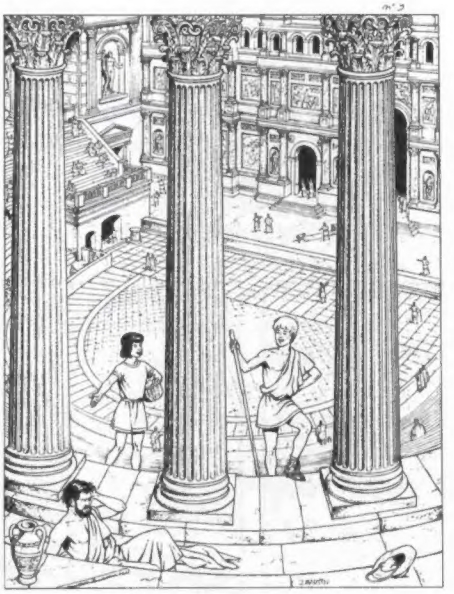

Uit: **De dooltocht van Alex**

brengen dan wanneer ik ze op een op de voorgrond tredende manier toon. Door gruwelijke zaken zo te misbruiken loopt men het gevaar verzadigd te raken. Ik wil me er niet door mee laten slepen en het publiek ook niet. Er zijn veel lezers die er anders niet bij betrokken zijn en het niet zouden lezen. Maar door de manier waarop ik de dingen breng, kunnen ze het meebeleven. Ik moet zeggen dat ik heel tevreden ben met het feit dat *iedereen* mijn verhalen kan lezen, omdat ze naar mijn mening zuiver zijn.
Heeft u nooit strips voor volwssenen willen maken?
Martin: Nee, ik vind dat iedereen mijn verhalen moet kunnen lezen. Iedereen moet er iets van zijn gading in vinden. Ik wil niet te boek staan als een auteur uitsluitend voor volwassenen of uitsluitend

Uit: **De dooltocht van Alex**

voor kinderen. Alex en mijn andere strips zijn er voor iedereen.

NAPOLEON

U heeft altijd getracht de persoon van Gilles de Rais te gebruiken. Geldt hetzelfde ook voor Napoleons persoon?
Martin: Ja, min of meer. Het verhaal van Arno vertelt natuurlijk niet de geschiedenis van Bonaparte, maar die van Arno. Ik kan in mijn verhalen Napoleon niet vermijden, omdat het onmogelijk is Napoleon *niet* te vermelden in een verhaal dat zich in die tijd afspeelt. Niettemin kruisen de wegen van Arno en Bonaparte elkaar van tijd tot tijd. Maar het verloopt op dezelfde wijze als bij Gilles de Rais.

ENGELAND EN EGYPTE

Deel drie van de serie Arno is een afronding van de vorige episode en speelt zich weer in Egypte af: *De nubische waterput.* Vervolgens verplaatst het verhaal zich naar Engeland. Daar is Bonaparte nooit geweest! Men komt hierna weer terug in Frankrijk. Dat verhaal gaat *Huitième Brumaire* heten, de dag waarop Bonaparte in Frankrijk de macht greep. (18 brumaire = 9 november 1799, HP). Daarop verlaat Arno Frankrijk weer om naar Louisiana te gaan. Tot 1804 is het Bonaparte, daarna wordt het Napoleon. Tot 1798 speelde Bonaparte nog geen belangrijke rol, elke keer dat Arno in Frankrijk is kan het zijn dat hij ten tonele verschijnt, maar dat is dan ook alles.
U plant uw verhalen erg ver vooruit, is het niet?
Martin: Nee hoor, ik plan niet echt, maar ik heb een grote verbeeldingskracht. Ik denk wel altijd 6, 7 verhalen vooruit maar

ik maak nooit vastomlijnde plannen. Ik zal ze nooit allemaal kunnen realiseren.

Beschikt u over voldoende tijd?

Martin: Nee, jammer genoeg niet. Weet u, een strip realiseren vereist het trekken van kilometers lijnen. Het is veel werk. Ik verzin de verhalen erg snel. Als ik ze ook zo snel zou kunnen maken, zou ik er drie maanden over doen. Maar nu kost het me een jaar om een *Alex* goed te maken. Er is het tekenwerk, de documentatie... alles! Het is niet het bedenken van een verhaal dat problemen oplevert. Het is het op papier zetten.

Ik kan me goed voorstellen dat het erg aangenaam voor u is om verhalen door te spelen aan medewerkers, in plaats van ze zelf te tekenen.

Martin: Ja, inderdaad. Ik zou niet in staat zijn om vier verschillende boeken alleen af te maken. Het zou zeer slecht worden. Nee, dat is niet mogelijk! Ik zou Juillard, Pleyers en Chaillet niet kunnen vervangen. Daarentegen ben ik vooral een verteller. Ik behoor samen met Hergé en Jacobs tot de generatie die het tekenen meester zijn geworden om verhalen te kunnen vertellen.

EEN PERFECTE

DE JONGE GENERATIE

Het was niet het tekenen, dat ons boeide, het waren de verhalen. Daartegenover vergeten veel jongeren vandaag de dag het verhaal omdat ze helemaal geobsedeerd zijn door het tekenen. Naar mijn mening is dat fout, al gaat het mij niet aan.
Voor zijn dood zei Hergé vaak tegen mij: 'Waar gaat het naartoe met het striptekenen. Ze zijn bezig alles om zeep te helpen. Ze kunnen goddelijk tekenen, maar hun verhalen zijn waardeloos.' Het was Hergé die dat zei, hoor, ik doe er alleen een schepje bovenop.

Zijn er op dit moment nog wel vertellers onder de stripmakers?

Martin: Niet veel. Iedereen richt zich op de media. De uitgevers ook. Allemaal hebben ze zich op het beeld gestort. Ik heb zelfs horen zeggen dat men zich moet richten op niet-vertellende verhalen. Waanzin! Deze mensen vergeten dat het publiek net als in de bioscoop of het theater wil dromen. Zij verstoren de wens van het publiek. Men houdt zich alleen nog bezig met de techniek. Maar de techniek is van voorbijgaande aard. Het interesseert niemand meer hoe de verhalen van Shakespeare of Jules Verne in scene zijn gezet. Het zijn grote, fantastisch geschreven verhalen die de eeuwen getrotseerd hebben. Men moet het verhaal voor zich kunnen zien, maar wat blijft er tegenwoordig van over? Niets. Niets, behalve tekeningen die erg mooi zijn.
Ik zou nog willen zeggen dat niet alleen de strip onder deze situatie lijdt, maar het is ook het geval met film, literatuur en theater. Het is triest, maar zo is het nu eenmaal. Alles gaat slecht, film, literatuur, strip. Men *vertelt* de mensen niets meer.

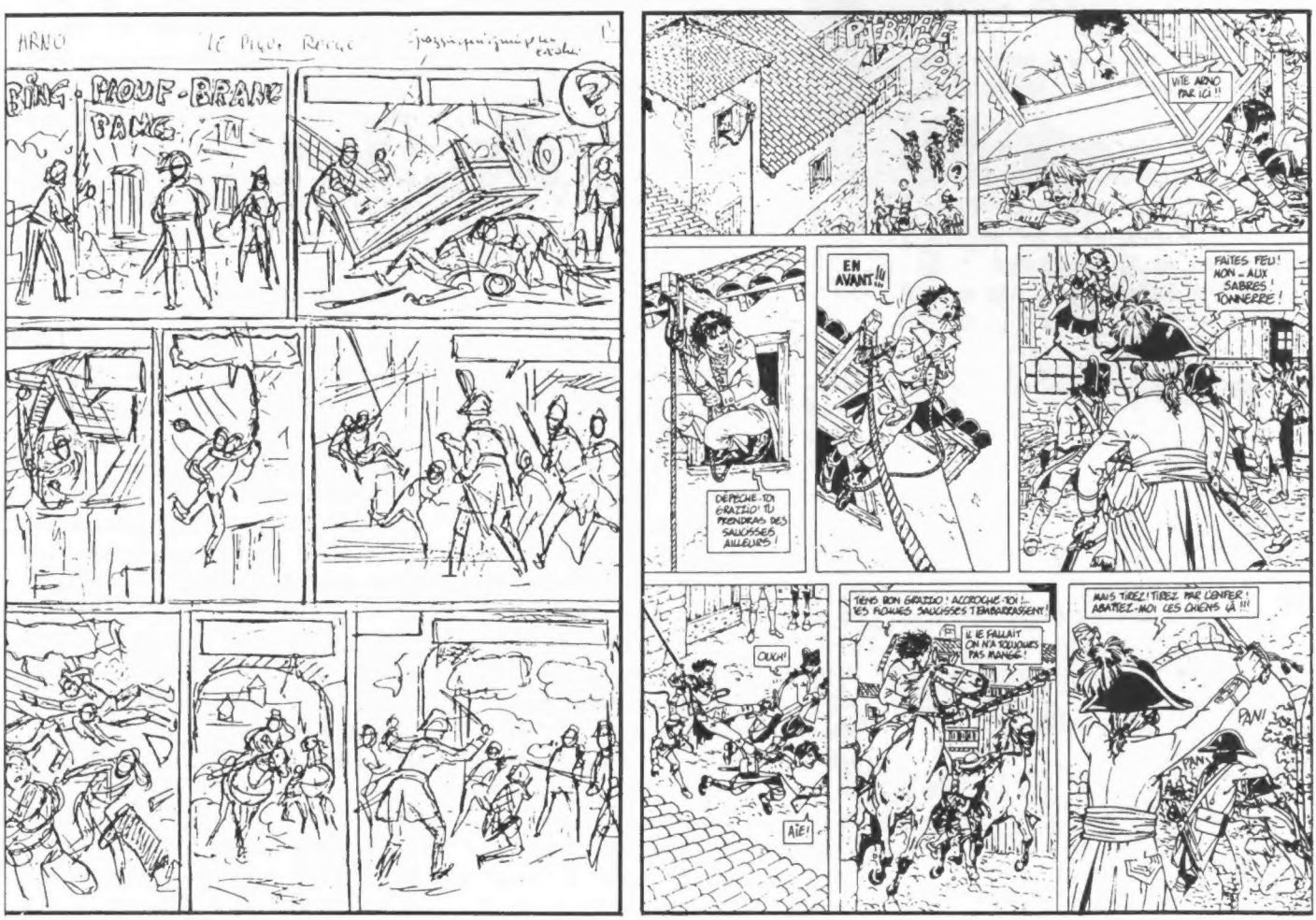
ARNO
BING - PROUF - BRAAK
PANG
PAN
VITE ARNO, FAIS ICI !!
EN AVANT !!
FAITES FEU ! NON - AUX SABRES ! TONNERRE !
DÉPÊCHE-TOI GRAZILDO ! TU PRENDRAS DES SAUCISSES AILLEURS !
OUCH!
AÏE!
TIENS BON GRAZILDO ! ACCROCHE-TOI ! LES ROUES SAUCISSES TEMBARRASSENT !
IL IE FALLAIT ON N'A JAMAIS PAS MANGÉ !
MAIS TIREZ ! TIREZ PAR L'ENFER ! ABATTEZ-MOI CES CHIENS LÀ !!!
PAN!
PAN!

EEN PERFECTE

En omdat niemand ongelijk wil bekennen komen wij geen stap verder. Dit is mijn persoonlijke mening hoor, ik zeg niet dat ik gelijk heb, maar zo denk ik er over.

Ik vraag mij af waarom de serie *Arno* niet verschijnt bij Casterman.

Martin: Ik zal het u uitleggen. Het was Jean-Pierre Dionnet die mij met Juillard in contact heeft gebracht. Juillard en ik hebben dus eerst overwogen of we deze serie voor *Les humanoides associés* zouden maken. Maar wij kwamen er al snel achter dat Dionnet op het financiële en uitgeversvlak niet echt serieus was. Hij is een buitengewoon verzamelaar en enthousiast promotor van het stripverhaal, maar waar het zaken betreft is hij absoluut incapabel.

GALLIMARD

Wij kwamen toen in contact met Gallimard, waar ze op dat moment een stripblad wilden uitgeven. Het is een project dat ze nooit opgegeven hebben, het bestaat nog steeds. Ze wilden samenwerken met het blad Télérama. De redacteur van Télérama zou hoofdredacteur van dit stripblad moeten worden. De boeken zouden door Gallimard worden uitgegeven. Voor een Franse auteur is uitgegeven worden door Gallimard een soort *legion d'honneur*. Juillard en ik waren dus erg trots. Buiten ons medeweten om heeft Gallimard het stripverhaal overgedragen aan Glénat en niet aan Casterman. Wij waren gevangenen van het contract.

Een auteur heeft het niet altijd voor het zeggen in dit vak. Als wij konden kiezen hadden we zeker anders besloten. Ik ben blij dat het uitgegeven wordt hoor. Ik zit al veertig jaar in het vak en ik ben me ervan bewust dat auteurs niet altijd zelf uit kunnen maken wat ze willen doen. Verre van dat, uitgevers worden *niet* gemanipuleerd, auteurs wel.

Is het prettig om te werken aan verhalen die zich in verschillende perioden van de historie afspelen?

Martin: Ja, zeker, door aan een ander verhaal te gaan werken kan ik me ontspannen. Ik heb de tijd niet om verveeld te raken door de ene serie, omdat er altijd nog en andere is die me boeit. Ik ben altijd bezig en dat is erg fijn. Ik probeer de documentatieproblemen zo goed mogelijk op te lossen. Research is de taak van de tekenaar in de regel. Ik probeer ze daarbij zo goed mogelijk te helpen. Om deze reden heb ik twee maanden geleden vijftien dagen in Engeland doorgebracht. Juillard had geen tijd. Ik heb daar boeken, kastelen, huizen bestudeerd, fantastisch, er is zoveel terug te vinden in Engeland en het land is zo rijk aan boeken!

Ik vind het heel leuk om van het ene op het andere onderwerp over te stappen. Zo raak ik nooit verveeld door een bepaalde serie, bijvoorbeeld Alex.

PAARD VAN TROJE

Is Alex de serie die u beslist zelf wilt blijven tekenen?

Martin: Ik bevind me in dezelfde positie als Jacobs en Hergé. De lezers zijn zo behoudend geworden, dat als ik de serie aan iemand anders over zou dragen, het een perfecte kopie van mijn werk zou moeten zijn. De lezers zouden het me nooit vergeven als de kwaliteit en het soort verhalen zou veranderen. Zij gruwen daarvan. Ik denk er nooit over om met Alex te stoppen, maar het zou niet makkelijk zijn.

Een jonge tekenaar die het talent heeft, zal er niet aan beginnen, omdat hij liever aan een eigen strip werkt. Dat geeft hem meer voldoening dan met iemand als mij samen te werken en hij loopt minder risico, dat staat vast.

Ik heb menige jonge tekenaar gezien die mij zou kunnen helpen of op een dag Alex kan overnemen. Deze mensen hebben er echter geen moment aan gedacht hun eigen serie, die niet altijd even goed is, op te geven voor Alex.

Bent u op het moment met een verhaal van Alex bezig en kunt u er iets over vertellen?

Martin: Binnenkort verschijnt *Le cheval de Troye,* als alles goed gaat in september. Het is een boek dat veel tijd heeft gevraagd, er zit veel architectuur in. Daar hou ik wel van.

Waar speelt het verhaal zich af, in Griekenland, Troje?

Martin: Nee. Ik geef u het traject. Het verhaal begint in Olympia, dan gaat het naar Delphi, van Delphi naar Epidorus en het eindigt in Pergamum. In het volgende boek zal ik naar Egypte terugkeren, in de buurt van Luxor, Karnak. het zal weer veel research vragen, omdat ik alles moet reconstrueren. Ik heb al echte archeologen ingeschakeld die voor mij werken. Dit boek zal *O, Alexandrie* gaan heten. Daarna ben ik van plan om aan een nieuwe episode te beginnen, die zich af zal spelen in het puntje van Bretagne. Ik weet niet of u dit kent, daar leefden de Kelten, een volk dat nooit echt door de Romeinen overheersd kon worden. Er zijn vier priesteressen, vreselijke vrouwen. Alex zal hun slachtoffer worden. Het zal verschrikkelijk worden en het zal Enak veel moeite kosten om Alex uit deze situatie te redden. Dit deel zal onder de titel *Le lac sacré* verschijnen.

We besluiten hier een einde te maken aan wat zowel de auteur als de interviewer beschouwen als een gezellig en interessant gesprek. Jacques Martin verlaat ons weer, omdat er op hem gewacht wordt om nog een half uurtje te signeren. Voor meisjes, en vooral jongens, van 7 tot 77 jaar.

DOOR PIETER VAN OUDHEUSDEN

PAUL BODONI: DE AVANT-GARDIST VAN HET NEDERLANDSE BEELDVERHAAL

LICHT IN DE GIETIJZEREN DUISTERNIS

Paul Bodoni (foto Pieter van Oudheusden)

Gezellig & Leuk noemt zichzelf 'een collectief van gelijkgestemde geesten'. De tekenaars hebben een gezamelijke studio in de Amsterdamse Warmoesstraat, regelen samen hun zakelijke belangen en geven in eigen beheer hun albums en een tijdschrift uit. Pieter van Oudheusden sprak met Paul Bodoni, een van de Gezellig & Leuk-tekenaars, die door vrienden en bekenden waarderend 'De omgevallen boekenkast' wordt genoemd en die ooit letterlijk bijna onder een vracht aan boeken werd bedolven. Paul Bodoni vertelt over de aantrekkingskracht van de griezelige kinderboeken, over de grijns van de Cheshire Cat en de rondvliegende ledematen in Bulletje en Bonestaak, over het gebruik van literatuur als stripscenario, over zijn bewerking van het Gilgamesj-epos, over de toenemende toegankelijkheid van zijn werk en over zijn tijd met uitgever Ger van Wulfen: 'Van Wulfen riep altijd tegen me: 'Denk aan je lezers, Bodoni!..''

Aanvankelijk werd het werk van Paul Bodoni verguisd door de kritiek, geschuwd door de striphandel en genegeerd door de lezers. Zijn vorig jaar gepubliceerde album *Twee alfredo's op een groene prairiewolf* lijkt echter een bescheiden ommekeer teweeggebracht te hebben in de waardering voor Bodoni's werk. Door een snel groeiende groep lezers en critici wordt hij bewonderd en geprezen als de avant-gardist van het Nederlandse beeldverhaal. Bodoni is een van de weinige tekenaars die experimenteel en risico's durft te nemen, op het gevaar af voor een groot publiek ontoegankelijk te zijn.

Twee alfredo's was Bodoni's eerste bundel strips voor volwassenen. Eerder verschenen *Het verbaal van het verbaal en andere verbalen* (1984) en *Het scheepsjournaal van de Eureka* (1985), albums met de strips die hij maakte voor het jeugdblad Jippo. Momenteel werkt hij onder andere aan een kinderstrip voor het blad Ezelsoor, die *Zosimus* heet: 'Het gaat over een alchemist die meer van taarten bakken houdt.'

Volgens Bodoni zelf is er niet echt een duidelijk verschil tussen zijn werk voor volwassenen en voor kinderen. 'Ik heb gemerkt dat kinderen Twee alfredo's ook een leuk boek vinden, vanwege de griezelige tekeningen. Ik denk dat er voor veel kinderen aan de verhalen geen touw vast te knopen is.'

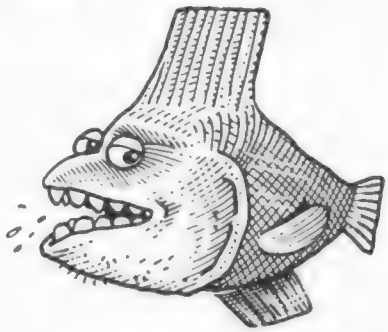

Voor veel volwassenen misschien ook niet?

'Het is aan de meeste mensen niet besteed, dat weet ik wel. Nu begint de waardering te komen, maar dat ligt ook aan mij. Ik doe meer moeite om begrijpelijk te zijn. Achteraf kan ik me wel voorstellen dat mensen niet wisten wat ze met me aan moesten. Het komt ook doordat ik in het begin voor De Balloen werkte. Daarin kon je experimenteren, hoewel het door de anderen bijna niet gedaan werd. In Stripschrift bijvoorbeeld werd mijn werk volkomen afgekraakt. Mensen wisten echt niet wat ze ervan moesten denken. Als ik werk van toen terugzie, ben ik ook verbijsterd. Hoe heb ik dat ooit kunnen maken...dat is toch onbegrijpelijk?'

RONDVLIEGENDE LEDEMATEN

'Ik werkte graag voor de Jippo. De redactie liet me vrij en vond het niet erg als ik van stijl wisselde. Ik moest alleen rekening houden met de kinderen, bijvoorbeeld in de manier waarop ik zinnen opbouwde. In het begin waren mijn strips ingewikkeld om te lezen, maar de kinderen vonden ze leuk, hoor. Echt, ze vinden het leuke boeken, maar geen kinderboekwinkel wil ze hebben.'

Uit een soort dedain: wij beslissen wel wat kinderen leuk vinden?

'Ik weet het niet. Ze willen gewoon geen

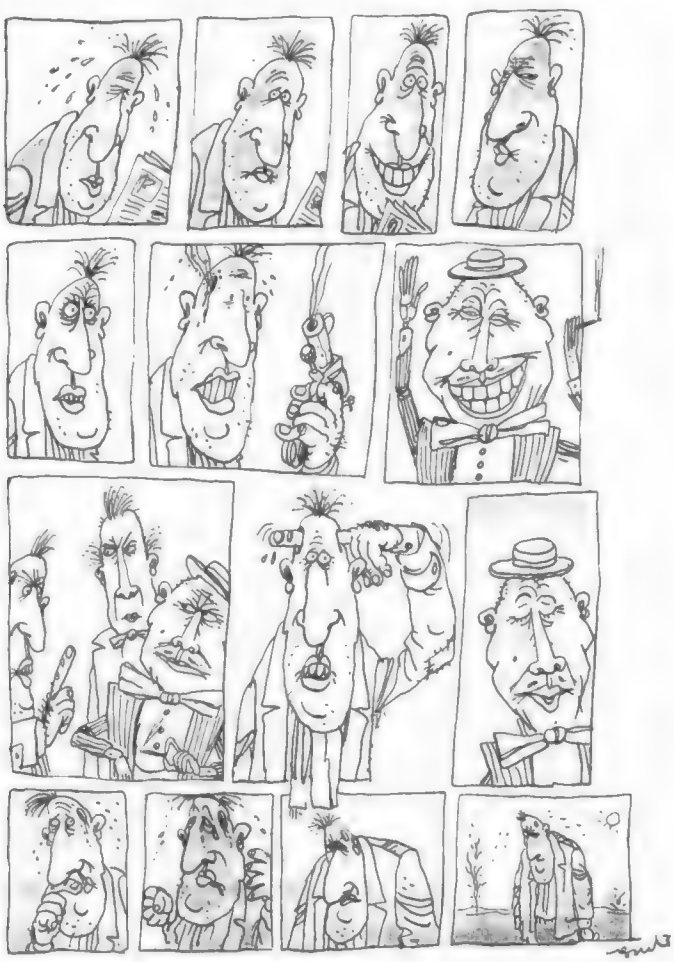

pagina uit De Balloen, 1979

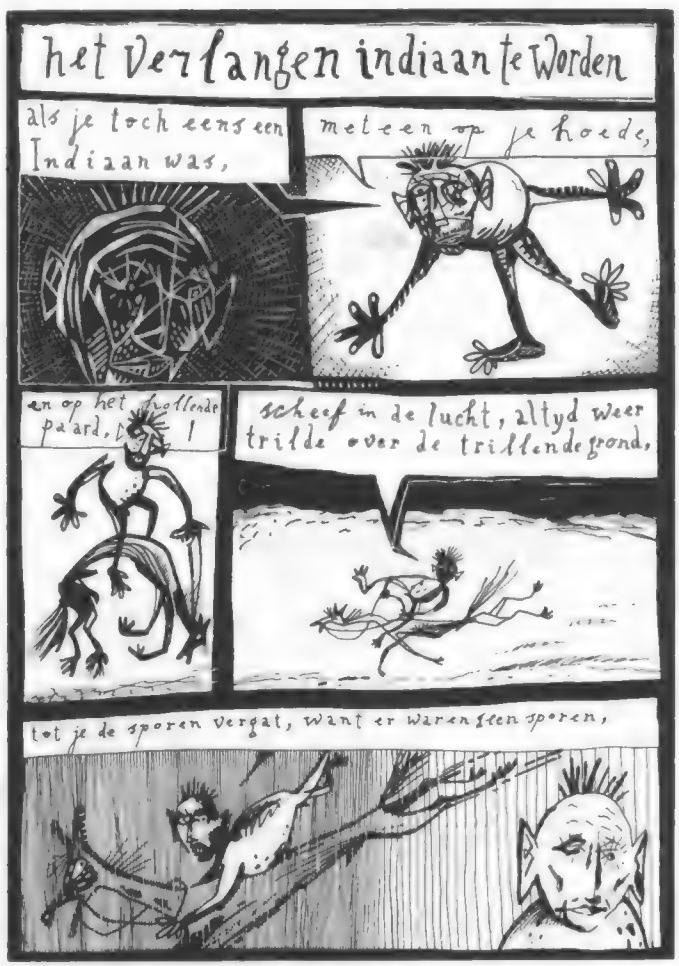
het verlangen indiaan te worden
als je toch eens een Indiaan was,
met een op je hoede,
en op het trollende paard, p !
scheef in de lucht, altyd weer trilde over de trillende grond,
tot je de sporen vergat, want er waren geen sporen,

onvoltooide tekening uit Zosimus

strips. Er zijn ook maar weinig echt goede kinderstrips. Het werk van Windsor McCay bijvoorbeeld, *Dreams Of a Rarebit Friend* of *Little Sammy Sneeze*. Van de Dreams bestaat een prachtige vertaling van Pé Hawinkels.'

Bodoni wil ooit nog eens een 'heel groot en heel mooi kinderboek maken'. Voor een deel omdat de meeste kinderboeken er zo voorspelbaar uitzien: 'Mooi getekend, maar braaf en doodsaai. Als ik naga wat ik zelf als kind leuk vond, dat waren toch wel de enge boeken. Die grijns van de kat in *Alice in Wonderland* is me altijd bijgebleven...*Bulletje en Bonestaak* vond ik meesterlijk, als strip en als verhaal. Dwaas, maar ook raar en gruwelijk. Ledematen vlogen in het rond. Dan zag je een rondje dat van binnen zwart was en waar een druppel uitkwam. Ik was als kind heel benieuwd: wat zit er binnenin een mens. Ik tekende skeletten. Er komt hier op de studio wel 'ns een jongetje van een jaar of vijf, dat ook alsmaar skeletten tekent. Ik kan me dat heel goed indenken. Ik heb een heel goed geheugen en weet nog heel duidelijk wat ik als kind leuk vond.'

Vooral die gruwelijke en fantastische dingen?

'Ja, ik ben nog steeds dol op dingen die eng of abstract zijn, ongerijmde situaties waarin je op het verkeerde been wordt gezet. *Prikkebeen* vond ik als kind ook prachtig. Mensen worden geëxeuteerd, opgehangen of boven een vuurtje geroosterd en even later weer tot leven gewekt. (lacht) Dat vind ik gewoon leuk. Ik ben nog altijd een grote fan van Töpffer.'

Heb je altijd getekend?

'Vanaf m'n vierde jaar.'

Ook altijd diezelfde, wat griezelige onderwerpen?

'In zeker opzicht wel. Mijn schoolmeester heeft ooit mijn ouders bij zich geroepen en gezegd dat ik op moest houden van die gruwelijke dingen te tekenen. Ridders die door een zwaard doormidden werden geslagen, indianen die doorzeefd waren met pijlen, onthoofdingen. Maar ook hele rare dingen: uitvinders, ontploffingen, auto's die konden vliegen. Soms zie ik teke-

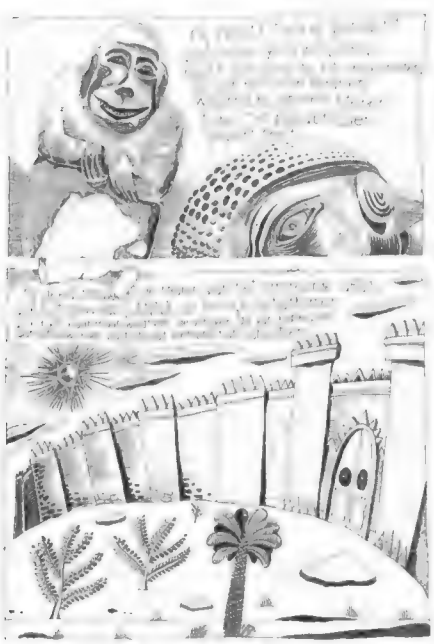

Gilgamesj-epos, eerste versie

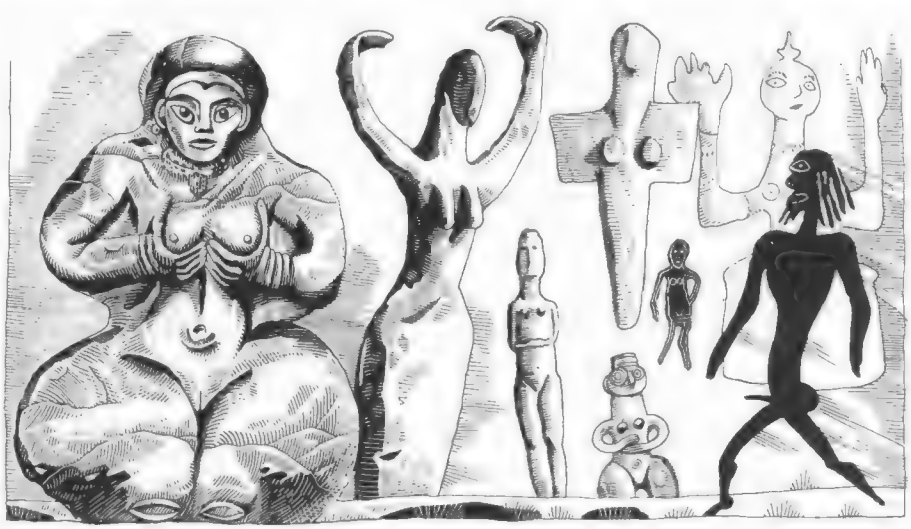

Gilgamesj-epos, eerste versie

bij haar op een boomtak zag zitten.
De Kat grijnsde alleen toen hij Alice zag. „Hij ziet er wel goedhartig uit," dacht ze, „alleen heeft heeft hij erg lange klauwen en een heleboel tanden," en daarom vond ze dat ze hem met een beetje respect behandelen moest. „Geachte Poes," zei ze bedeesd, omdat ze niet wist of hij het prettig vond om zo te worden aangesproken; hij grijnsde echter alleen nog een beetje breder. „Zo, dat schijnt hem te bevallen," dacht Alice en ging verder: „Zoudt u mij misschien kunnen zeggen welke kant ik uit moet gaan?"

uit: Lewis Carroll **Alice in Wonderland**, illustratie John Tenniel

ningen die ik een jaar of vijftien geleden op de Rietveld heb gemaakt en die ik nu niet zou kunnen verbeteren. Als ik dan tekeningen zie die ik een paar maanden geleden heb gemaakt, schaam ik me soms kapot en kan ik niet begrijpen dat ik ooit zulke onbenullige tekeningen heb kunnen maken. Weinig dingen die ik maak, vind ik zelf de moeite waard. Bijvoorbeeld het Kafka-verhaal 'Het verlangen indiaan te worden' in Twee alfredo's, dat vind ik zelf een van de mooiste dingen die erin staat. Ik vind het heel prettig om te archeren. Dat geeft een heel speciaal gevoel als je ermee bezig bent, je werkt echt op de vierkante millimeter. Het is alsof je er stoned van wordt,. of dat je aan het mediteren bent.'

Een soort zelfhypnose?

'Ja, ik voel me vaak ook helemaal verdwaasd als ik een paar uur heb zitten tekenen. Dan breng ik heel onsamenhangende klanken voort (lacht). Ik vind het heerlijk, het zijn net ouderwetse technieken: houtsnedes of staalgravures, maar het is allemaal met een pennetje op papier gemaakt.'

Je stelt je ook tevreden met een technisch heel beperkte manier van tekenen?

'Op de Rietveld-academie was ik waarschijnlijk te jong en te lui om technisch echt ver te komen. Ik hoef niet zo nodig anatomisch perfect te kunnen tekenen, of de bestaande werkelijkheid te kunnen kopieëren. Ik hou ervan mijn fantasieën te tekenen. Iedereen zou wel perfect willen kunnen schilderen, maar wat wil je ermee uitdrukken? In de beeldende kunst van deze eeuw is echt pionierswerk verricht, maar als je terug kijkt merk je toch dat het al 'ns eerder is gedaan. Ik heb net een boek gekregen met tekeningen van Papoea-kinderen van dertien, viertien jaar. Onbeschrijfelijk, het surrealisme verbleek ernaast. Wat je als tekenaar probeert uit te drukken, is namelijk van alle tijden.

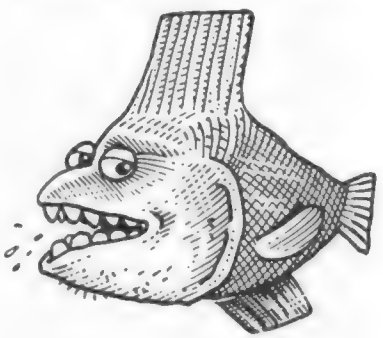

STENNIS

Je werk balanceert vaak op de grens van strip en beeldende kunst. Zie jij een duidelijk verwantschap tussen die gebieden?

'Ik was pas zestien toen ik op de Rietveld kwam, maar ik wist meteen al dat ik niet in de kunst wilde. Het leek me echt een jungle. Je krijgt te maken met kenners en verklaarders van je werk – het leek me afschuwelijk daarin mee te moeten draaien. Ik hield in die tijd nog veel meer van strips dan nu. Ik zag wat er in Frankrijk en Amerika aan het gebeuren was, en ik was zelfs bang de boot te missen. Ik kom weinig in stripwinkels en musea, ik word heel snel moe van al die beelden. Het is ook ontmoedigend als al die boeken zo op je afkomen. Toen zag ik opeens in een stripwinkel het blad RAW liggen, en ik dacht: Dat is precies waar ik mee bezig ben.

Ik heb ook veel geleerd van Willem. Hij liet zien dat je eigenlijk alleen kan tekenen wat je wilt. Je hoeft het je maar voor te stellen en je kunt het tekenen. Zo

godenkinderen heten ze te zijn; de gal der goden, het nakroost van BEL of ANU of EA ...
zy bestaan in soorten, maar de zeven utukku's behoren ongetwyfeld tot de meest kwalyke - zy maken gemene zaak met bentgenoten als spoken en pestgeesten...
voorgevend dat zy in de hemelen geen toegang hebben, wringen zy zich in uw huis naar binnen en volvoeren hun duivelse opzet
...

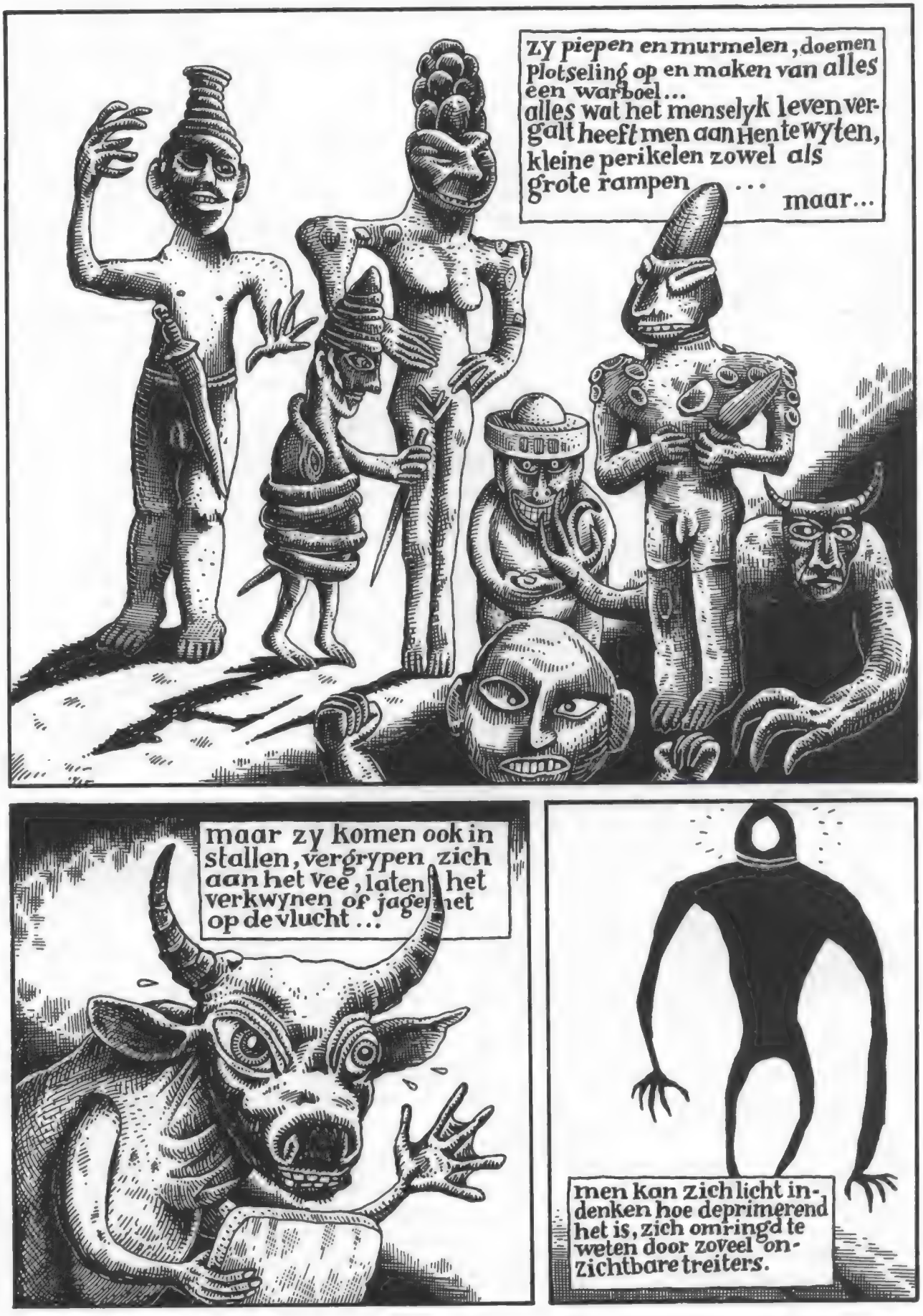
zy piepen en murmelen, doemen plotseling op en maken van alles een warboel...
alles wat het menselyk leven vergalt heeft men aan Hen te wyten, kleine perikelen zowel als grote rampen ...
maar...
maar zy komen ook in stallen, vergrypen zich aan het vee, laten het verkwynen of jagen het op de vlucht ...
men kan zich licht indenken hoe deprimerend het is, zich omringd te weten door zoveel onzichtbare treiters.

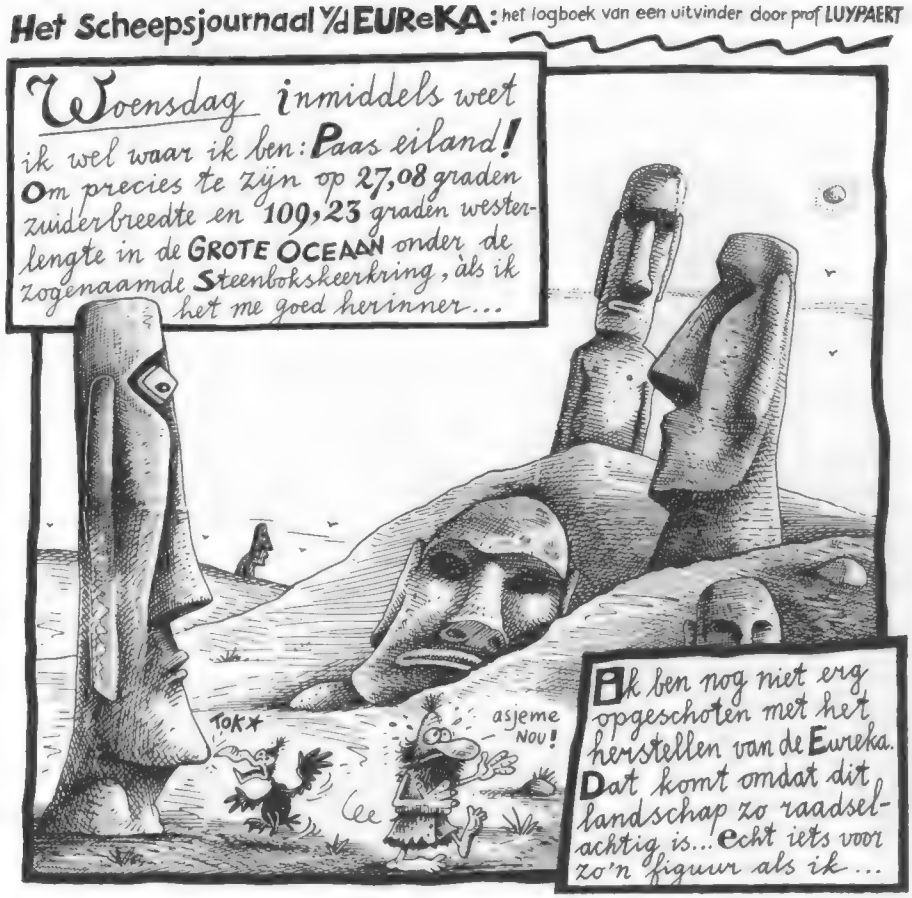
Het Scheepsjournaal v/d EUReKA: het logboek van een uitvinder door prof LUYPAERT
Woensdag inmiddels weet ik wel waar ik ben: Paas eiland! Om precies te zijn op 27,08 graden zuiderbreedte en 109,23 graden westerlengte in de GROTE OCEAAN onder de zogenaamde Steenbokskeerkring, àls ik het me goed herinner...
TOK
asjeme NOU!
Ik ben nog niet erg opgeschoten met het herstellen van de Eureka. Dat komt omdat dit landschap zo raadselachtig is... echt iets voor zo'n figuur als ik...

uit: Het scheepsjournaal van de Eureka

uit: Het scheepsjournaal van de Eureka

werkte ik ook altijd al. Ik schets nooit, maar teken alles meteen met de pen op het papier. Ik weet ook niet hoe een tekening er over vijf minuten uit zal zien. Dat is heel spannend, maar ook heel bevredigend. Alleen loop je wel het gevaar dat je gaat breien.'

Moet je ook wel 'ns een pagina weggooien?

'Niet vaak, maar ik zit wel 'ns te sleutelen: mijn god, wat heb ik nu weer gedaan?'

Bodoni's eerste twee albums werden uitgegeven door Ger van Wulften, die op een gegeven moment ook uitgever werd van het blad De Balloen, waaraan ook Bodoni meewerkte. Hij had al eerder kennis gemaakt met Van Wulften en hem werk getoond: 'Dat vond ie allemaal wel leuk, maar ik moest het zien als een album. Er moest een uitgave van komen. Daar dacht ik nog helemaal niet aan, ik wilde gewoon tekenen.'

Door het werk voor De Balloen een ontstond een regelmatig contact met Van Wulften: 'Bij hem op de Langestraat was het een soort zoete inval. Wim Stevenhagen en Gerrit de Jager zaten toen al bij hem. Hij was net bezig met een vakantieboek en daar moest ik opeens ook een paar pagina's voor maken. Over Afrika, waar ik net geweest was. René Windig en Eddy de Jong hingen daar ook steeds rond, maar ik had nog geen contact met hen. Later kwam Aart Clerckx erbij. We zaten in café's plannen te beramen en het klikte. Zo is Gezellig & Leuk ontstaan. René, Eddy, Aart en ik zijn van dat groepje overgebleven. Wim werkte op z'n eentje, Gerrit kreeg het te druk. Aad Labadie ging opeens naar Zuid-Amerika.'

Hoe was de samenwerking met Van Wulften?

'De plannen van Ger mislukten steeds. Met De Balloen ging het niet meer, Ger zag het niet meer zitten. Het was natuurlijk een incest-blaadje geworden, maar wel met leuke dingen erin. Die laatste nummers zijn best mooi.

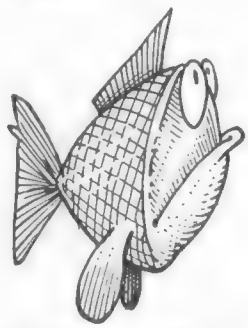

Het verbaal van het verbaal is toen bij hem verschenen en dat was zijn eerste eigen full color-produktie. Dat ging heel raar. Ger deed eigenlijk nooit iets aan publiciteit. Ja, een hoop stennis schoppen, maar daar bleef het bij. Hij stuurde nooit recensie-exemplaren. Eén keer heeft ie het gedaan, bij *Het scheepsjournaal van de Eureka* en ik geloof dat ie nog nooit zoveel besprekingen van een album heeft gekregen. Dat had ie met veel meer boeken moeten doen. *Windig drawings* is een prachtig boek, maar het heeft geen millimeter aandacht gehad.

Het heeft grote voordelen je werk zelf uit te geven, zoals we nu bij Gezellig & Leuk doen. Je kunt samenwerken met andere tekenaars. Het bepalen van de volgorde van de verhalen in Twee alfredo's bijvoorbeeld was erg moeilijk. Het is ideaal om dan met collega's te kunnen overleggen. Samen ga je passen en meten, en zo kun je elkaar uit de brand helpen. Bij het

laatste boek heb ik de ruimte kunnen nemen, verschillende stijlen lopen door elkaar heen en aparte tekeningen staan als een soort buffer tussen de verhalen, zoals je niet abrupt van het ene in het andere verhaal valt. Als je het nu doorbladert, is het toch een eenheid: alle verhalen hebben iets zwarts.
Bij *Het verhaal van het verhaal* kon dat niet. Het had me leuk geleken de verhalen af te wisselen met kindertekeningen, puzzels en dergelijke. Maar het is zo moeilijk met Ger te communiceren over dat soort dingen! Het is best een aardige man. Iedereen schildert hem altijd af als oplichter, maar dat deden we altijd. Vond ie leuk. Een prachtige mop. Ook toen we nog goeie vrienden waren, schilderden we hem af als een slechte uitgever en een geldwolf. Hij is tegelijk een goede en een slechte uitgever: wie geeft nou zelf een boek in vier kleuren uit! Vroeger had de Jippo een oplage van 200.000 exemplaren, dus dat was voor hem een gigantische reclame. Maar als het twee jaar duurt voordat er een album is, ben je het publiek ook zo weer kwijt.
Van Wulften riep altijd tegen me: 'Denk aan je lezers, Bodoni!..'
Ik heb er altijd voor gezorgd niet financieel afhankelijk van hem te zijn. Geen voorschotten aangenomen. Ik heb één keer echt ruzie met hem gehad, toen ie zonder iets te zeggen vier pagina's verkleind en op één pagina had gezet, want 'dat konden de lezers toch niet begrijpen'. Terwijl we het boek samen zouden maken. Uiteindelijk zijn ze er toch ingekomen zoals ik had gewild, maar in de verkeerde volgorde (lacht).'

uit: Het scheepsjournaal van de Eureka

Wat was door voor een boek?
'Een vakantieboek. Het zou een perfect boek worden, met goud op de omslag, maar het ging zoals zo vaak bij Van Wulften. We hadden een prachtig plan, dat hij overnam zonder het allemaal goed begrepen te hebben. Het werd toch nooit zoals we het gewild hadden.'
Wat Van Wulften met z'n handen maakte, gooide ie met z'n kont weer om?
'(lacht) Die uitdrukking kende ik niet. Ja, hij deed hele goeie dingen, maar daarna gebeurde er niks mee. Mensen als Gerrit de Jager en Eric Schreurs hebben het gered via Nieuwe Revu, en Hein de Kort eigenlijk helemaal op eigen kracht, omdat ie zo ongelooflijk humoristisch is. Windig en De Jong ook. En Aart Clerckx was al zo lang bezig dat iedereen toch wel wist dat ie bestond.

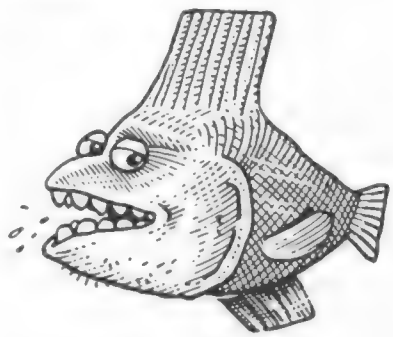

Aan de andere kant was Van Wulften, volgens mij als enige in Nederland, echt op een goeie manier bezig, maar onbegrijpelijk... we hebben er met z'n allen al zoveel avonden en nachten over zitten praten: wat is het toch met die man? Hij bedoelt het volgens ons goed, maar hij verknalt het allemaal. Zo stom. Maar ik heb niet veel zin om tegen Ger aan te trappen. Via hem hebben we elkaar ontmoet en we zijn er niet echt slechter van geworden. Het is een rare kerel, maar we mogen hem wel... Maar anderen hebben teleurstellende ervaringen met hem. Tegen sommige mensen, aanstormend talent, is ie wel erg cru en ruw geweest. Wat mij nog altijd steekt en waar wij vaak om hebben moeten lachen, is de periode dat ie in de muziekbusiness zat. Toen had ie Doe Maar kunnen hebben, maar daar zag ie niets in. Dat wordt niks, zei ie, en twee maanden later verkochten ze tegen de klippen op. Zo ging het wel vaker.

uit: Twee alfredo's op een groene prairiewolf

Heel af en toe kom ik nog wel 'ns op de studio bij Ger.'

GILGAMESJ HERSCHRIJVEN

In *Twee alfredo's op een groene prairiewolf* maakt Bodoni vallend gebruik van de wereldliteratuur. Hij nam verhalen van Daniil Charms en Franz Kafka als uitgangspunt voor zijn tekeningen en verwerkte citaten van onder andere De Sade, Barbusse en Paustovskij: 'Ik zie in boeken wel 'ns zinnen die ik zo fantastisch vind dat ik ze voor me zie, bijvoorbeeld als Paustovskij in zijn autobiografie spreekt over 'de gietijzeren duisternis'. Dat vond ik zo'n mooie uitdrukking dat ik hem ergens heb gebruikt. Ook De Sade heeft veel steekhoudende dingen geschreven. Als hij bijvoorbeeld van leer trekt tegen schrijvers en critici zit ik echt te genieten.'
Met het werk van Daniil Charms maakte hij kennis toen hij geveld door een hernia in het ziekenhuis lag en een half jaar niet kon tekenen: 'Ik vond dat zo ongelooflijk goed. Een paar van die verhalen waren volgens mij geknipt om tekeningen bij te maken. Hoewel ik dat toch moeilijk vind, want je moet de lezer respecteren. Die heeft recht op zijn eigen verbeelding. Wie ben jij om jouw beelden aan het verhaal toe te voegen? Het is geschreven als tekst, niet als scenario. Ik heb zoveel respect voor die tekst dat ik er geen punt of komma in zal veranderen. Ik laat alles intact. Alleen bij die stukjes uit de Octavoschriften van Kafka die ik heb gebruikt, heb ik wel een combinatie gemaakt. Daarbij was de volgorde: eerst de tekeningen, daarna de tekst.

uit: Twee alfredo's op een groene prairiewolf

We proberen het boek nu ook naar het buitenland te verkopen en daarvoor hebben we gezocht naar een Engelse Kafka-vertaling. Maar het is gek, in het Engels zijn die korte verhalen van Kafka opeens niet spannend meer. Het klinkt heel anders.'

Voeg je zulke teksten ook toe om je tekeningen duidelijker te maken?

'Soms wel, soms werkt dat. Het gekke is dat de tekeningen soms ook vanzelf een lopend verhaal worden, dat alleen voor mij duidelijk is terwijl anderen ook met de meest wonderbaarlijke verklaringen aankomen.'

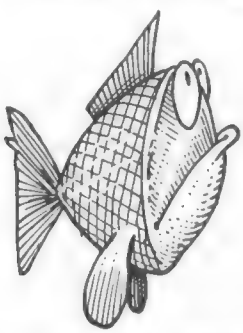

Zijn er nog andere schrijvers van wie je werk zou willen gebruiken. Edgar Allan Poe bijvoorbeeld?

'Dat heeft me wel getrokken, maar ik heb een poosje de Heavy Metal gekocht (ik beheers het Frans niet genoeg en wilde toch per se een verhaal van Moebius volgen) en daarin werden ook verhalen van Poe afgebeeld. Die vond ik zo smakeloos, dat de lust me eigenlijk verging. Net als die verhalen van Lovecraft, dat is vaak ook zo lullig gedaan. Het klinkt misschien 'n beetje dom, maar ik vond ze gewoon niet kunstzinnig genoeg. Toch heeft Poe heel mooie korte verhalen geschreven, die zich heel goed zouden lenen. Als ik zo'n verhaal lees, zie ik het als het ware voor me in de vorm van een stripverhaal. Zoiets als Toonder maakte: plaatjes met teksten erbij, maar dan zou ik de teksten niet alleen eronder zetten, maar ook erboven en ernaast – waar ze het mooist uitkomen en het best te lezen zijn.

Ik zou verhalen als gedichten willen maken. Als je Crumbs 'Keep on trucking' ziet, hoor je als het ware de muziek erbij. Die zie je terug in het ritme van de tekeningen. Toen ik die strip voor het eerst zag, viel ik zowat van m'n stoel.'

Al jaren werkt Bodoni aan een project van inmiddels legendarische afmetingen: een stripversie van het Gilgamesj-epos. 'Ik zie mezelf als pleitbezorger van de tekst, omdat die volgens mij in veel te kleine kring wordt gelezen. Het is zo'n schitterend verhaal! Ik wil de kracht van die oude tekst laten zien zoals die uit de vertaling naar voren komt. Er worden nog steeds tabletten met aanvullingen en andere versies gevonden. Ik wil dat een heleboel mensen dat lezen en ik weet zeker dat ik er echt een fantastisch boek van kan maken.

Ik heb me haast suf gelezen aan literatuur over Babylonië en Assyrië, met spijkerschriftdeskundigen gesproken en met kenners van de epische literatuur. Op een gegeven moment in het verhaal slingert een godin een stier naar beneden, naar het hoofd van Enkidu die dan de vriend van Gilgamesj is. Zoiets kan je wel tekenen, maar je moet ook de betekenis ervan kennen. De stier betekent een periode van droogte, een soort straf.

Ik ben indertijd heel onvervaard aan het project begonnen. Ik tekende en zag wel waar ik uitkwam. Ik ben stuk gelopen op

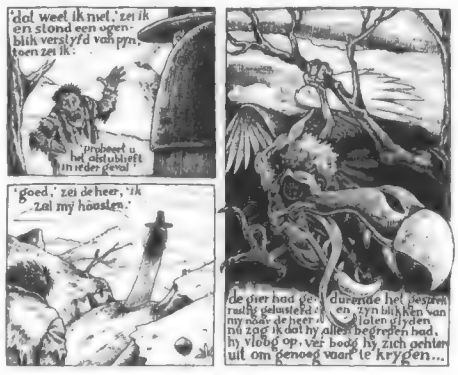

uit: Twee alfredo's op een groene prairiewolf

geen berouw voelen, kortom, alles wat nog als spookachtig leven is overgebleven,
met eigen hand omlaagdrukken,
dat wil zeggen, de laatste doodse stilte nog verhogen en buiten haar niets meer laten bestaan.
een karakteristieke beweging in een dergelijke toestand is het met de pink langs de wenkbrauwen strijken.

uit: Twee alfredo's op een groene prairiewolf

de scènes die ik niet kon of durfde te verbeelden. Met name die waarin de natuurmens Enkidu een seksuele vuurdoop moet ondergaan. Ik wist gewoon niet hoe ik dat moest uitbeelden. Ik heb er toen een stomme tekening bij gemaakt en daar, ergens in de derde zang, ben ik gestrand. Aanvankelijk had ik de moeilijkheid van het werk onderschat. Je bent namelijk niet alleen tekenaar, maar ook tekstbezorger.

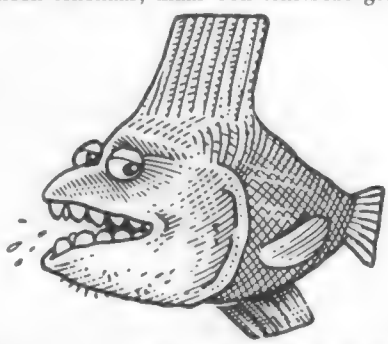

Als in de ene vertaling wordt gesproken van een hoer en in de andere van een tempeldienares, welke keuze moet je dan maken? Als ik de zestig pagina's die ik indertijd heb gemaakt, weer terugzie dan zijn die eigenlijk onder de maat. Ik heb besloten helemaal opnieuw te beginnen. Het kan veel beter.'

Bodoni's versie van het Gilgamesj-epos zal zo'n 300 pagina's beslaan. Hij hoopt het werk in 1988 eindelijk te kunnen voltooien. Eerst verschijnt nog een bundeling van de verhalen over de alchemist Zosimus, op oblong-formaat en in kleur.

ONTWERPER MARC TERSTROET OVER ZIJN *DAG IN DAG UIT*-STRIP

'LEZERS HOEVEN NIET BLAUW TE LIGGEN VAN HET LACHEN'

door Eric Korsten

Al vijf jaar lang wekelijks op de *Dag in dag uit*-pagina van de Volkskrant: kroketjes, driehoekjes, staafjes en cirkeltjes van de hand van ontwerper Marc Terstroet. 'Stel je voor: een driehoekje met handjes en een gezichtje!' Een gesprek over strips, psychiaters en zijn eigen uiterlijk.

Ik zal het nog een keer uitleggen - Marc Terstroet

MARC TERSTROET

Marc Terstoet (foto: Pieter van Oudheusden)

Terstroet heeft zijn huis precies zo ingericht als in zijn strip in de Volkskrant: strak, helder, duidelijk en overzichtelijk. Van enige rommeligheid kan geen sprake zijn.
Over zijn leeftijd wil hij het niet hebben. 'Een onbelangrijk detail', heet dat bij hem. Zoals hij tijdens het interview ook liever niet over zichzelf spreekt, maar bij voorkeur over zijn strips en ander illustratiewerk.
Hij maakte voor NRC Handelsblad de serie *Album* 'zoals iedereen wel een schoenendoos vol familiefoto's van de laatste dertig jaar heeft'.
Voor Trouw en de Groene Amsterdammer maakt hij illustraties bij actuele artikelen. 'Hoe preciezer het onderwerp, hoe moeilijker het wordt. Daarom heb ik ook het liefst humane onderwerpen.'
Ook verzorgde hij de vormgeving voor enkele theaterprodukties, waaronder die voor zijn eigen met Maarten van Altena opgezette produktie *Tableau vivant*. Eén dag per week geeft hij les aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Rotterdam. Onder de titel *Ik zal het nog een keer uitleggen* is drie maanden geleden zijn tweede verzamelbundel strips verschenen bij uitgeverij Artopus. De uitgave bevat een selectie strips die de afgelopen twee jaar in de Volkskrant hebben gestaan.

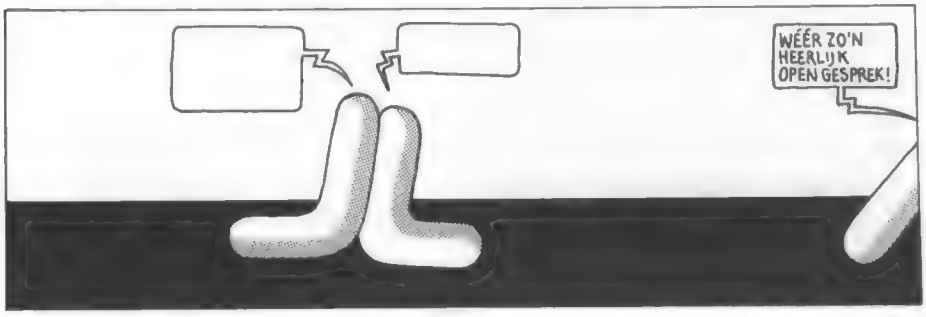

'Dat zeggen mensen me vaak: 'het is zo abstract allemaal.'
Maar die mensen zitten te zeuren, want wat is nu duidelijker dan een driehoekje of een paaltje? Het is zo duidelijk als wat! Mensen gaan er toch zoveel achter zoeken. Hoe dat komt? Eh, mensen zijn heel lui. Ze zijn gewend om alles uit te leggen of om er iets achter te zoeken. Het is eigenlijk een vorm van gemakzucht om ervan uit te gaan dat dit ook wel weer wat voorstelt.
Ik wil absoluut niet – en dat weet ik heel zeker – ik wil absoluut niet belerend zijn. Op geen enkele manier. Ik wil niet tekenen zoals Stefan Verwey. Altijd dat milieu, het geloof, het militarisme en de ondergang van de wereld. Voor dat soort rampen ben ik allergisch.
De illustraties die ik voor Trouw maak bijvoorbeeld, zijn vaak moeilijk, in die zin dat er meestal geen foto voor in de plaats te krijgen is, omdat het onderwerp dat niet toelaat of nietszeggend is.
Iemand zei me eens, en daar schrok ik ontzettend van: 'die woordenbrij in de Tweede Kamer zoals tweeverdieners en voordeurdelers, dat moet je gebruiken.' Eén keer is me gevraagd een strip te maken, waarbij ik gebruik zou maken van zo'n trendy woordenlijst. Maar daar hou ik niet van. Ik werk op die manier niet graag met concrete opdrachten. Pas als ik zelf zo'n beetje kan bedenken hoe een illustratie eruit komt te zien, vind ik het leuk.'

'In een stripverhaal kunnen best zwakke momenten zitten. Ik zie dikwijls dat er een pagina tussen is gezet om de boel op te vullen, terwijl dat bij afzonderlijke plaatjes absoluut niet kan. Dan is die hele pagina zwak. De Volkskrant-strip gaat uit van een soort functionalisme: met minimale middelen iets vertellen. Soms kan je gewoonweg iets niet doen omdat een zin te lang is waardoor hij niet meer in het plaatje past. En omdat het maximaal drie plaatjes zijn, moet je heel zuinig zijn met de ruimte die je hebt. Je moet iets beginnen, er een draai aan geven en het afsluiten. Met tekst erbij. Als je teveel gaat tekenen hou je geen ruimte meer over voor de tekst. Soms móet ik wel de twee kleinste figuurtjes, de kroketjes, kiezen.'

Nadenkend: 'Ja, hoe noem je het: tekeningen, illustraties of een strip? Het is een strip omdat het stripvormig is, het is een langwerpig ding. Maar het is ook weer geen doorlopend verhaal zoals Tom Poes

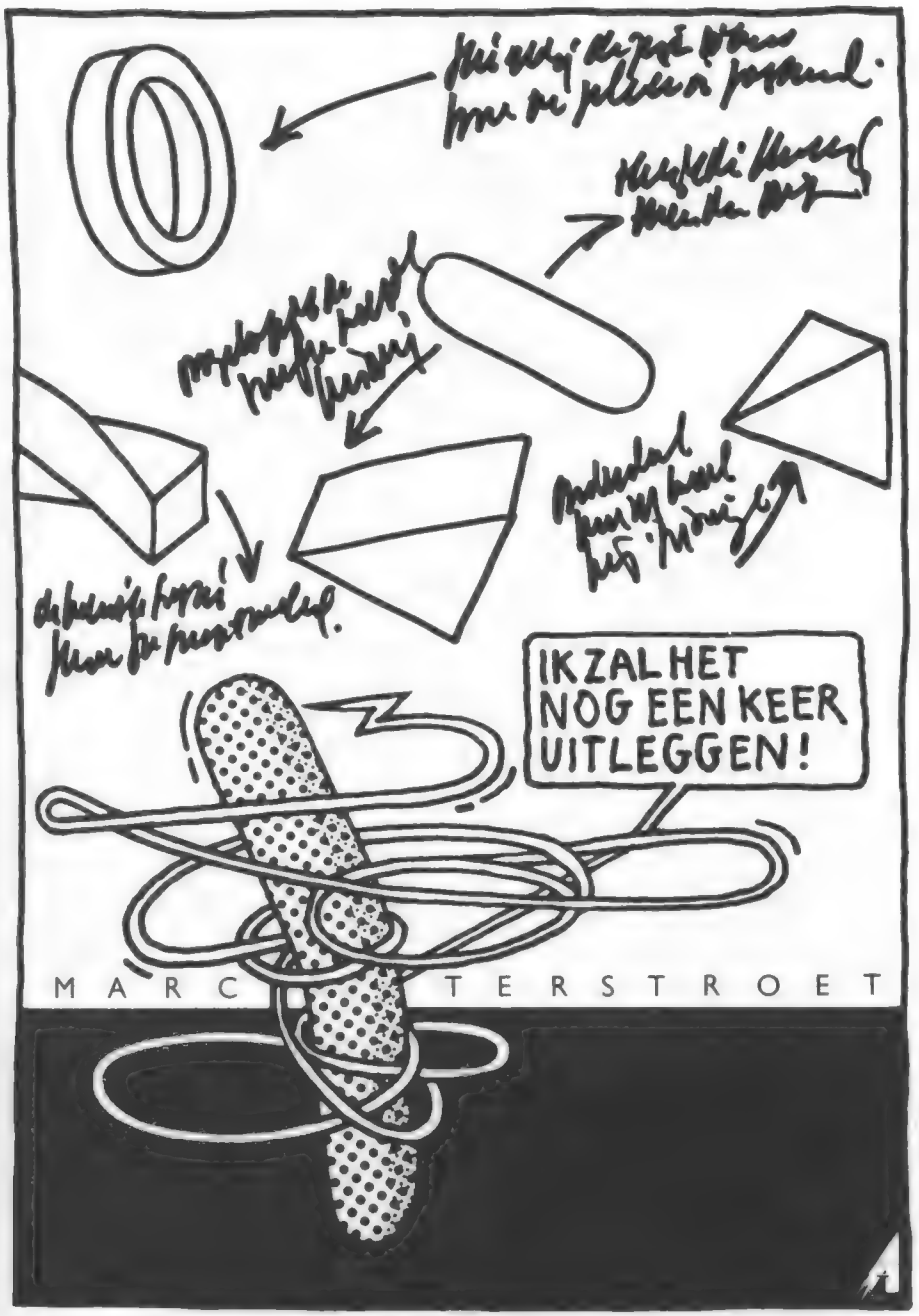

of Donald Duck. Er zitten balloons in dus dat is weer heel erg strippig. Maar het zijn eerder op zichzelf staande grappen – moppen vind ik een vervelend woord – of merkwaardige situaties binnen een verhaaltje van drie plaatjes. Maar wat het is? Misschien kun je het toch het beste 'strip' noemen.
Als je die figuurtjes even op een rijtje zet: kroketje, driehoekje, balletje en noem ze maar op, ze zijn niks. Als je Mickey Mouse op een maanlandschap zet, dan is dat al een stuk van het verhaal. Maar ik moet eerst duidelijk maken dat mijn kroketje zich op de maan bevindt tegen die zwarte achtergrond. Het zou idioot zijn als je Mickey Mouse steeds tegen dezelfde achtergrond zet. Dan klopt er iets niet. Het is heel gemakkelijk als je eenmaal gewend bent aan een rolverdeling. In mijn strip moet ik het kroketje of hoe je het ook noemen wil, elke keer opnieuw introduceren. Ik moet iedere keer weer duidelijk maken wat hij in dit verhaaltje is. Ze hebben voor mij ook geen uitgesproken karakter. Niks. Ik doe er gewoon wat mee. Ik zeg niet zo van: ik zeg het wel tegen niemand, maar ik gebruik het driehoekje daarvoor. En dat cirkeltje staat daar voor. Het is absoluut niks. Er is geen enkele symboliek.'
Gniffelend: 'Toen ik eens een gesprek had met een psycholoog wilde hij dat niet van me aannemen. Hij zei zo van "maar in je diepste bewustzijn..."'. Dat was werkelijk heel komisch. Zo heb ik ook een keer een brief gekregen van een psychologe waarin ze schrijft dat "de concretisering van uw fantasieën in deze visualiserende vorm best vergeleken kunnen worden met de resultaten van een psycho-analytische behandelproces. Al tijden lang ben ik gefascineerd door uw bedenksels". Ik heb het briefje ingelijst. Zo mooi. Prachtig!'

'Als iemand vraagt wat doe je, wat ben je, dan zeg ik: ik ben ontwerper. Nee, geen vormgever, maar ontwerper. En dan volgt onmiddellijk: ontwerpen van wat? Ha, ha. Als je zegt dat je grafisch ontwerper of illustrator bent, dan zit je meteen in een bepaalde hoek. Dat merk ik ook regelmatig. Mensen die me bijvoorbeeld van de strip uit de Volkskrant kennen, denken dat ik alleen maar díe strip teken. Mensen die mij als illustrator uit Trouw of NRC Handelsblad kennen, zullen nooit het verband zien tussen de strip en die illustraties. Dat vind ik leuk. Daarom zeg ik ook dat ik ontwerper ben. Ik werk ook nergens in vaste dienst. Ja, ik geef les aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Rotterdam, maar dat is part-time.'
'Met andere grafici praat ik nooit over deze strip. Bijna iedereen kent het wel, maar niemand weet wie het maakt en dat ík het maak. Maar ik werk ook wel heel divers hoor.'

'Toen ik vijf, zes jaar oud was, zat ik in Den Haag op zo'n zaterdagmiddagcursus om wat tekenen te leren. Dat is achteraf gezien de voorbereiding geweest voor mijn studie aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag. Daarna ben ik naar de Rijksacademie in Amsterdam gegaan. De afdeling Visuele Communicatie, op universitair niveau. Tijdens mijn studietijd heb ik animatiefilmpjes gemaakt. Ik had behoefte om met heel simpele, concrete figuren iets te doen. Met een mannetje of een hondje. Maar je moet je realiseren dat als je een ingewikkeld poppetje tekent, je dat ook steeds moet blijven tekenen. Daarom heeft Walt Disney vier in plaats van vijf vingers aan zijn poppetjes getekend. Want dat scheelt weer.
Met heel veel moeite had ik dan een goed poppetje gemaakt, toen ik me realiseerde dat het ontzettend vervelend is om dat zestigduizend keer te tekenen. De lol was er meteen af toen ik bedacht hoeveel werk dat zou zijn.'

MARC TERSTROET

Lachend: 'Ik begon te denken: wat is nu het aller-, aller-, allereenvoudigste? Nou, een cirkel, een vierkant, een streepje. Waarom zouden die dingen niet kunnen spreken?
De driehoekjes zijn driedimensionaal geworden, de staafjes kregen dikte en een schaduwrandje. Een stuk of twintig strips heb ik toen opgestuurd aan Wouter Klootwijk. Hij wilde dat ik die strips dagelijks ging doen, maar daar schrok ik van. Dat heb ik toen niet gedaan. Dat speelde zich ongeveer vijf jaar geleden af.'

'Hoe ik werk? Ik weet nooit van tevoren wat ik ga doen. Je tekent maar weer een driehoekje en dan denk je bij jezelf; jeetje, weer dat driehoekje. Ik teken nooit vanuit een voorop vastgesteld idee, volgens een checklist of stapels aantekeningen. Dat doe ik niet. Het is heel onvoorspelbaar. Het is ook niet uit te leggen hoe je het doet. Het klinkt heel lullig, maar ik ga zitten en niet zeuren, gewoon werken. Zonder enige bedoeling teken ik in de voorbedrukte kaders een driehoekje. En dan begint het al. Moet het staan of liggen? En moet daar een cirkeltje of een kroketje bij? Soms kom je zo op een combinatie als er wat vellen om je heen liggen. Over één strip doe ik soms een kwartier, dan weer een uur of zelfs een heel weekend.
Voor het tekenen van de figuurtjes gebruik ik geen sjablonen. Ook geen lineaal. Gewoon uit de hand. Met een pen en plakrasters op een doormidden gevouwen velletje a4.
Een grafisch computerprogramma werkt bij mij gewoon niet. Het werkt zo vertragend en vervelend. Terwijl ik dacht dat het zo handig was. Met papieren schetsen om je heen voel je je ook veel vrijer dan achter zo'n scherm. Dan gaat er ook eens een glas wijn over de tekening heen waardoor je wel eens op ideeën komt. En dan dat afschuwelijke gespuw van een printer. Met een computer wordt het ook zo clean.'
'Bij het maken lach ik zelden. Een enkele keer. Het is ook niet zozeer lachen, maar gniffelen. Zo van: mmmmm, meer niet. Als hij dan gereproduceerd in de Volkskrant staat, lees ik hem vaak nog eens want dan is hij ook weer iets anders, en dan denk ik zo van hm, 't is toch goed. Mijn strip moet vooral grappig zijn. Niet lollig. Al zou ik het verschil daartussen niet aan kunnen geven. Het hoeft eigenlijk ook niet eens grappig te zijn. Leuk... ja, dat is ook weer zo'n woord. Onderhoudend? Ja, dat op zijn minst. De lezers hoeven echt niet blauw te liggen van het lachen, maar een klein grinnikje mag er toch wel van af. Meer hoeft niet.'
'Ik weet absoluut niet of er in de humor die er in die strips zit, een lijn te vinden is. Iemand zei me eens: wat heb je vaak iets met restaurants en met obers. Daar was ik me absoluut niet van bewust. Maar het is waar. Ook op de dialogen let ik niet zo. Ze veranderen volgens mij ook niet in de loop van de tijd. Het is geen afspiegeling van de manier waarop wij met elkaar praten of zo. Wat ik wel altijd heb gehad: in mijn strip tutoyeer ik niet. Dat heb ik altijd volgehouden. Ik laat ze heel gauw "u" zeggen omdat ik dat wel aardig vond in combinatie met een vierkantje.'
Lachend: 'Waarom zou ik nou in godsnaam een kroketvormig dingetje "u" laten zeggen tegen een driehoekje, hè? Daar heb ik lol in, dat vind ik wel chique. Iemand zei me dat hij mij herkende in de manier waarop die dingen spreken. Zeer vreemd. Het zou erger zijn als mensen zouden zeggen: je gaat zo op dat kroketje lijken... Zoals die poppetjes van die afgrijselijke Anton Pieck. Al die poppetjes lijken op hém. En hij kan ook maar één poppetje tekenen, en dat is hij gewoon. Overal diezelfde koppetjes. Maar ik heb toch absoluut niets van een kroketje.'

'Mijn strips zijn geen kunst, het is meer toegepaste grafiek. Een grafisch ontwerper

BALLETJE BALLETJE
VROEGER WERDEN IN ZUIDAMERIKA LAMA'S
Gevangen met een BOLA, een zware bal aan
een touw die om de nek VAN een lama werdt
3 geworpen.
Er zijn spinnen die ook zo
een balletje van spinrag dat
ze aan een draad bij zich houden
Zij werpen het balletje om de
PROOI. De gevangen PROOI WORDT
binnengehaald en leeggezogen.
jagen. Zij maken
3

Ischets) nieuwe strip voor Artis en Blijdorp

MARC TERSTROET

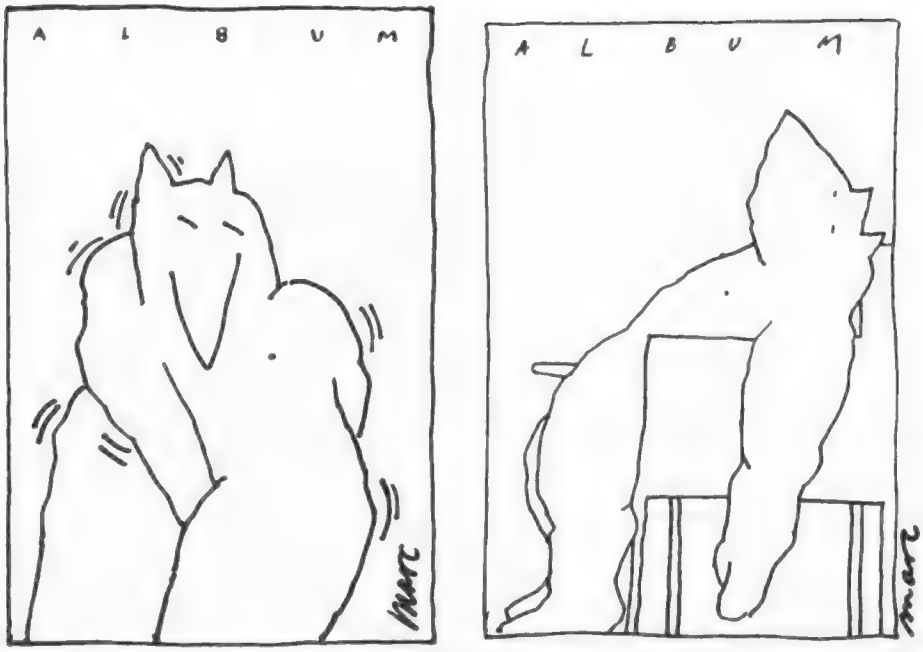

Albumvoor het NRC Handelsblad

hoeft ook niet te kunnen tekenen. Maar jij kunt het toch ook? Als jij een driehoekje tekent dat praat, dan kan ik niet naar de rechter lopen om dat te verbieden. Jij mag het ook gerust maken. Want ik heb geen cirkeltje of vierkantje uitgevonden. Zelfs de combinatie ''pratende driehoekjes'' is niet beschermd. Je mag toch alles tegen elkaar laten praten? Ook de techniek die ik gebruik is niet beschermd. De rasters ook niet. Want ik heb het raster niet uitgevonden. Pas als je die zwarte vloer erbij zou tekenen, die horizon, en daar staan prátende driehoekjes op, dán kan ik bezwaar maken bij de rechter. Het is de koppeling van die figuurtjes bij die achtergrond. Maar ik ben er ook niet bevreesd voor dat iemand dat gaat nadoen. Eén keer heb ik een variant gezien en dat vond ik zo slecht gedaan...

Wel leuk is dat er een opera in ontwikkeling is naar aanleiding van deze strip. Ook de vormgeving zal in dezelfde stijl gehouden worden. Inmiddels is er ook interesse uit Italië en Engeland geweest om de strip te vertalen. Maar waarom dat niet door is gegaan weet ik niet meer. Ik ben nog van plan de strip op te sturen naar een bureau dat mijn werk wereldwijd kan aanbieden.'

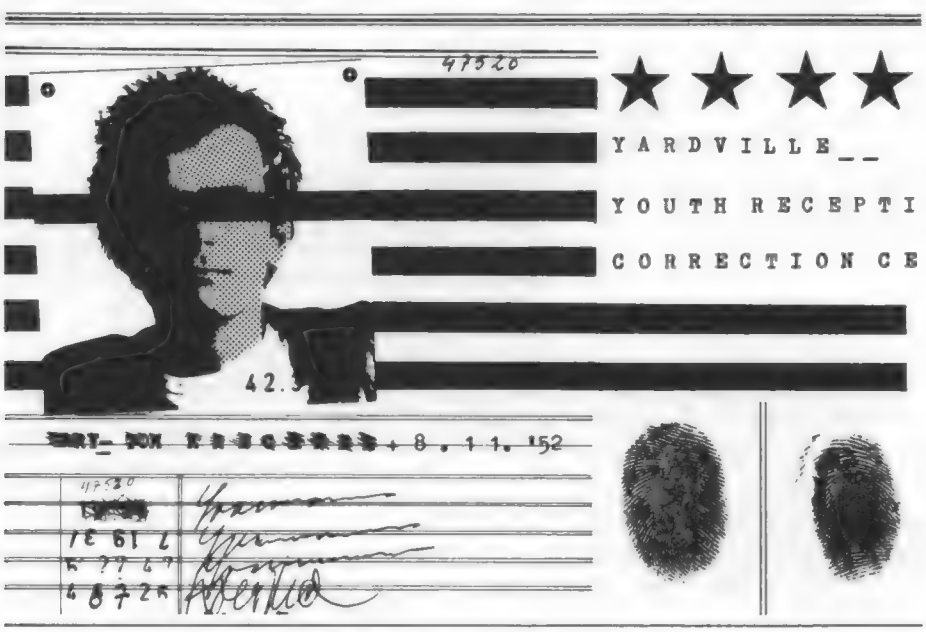

Illustratie voor TROUW over Amerikaanse gevangenissen

'Ik kan me die strip niet anders voorstellen dan zó. Mijn strips zijn ook niet goed getekend. Ik bedoel: je kunt een mal kopen en dan heb je die figuurtjes. Zelfs de tekeningen van Glen Baxter, de laatste tijd behoorlijk in de belangstelling, zijn op zich niet goed getekend. Maar wel ontzettend leuk. Idiote toestanden. Daarom vind ik Baxter zo goed.
Meestal vind ik de stripvorm niet goed bij andere striptekenaars. Al die plaatjes met tekst. Dat gaat me te traag. Of ik vind de plaatjes wel aardig, maar het verhaal oninteressant. Ik volg de ontwikkeling op stripgebied ook niet. Zelf heb ik één Superman-strip in huis en dat is alles op stripgebied.'

'Als ik mijn kroketje niet meer leuk vind, dan zou ik er onmiddellijk mee stoppen. Ik heb de vrijheid om te zeggen: nu leg ik die strip even weg en ga met iets anders verder. Niets is erger dan aan één klein dingetje heel lang te moeten werken. Het is veel moeilijker om één strip per jaar te maken.
Ik doe alleen dingen waar ik zin in heb. Die strip heb ik ook zelf gestart. Dat vind ik ook de beste formule. Ik moet er niet aan denken zeg, mijn hele leven die dingen maken. Het kan me niets schelen als iemand zegt: ik begrijp die strip niet. Dat vind ik geen punt. Ik hou met niemand rekening als ik de strip maak. Nou ja, je werkt dan voor de Volkskrant. Het Volkskrant-publiek is al voorgeselecteerd. In de Telegraaf zou deze strip ook niet kunnen, denk ik. De Volkskrant heeft ook nog nooit een tekening geweigerd. Nog nooit meegemaakt.
Ik heb er wel eentje teruggekregen omdat er een spelfout in stond. Want ze mogen niet zomaar aan die tekening zitten om die fout eruit te halen. Dat is een deel van de vormgeving. Ook aan de kaderlijnen mogen ze niet komen.'

'Ach, er zullen best mensen zijn die mijn strip niet leuk vinden en het nooit leuk hebben gevonden. Maar dat is met alles. Ik erger me dood aan die Anton Pieck. Iemand zei me eens: als je er nou eens een gezichtje of handjes aan zou maken! Aan een driehoekje!
Nee. Geen compromissen. Ik doe dit zó, de Volkskrant wil hem, prima! Maar zouden ze iets anders willen, dan stop ik er mee. Ik doe dit en anders niet.'

DOOR HANS POLS EN
PIETER VAN OUDHEUSDEN

9 th Art, tentoonstellingsaffiche door Johan de Moor

DE NORMEN VAN DE KENNIS

GESPREKKEN MET DANNY DEWILDE EN JAN HOET OVER NINTH ART

Van 4 juli tot 6 september 1987 was in het *Museum voor Hedendaagse Kunst* te Gent de tentoonstelling *9th Art* te zien, een overzicht van het werk van 48 striptekenaars, elk vertegenwoordigd met zes originele pagina's. De tentoonsteling kreeg veel aandacht in de media en de kritiek, vooral van de zijde van stripliefhebbers was niet onverdeeld positief. Pieter van Oudheusden en Hans Pols reisden af naar Gent en waren in de gelegenheid te spreken met Jan Hoet, conservator van het Museum voor Hedendaagse Kunst en Danny Dewilde, eigenaar van stripwinkel en galerie *De negende kunst*. Zij samen waren verantwoordelijk voor de organisatie van 9th Art.

DE NORMEN VAN DE KENNIS

Het ophangen van een ingelijste strippagina in een museum sorteert in veel gevallen hetzelfde effect als het binnenwandelen van een kippehok in wolfskostuum. De verhouding kunstwereld – stripwereld is geen harmonische te noemen. Toch wordt een enkele maal geprobeerd om de strip het museum in te krijgen. De grote vraag is in zo'n geval hoe men dat aan moet pakken. De eerste maal dat in België geprobeerd werd om iets te laten zien van het moderne stripverhaal stuitte dat op veel kritiek en van alle kanten. Zoals uit ons interview met Jan Hoet blijkt kwam deze kritiek van de zijde van kunstverzamelaars en uitgeverijen, terwijl de stripfanaten ieder voor zich wel minstens één tekenaar wisten op te noemen die ontbrak op de tentoonstelling.

Voor wie niet in de gelegenheid is geweest om naar Gent te reizen is het van belang nog iets te vertellen over de manier waarop *9th Art* was opgezet. Op de vrij grote tentoonstelling was werk te zien van 46 tekenaars, die elk met 6 originele platen vertegenwoordigd waren. De platen waren ingelijst opgehangen per auteur. Het accent lag hierbij sterk op het *moderne* stripverhaal in *Europa* en door de manier van presenteren werd de aandacht van de kijker gericht op het in de lijsten geïsoleerde beeld. Verder waren op verschillende plaatsen vergrote beeldjes te zien en was er voor de meeste tekenaars een vitrine gereserveerd met daarin uitgestald enkele albums. Enige achtergrondinformatie over het beeldverhaal werd nog gegeven in een diaserie.

Ook wij waren naar Gent toegekomen met een hoop vragen en na de ervaringen van anderen gehoord te hebben en zelf de tentoonstelling te hebben gezien, rondgeleid door Danny Dewilde slaagden we erin hierover te praten met Jan Hoet, conservator van het museum en Danny Dewilde. Ook voor anderen die de tentoonstelling bezocht hebben, zullen de resultaten van deze gesprekken meer licht werpen op de motieven van de samenstellers van 9th Art.

Jan Hoet is in de kunstwereld geen onbekende. Sedert 12 jaar is hij directeur van het Museum van Hedendaagse Kunst, ondergebracht in het *Museum voor Schone Kunsten* te Gent. In Vrij Nederland noemde Ella Reitsema hem (juli 1986) de enige in België die kunst op een provocerende manier weet te brengen. Dat deed de heer Hoet in 1980 met de tentoonstelling *Kunst in Europa na '68* en zomer 1986 zorgde hij opnieuw voor een stroom publiciteit door het organiseren van het project *Chambres d'amis*. Enkele weken lang was beeldende kunst te bekijken in de huizen van een aantal bewoners van Gent. Men zou kunnen zeggen dat hij bekend werd in de kunstwereld om het vrij spectaculaire beleid dat hij voert. Past deze tentoonstelling in dat beleid?

NAARMATE MEN OUDER WORDT GAAT HET GRAFISCHE ELEMENT VAN DE STRIP AAN ONZE AANDACHT VOORBIJ

Ja, voor zover het meewerkt aan een drempelverlaging van een museum ten aanzien van een publiek dat nogal vijandig staat ten opzichte van moderne kunst. En zeker in België is dat veel meer het geval dan in welk land ook. Omdat we een te geringe traditie hebben van een museumbeleid dat uitsluitend aandacht schenkt aan moderne en progressieve vormen van kunst. Wat de stripwereld betreft is het zo dat ... eh ... het fenomeen stripverhaal eerder behoort tot het progressieve denkdomein dan het onderdeel dat we in deze tentoonstelling hebben kunnen tonen. Omdat dat onderdeel van het beeldverhaal, het grafische element wat de actualiteit betreft volgens mij minder relevant is als progressieve beeldende vorm dan het fenomeen stripverhaal op zich. Ik geloof dat ik het eerder omwille van het fenomeen heb gedaan, eerder dan omwille van het grafische aspect.

De tentoonstelling biedt, geloof ik, op een andere manier moeilijk mogelijkheden om het gehele fenomeen, de globale aspecten van het stripverhaal in het licht te stellen. Dat is bijna niet mogelijk. Zodra je het aan de wand hangt, heb je een statische omgang met de beelden. Zodra je het in je hand hebt, kun je erin bladeren en dan krijg je het verhaal. Automatisch. In de handeling zit het verhaal. Terwijl het hangt ga je weer kijken. En globaal bekijken.

Door het op deze manier te presenteren schakel je dus een belangrijk element, het verhalend element, uit.

Het vertellend element, maar ook het consumerend element. Het aanraken, het bewust manipuleren van het boek, aftasten met de vingers, en niet alleen met het hoofd. Dat heb je dus duidelijk wanneer het in de boekwinkel komt. Maar op een bepaald moment is het toch zo dat de aandacht voor het grafische element, de grafische kwaliteiten van het stripverhaal, naarmate men beter kan lezen, ouder wordt, gaat het enigszins aan onze aandacht voorbij. Wij beginnen met naar de tekening te kijken. Daarna beginnen we aan het verhaal op een bepaald moment. Er is een tekening die ons het verhaal suggereert, maar op een bepaald moment vinden we het eenvoudiger om het verhaal te lezen dan om de beelden te reconstrueren.

Het beeld is denk ik juist het motief om een strip aan te schaffen.

Dat geloof ik ook. Maar dat is iets dat zich in het hersenmechanisme op een secundaire manier... of liever zo direct gebeurd dat je het niet bewust meer gaat bekijken.

Je kunt ook stellen dat door het op deze manier te presenteren in een heel andere omgeving, je mensen leert om op een andere manier om te gaan met het stripverhaal.

Ik geloof het ook. Op een andere manier. Misschien kun je dat leren. Vanuit de beeldkwaliteiten die ook suggestief zijn. Misschien even suggestief als het literaire element.

Je dwingt de mensen om zich op het grafische element te richten.

En dat vind ik een goede zaak. Toch, desondanks zullen we er nooit in slagen om het globale fenomeen in een museum aan de orde te stellen. Dat kun je niet. Het is altijd een deelaspect. Maar ik vind het toch nodig om dat deelaspect nu eens te tonen. Vooral omdat het voor de eerste keer in een museum komt.

Door hier in het museum te exposeren is het noodzakelijkerwijs een beperkte tentoonstelling.

Het is natuurlijk een grote tentoonstelling die een betrekkelijk goed beeld geeft van wat er in Europa is geschied. Maar het is ook een beperkte tentoonstelling. Het feit dat slechts een deelaspect van het stripverhaal getoond wordt en bovendien omdat het vooral gericht is naar specialisten.

Mensen die toch een behoorlijke achtergrond hebben van appreciëren van beeldkwaliteit.

WE HEBBEN IN BELGIË EEN TE GERINGE TRADITIE VAN EEN MUSEUMBELEID DAT UITSLUITEND AANDACHT AAN MODERNE EN PROGRESSIEVE VORMEN VAN KUNST SCHENKT

De meeste tekenaars hier zijn niet bij het grote publiek bekend.

Nee. Het is niet het commerciële circuit. We hebben dus geen aandacht gericht op Hergé, Kuifje, de smurfen of Asterix en Obelix. *Ze bangen er wel,* maar de nadruk ligt niet daarop. Het wordt veel abstracter naar het publiek gebracht. Ik vind dat dat niet slecht is.

Is het niet erg verleidelijk om te zeggen: met Asterix en Kuifje krijg je het publiek binnen?

Maar dan krijg je niet dezelfde scherpe aandacht die wij van deze tentoonstelling verwachten. Dan kun je het beter doen in een cultureel centrum of zo. Dan zou het geslaagd zijn. Dan hadden we een andere titel moeten kiezen, inspelen op de commerciële aantrekkelijkheid van strips, de namen die ermee zijn verbonden. Niet alleen de tekenaars, maar ook de titels van bepaalde werken.

In hoeverre is er sprake van idealistische motieven?

Idealistisch motief? Ik geloof dat ... ik zou dat willen beantwoorden op een omgekeerde manier. Er komen maar 2000 mensen per dag. Dat is misschien het beste bewijs dat het een idealistische tentoonstelling is.

En veel Hollanders, ja. Net als bij Chambres d'amis. Dat was ook zo. Dat waren ook in ruime mate meer Nederlanders. Ik geloof dat de Nederlander een veel grotere nieuwsgierigheid heeft naar alles wat er vandaag de dag gebeurt. De Nederlander kan dit op een analytische manier ook aan, terwijl de Belg nog altijd emotioneel met vooroordelen zit en die niet kwijt kan omdat hij niet komt.

Heeft u het idee dat er een vooroordeel is tegen het stripverhaal dan?

In Nederland is dat ook? Nee? In België is er een negatieve houding. Grosso modo kan men dat zeggen. Het stripverhaal is voor kleine kinders. Je mag niet vergeten dat er nog geen serieus onderzoek is gedaan naar de archetypes van het stripverhaal, naar de sociologische benadering, de cultureel-historische taal van het stripverhaal. Daar is nooit onderzoek naar gedaan bij ons. Het is gewoon ontspanning bij ons.

En de kranten willen het om het gezin te doen genieten van de krant. Om te laten zien dat de krant er niet alleen voor vader is, die een abonnement heeft. Dat er ook iets voor de kinderen is, en dat vult men in met een stripverhaal. En de volwassene die het leest zal niet bekennen *dat* hij het leest.

Jan Hoet (foto Pieter van Oudheusden)

WE ZULLEN ER NOOIT IN SLAGEN OM HET GLOBALE FENOMEEN STRIPVERHAAL IN EEN MUSEUM AAN DE ORDE TE STELLEN. HET IS ALTIJD EEN

DEELASPECT. MAAR IK VOND HET NODIG OM NU DAT DEELASPECT EENS TE TONEN.

Ik heb zelf nog stripverhalen getekend. Vijf jaar lang. Maar het was om den brode. Het was omdat ik het plezant vond. Ik vond het plezant en ik deed het om den brode. Het was voor mij de aardigste vorm om aan geld te geraken op dat moment. Op twee dagen in de week, de zaterdag en de zondag. Door de week volgde ik de cursussen op de universiteit. Ik heb dat gedaan voor de *Vooruit* destijds, de *Goede Pers Averbode*. Ik deed dat met een vriend, fotograaf ook, en tegelijkertijd mijn tekstschrijver. Dat heeft goed gefunctioneerd gedurende vijf jaar. Toen zijn we ermee gestopt, om allerlei redenen, ook omdat we inzagen dat wij niet behoorden tot de vernieuwers op het vlak van het stripverhaal. We baseerden ons op dingen die al bestonden. Je weet dat je op dat vlak niet creatief bent. Op die manier weet je zeer goed het verschil tussen de wijze waarop mensen vanaf Hergé tot en met Fred en Matena gewerkt hebben. Dat zijn vernieuwers. En je voelt dat. Je voelt dat, hè, dat zijn de mensen die onderzoek doen. Die de evolutie, de historische achtergronden van het stripverhaal goed kennen en daarop verder gaan. Zeggen, wat is er nog niet geschied. Wij dachten: wat is er wel geschied en wat vinden we goed en we hebben ons daarop geïnspireerd. Dat was eenvoudiger, voor de hand liggender. Het nieuwe konden we niet aan.

Heeft u het stripverhaal wel verder gevolgd nadat u zelf niet meer tekende?

Ja natuurlijk. Omdat ik het zelf deed begon ik te kijken. De eerste grote schok was van Fred (tekenaar van Philémon). Dat surrealisme, dat nieuwe surrealisme met dubbele beelden en dubbele schaduwen, het onder en boven tegelijk. Fred heeft niet willen deelnemen, omdat werk van hem in het Centre Pompidou hing. Dat werk is inmiddels nog niet teruggekeerd en hij wilde geen werk uitlenen zolang die niet terug waren. Hij zei: kijk, zolang dit werk niet terug is leen ik niets uit.

Je hoort vaak dat dit een probleem is. Niet alleen met tentoonstellingmakers, maar ook met drukkers.

Drukkers die het werk niet au serieux nemen. Niet bewust hoor. De tekening is maar een precedent om toe te laten dat het gedrukt wordt, maar op zichzelf ...

IK GELOOF DAT DE NEDERLANDER EEN VEEL GROTERE NIEUWSGIERIGHEID HEEFT NAAR WAT ER VANDAAG DE DAG GEBEURT

Ik hoorde ooit een tekenaar vertellen dat iemand tegen hem had gezegd: Heeft u dat getekend? Ik dacht dat het gedrukt was.

Mensen weten het onderscheid niet. Als ze een schelp zien denken ze ook dat die schelp met de hand gemaakt is.

De vergelijking tussen deze tentoonstelling en Chambres d'amis, daar wil ik nog even op terugkomen ...

Drempelverlaging heb ik gezegd, hè. Dat is toch zeker wel het geval. Hoewel in zekere mate ook weer niet. Waarom is het een

Danny Dewilde (foto Pieter van Oudheusden)

DE NORMEN VAN DE KENNIS

LE COCHER DARDANIEN, ALLIÉ DES TROYENS, MENAIT SON CHAR D'UNE MAIN FERME VERS LA PORTE...
FILEZ, MES BONS CHEVAUX ! LE FEU LUI-MÊME, QUI VOUS FAIT PEUR, VOUS SAUVERA EN CONSUMANT VOS RÊNES !
ILS VONT BRÛLER LA PORTE ! APPORTEZ DES CRATÈRES EMPLIS D'EAU !

9th Art: René Follet

drempelverlaging? Ik geloof dat die drempelverlaging pas gewerkt heeft als de mensen het succes aangevoeld hebben. Niet de tentoonstelling zelf werkt drempelverlagend, maar het succes ervan.
Mentale doorbreking. Men wist niet dat moderne kunst ooit zoveel succes zou hebben gehad. Dus zegt men: dat moet toch wel iets betekenen. Zo werkt dat, een hersenmechanisme is dat, een hersenspoeling.
Je zou ook kunnen zeggen dat met Chambres d'amis een elitair onderwerp op een populaire manier gepresenteerd werd...
... en hier een populair onderwerp op een elitaire manier. Dat is waar ja. Hier wordt het heel droog geëxposeerd, ja.
Stuit u op weerstand uit de kunstwereld?
Enorm veel ja. Bij andere musea niet zo sterk. Musea, staatsorganen, staan wel open voor het onderzoek. Je hebt meer moeilijkheden met de verzamelaars, die sterk geëngageerd staan achter het beleid van de musea maar niet om geen *kunst* te brengen, geen beeldende kunst. En niet om enige toegevingen te doen naar het publiek toe. Daar zijn ze zeer drastisch in
Wie verstaat u onder de verzamelaars?
De grote verzamelaars van internationale beeldende kunst, samenvallend met de opties die het museum vooralsnog heeft gesteld. Bijvoorbeeld de meest recente tendenzen. Verzamelaars die ook voeling houden met deze nieuwe tendenzen. Die bijna op gelijke voet staan met een museumdirecteur op informatieniveau. Maar die daaruit, uit die informatie veel meer die dingen halen die overeenstemmen met hun persoonlijke gevoel. Terwijl de museumdirecteur niet alleen zijn gevoel laat spreken, maar ook tegelijkertijd een kunsthistorische analyse probeert te bekomen via het beleid dat hij voert. En vandaaruit veel dialectischer kan zijn dan een verzamelaar.

ALS MENSEN EEN SCHELP ZIEN, DENKEN ZE OOK DAT DIE MET DE HAND GEMAAKT IS

Hebt u het idee dat een tentoonstelling als deze in Nederland makkelijker geaccepteerd zou zijn?
Ik denk het wel, maar niet in alle musea. U mag niet vergeten dat het potentieel van creativiteit vandaag de dag zo groot is dat de verlangens van elk museum groter zijn dan de mogelijkheden om het allemaal te tonen. U zult zeggen, bij ons is dat ook het geval. Inderdaad, maar wij hebben niet altijd het benodigde geld om al die verlangens te realiseren. We hebben de middelen niet. En zo'n tentoonstelling laat toe om eens af te stappen van de middelen die nodig zijn om een tentoonstelling beeldende kunst te maken. Omdat het met 9th Art gebeurt. De gemeente Gent hoeft nauwelijks bij te springen. Mijnheer Dewilde is naar mij toegekomen en direct toen ik wist waar hij mee bezig was ... dat is toevallig gebeurd op een tentoonstelling toen hij zei: Kijk, we hebben een prachtige tekening, en het was ook omdat hij zei dat hij een tekening had van Hergé waarop mijn naam voorkomt. (Bedoelde tekening is te vinden op pagina 1b de tweede schetsversie van *Kuifje en de Alfakunst*. De naam Jan Hoet vindt u rechtsboven. H.P.) Ik heb Hergé gekend, maar ik weet zelf niet waarom mijn naam daar voorkomt. Ik weet echt niet waarom hij dat gedaan heeft. Misschien was het zo dat ik net met hem aan het telefoneren was terwijl hij aan die plaat bezig was. En eh... dat was een gelegenheid voor Dewilde om weer contact met mij op te nemen.

9th Art, inrichting tentoonstelling

Ik ben eens binnen geweest in de winkel. Op die manier wist ik ook wat hij deed. En toen is hij gekomen met een voorstel om een tentoonstelling te organiseren. Ik zei, dat is goed, maar jij moet het doen en we gaan dat samen superviseren. Voila. Dat is gebeurd. Ik wist dat hij op dat vlak nogal fanatiek is en hij probeerde het heel serieus te doen. Ik had dus het vertrouwen in hem.
Ik vind trouwens dat in elk museum men alles wat met beeldende kunst te maken heeft, moet kunnen profileren. Maar dan is er natuurlijk veel ruimte nodig en ook publiciteit. Als je ziet hoe bepaalde kunstenaars parasiteren op de publiciteit en binnen de publiciteitsector geen enkele kans maken maar binnen de beeldende kunst direct topniveau halen, als men die twee met elkaar zou combineren krijg je plots een aantal verrassende brononderzoeken die toch heel belangrijk zijn, bij het doorlichten van een kunstwerk.
Is er sprake geweest van sponsoring?
Ja. Er is sprake van geweest. Het is niet altijd zo gemakkelijk gegaan als men denkt. Danny Dewilde mengt zich nu in het gesprek: Er is geen sponsor geweest uit de stripwereld. De stripwereld heeft bijna categoriaal nee gezegd. Jan Hoet: Het is niet commercieel. Het komt natuurlijk daardoor. En het komt ook doordat bepaalde kunstenaars en figuren die voor hun blad belangrijk zijn ontbreken.
Dewilde: Het is een doorbreking van hun monopoliepositie, ze zien het ook als een soort uitlaat voor de tekenaars naar andere media toe. Ze hebben geen absolute macht meer over hun mensen. Die zitten met contracten vast aan publicatie voor jaren. Maar niet voor andere vormen. Zij zouden natuurlijk liever dat museum zelf maken. Het stripmuseum van Brussel zit met handen en voeten gebonden aan de stripwereld. Het commercieel circuit enerzijds en ook de kapitaalkrachtige auteurs, Peyo bijvoorbeeld is hoofdaandeelhouder.

DE NORMEN VAN DE KENNIS

Dat hebben ze hier ook geprobeerd trouwens. We hebben enorm veel kritiek gehad van de stripwereld en de upper chic. Ze hebben geprobeerd zich op te dringen. Er zijn veel artikelen verschenen ook.
Hoet: Vooral het commerciële circuit van strips is veel meer gemonopoliseerd dan de wijze waarop het galeriecircuit functioneert. Daar is een grotere openheid. Monopolies zijn daar natuurlijk ook. Maar niet zo sterk.
Dewilde: De G.B.L. is allesoverkoepelend binnen de stripwereld. De G.B.L. is een belangengroep waar banken inzitten, G.B.'s (Grand Bazar, een soort Belgische Bijenkorf), de FNAC is van hen (warenhuis op cultuurgebied). Ze kopen werkelijk alles op, van de tekenaar tot aan de consument. Als winkelier voel je dat ook want ze proberen je van de baan te duwen. Dat gaat zelfs tot weigeren om te leveren – hoewel dat in strijd met de wet is – als een zaak te dicht bij komt. Naast mijn deur bijna is een FNAC opengegaan.
De heer Hoet geeft een voorbeeld van de manier waarop FNAC te werk gaat: U kent de catalogus van *Chambres d'amis*. Dat kostte ons ongeveer 1000 francs per stuk. Wij konden dat niet goedkoper doen. Onmogelijk. De FNAC zei: Goed, wij kopen er zo en zoveel en verkopen ze voor vijf gulden minder, maar dan moeten wij hem hebben voor 60% minder. Dat is een onserieuze handelswijze. Het getuigt van weinig respect voor dingen die gemaakt worden. We hebben geweigerd natuurlijk.

HET POTENTIEEL VAN CREATIVITEIT IS VANDAAG DE DAG ZO GROOT DAT DE VERLANGENS VAN ELK MUSEUM VEEL GROTER ZIJN DAN DE MOGELIJKHEDEN OM HET ALLEMAAL TE TONEN

Sombere woorden over de situatie in België besloten ons gesprek met Jan Hoet. De beschikbare tijd van de conservator was om en hij vertrok weer naar zijn kantoor in de kelders van het museum.
Met de andere organisator van *Ninth Art* Danny Dewilde praatten wij nog enige tijd verder over een punt dat tot nog toe niet ter sprake was gekomen en waar nogal eens kritiek op werd geleverd, namelijk de selectiecriteria bij het samenstellen van deze expositie.

Laten we zeggen dat we geprobeerd hebben van elke richting de grootste te brengen. We hebben niet aan schoolvorming gedaan. In navolging van die of die persoon hebben we niet gewerkt. Ik vind het belangrijker dat we ieder punt konden belichten. Vooral omdat het voor de eerste keer is dat er zo'n tentoonstelling is.
U laat dus niet de school zien, maar wel hoe die school gemaakt is.
Nee. Voor een eerste tentoonstelling is het belangrijk dat we de verschillende mogelijkheden tonen. We kunnen per school verdiepen in volgende tentoonstellingen. Dat is het belangrijkste. Ook om aanvaard te worden binnen de kunstwereld. Dus binnen de kunstenaarswereld is dat geen probleem. Wat de kunstcritici en theoretici betreft zijn de gevoelens gemengd. Maar er zit beweging in. Er is een controverse ontstaan binnen de kunstwereld of strip al dan niet beeldende kunst is.

DAT IS UNIEK BINNEN DE STRIP, DE STRIP KAN ZICH BINNEN EEN VIERDE DIMENSIE VERPLAATSEN

In de eerste plaats moest het werk van de tekenaars die hier hangen grafisch iets betekenen. Ten tweede moesten ze vernieuwing brengen, zowel grafisch als qua opbouw van de plaat. Dat is ook uniek binnen de kunst. De strip kan zich binnen een vierde dimensie verplaatsen. Zeker, het is te vergelijken met film, maar de beelden in een film zijn niet te isoleren.
Ninth Art werd samengesteld door een commissie. Wie zaten daarin?
Dat ligt wat moeilijk. Er was een literator, er waren mensen uit de stripwereld, mensen uit de kunstwereld. Ikzelf, Jan Hoet, Jean-Marie Derscheid, verder wil ik geen namen noemen. Het zijn zeer belangrijke mensen in de stripwereld, mensen met een zekere reputatie en een zekere macht.
Kris de Saeger?
Die zat niet in de commissie. Wel heeft hij veel teksten geschreven. Hij is bij ons gekomen en heeft belangeloos teksten geschreven voor de catalogus.
Zo'n 300 auteurs kwamen in aanmerking voor de tentoonstelling. Zesenveertig hiervan hangen ook daadwerkelijk in het museum. Iedereen mist wel iets.
Iedereen in de commissie mist ook wel iets. We hebben alleen mensen aangenomen die door iedereen aanvaard konden worden.

9th Art: J.C. Forest

Ik mis de tekenaars van El vibora bijvoorbeeld.
Ken ik niet. Dat is erg Amerikaans georiënteerd misschien? Het heeft natuurlijk te maken met de bekendheid van het werk bij de commissieleden.
Een zekere willekeur is niet uitgesloten.
Zo sterk zou ik het niet willen zeggen. Iedere auteur die ook maar iets gepubliceerd heeft, kwam in aanmerking. We hebben ook veel Italiaanse bladen bemachtigd.
Torres heeft geweigerd omdat het gezicht van jullie secretaris hem niet aanstond...
Zo heeft hij dat letterlijk gezegd.
Andreas heeft geweigerd omdat hij zich niet rijp genoeg vond voor een museum.
En Morris heeft geweigerd omdat hij degeen die naast hem hing niet rijp genoeg vond om naast hem te hangen. Hij had het vooral begrepen op Philippe Bertrand, die hij pornografisch vindt en bovendien een slechte tekenaar.

Alsof de duivel ermee speelde, belde juist die middag Morris naar het museum met het verzoek om uit zijn brief, die in het museum hangt en waarin hij zijn weigering motiveert, zijn adres te verwijderen.

KRESSE VOLDEED NIET AAN DE NORMEN

We hebben geen historische pretentie met deze tentoonstelling. Ik denk wel dat de tentoonstelling op zich historisch genoemd kan worden. Maar het heeft niet de pretentie om compleet of historisch te zijn. Daarom is er ook de diaserie gemaakt.
Ik mis zelf ook wel wat namen. Liberatore bijvoorbeeld.
Kresse?
Kresse vond ik niet aan de normen voldoen. Dat Hergé, Jacobs, Vandersteen en Sleen direct bij de ingang hangen is een soort hommage. Maar ze krijgen niet meer aandacht dan andere tekenaars. We weten nu ook al dat de toekomst uit zal gaan wijzen dat bepaalde tekenaars die hier nu hangen in het niet zullen verdwijnen. Dat is niet echt een punt. Dat gebeurt trouwens bij elke tentoonstelling.
Waarom ontbreekt Guido Crepas?
Ik denk dat hij een cliché ontworpen heeft en daaraan vasthoudt. Hij heeft ook te lang op seksstrips gewerkt. Dat is een van de redenen waarom hij verkocht. Maar ook het grote publiek is er op uitgekeken. Hij verkoopt niet meer, mensen willen het niet meer. Nochtans, persoonlijk heb ik alles van Crepax in het Frans. Toch blijf ik erbij dat grafisch ... het was niet mogelijk om zes verschillende pagina's van hem te vinden.

DE NORMEN VAN DE KENNIS

Is er veel kritiek gekomen op de keuze?
Dat valt mee. De meeste mensen zijn het wel eens met de selectie. De mensen die er hangen vinden ze goed. Van de 46 hangen er 5 of 6 die ze niet goed vinden. Het is meer zo dat iedereen vindt dat er wel iemand ontbreekt. Het kan nooit volledig zijn. Er kan vandaag door iemand een tekening gemaakt worden die een prachtstaaltje van grafiek is. De commissie bestond uit mensen die zeer veel weten, maar je kunt nooit beweren alles te kennen. Je zit altijd vast binnen een bepaalde tijd en binnen de normen van de kennis.

9th Art: Touis

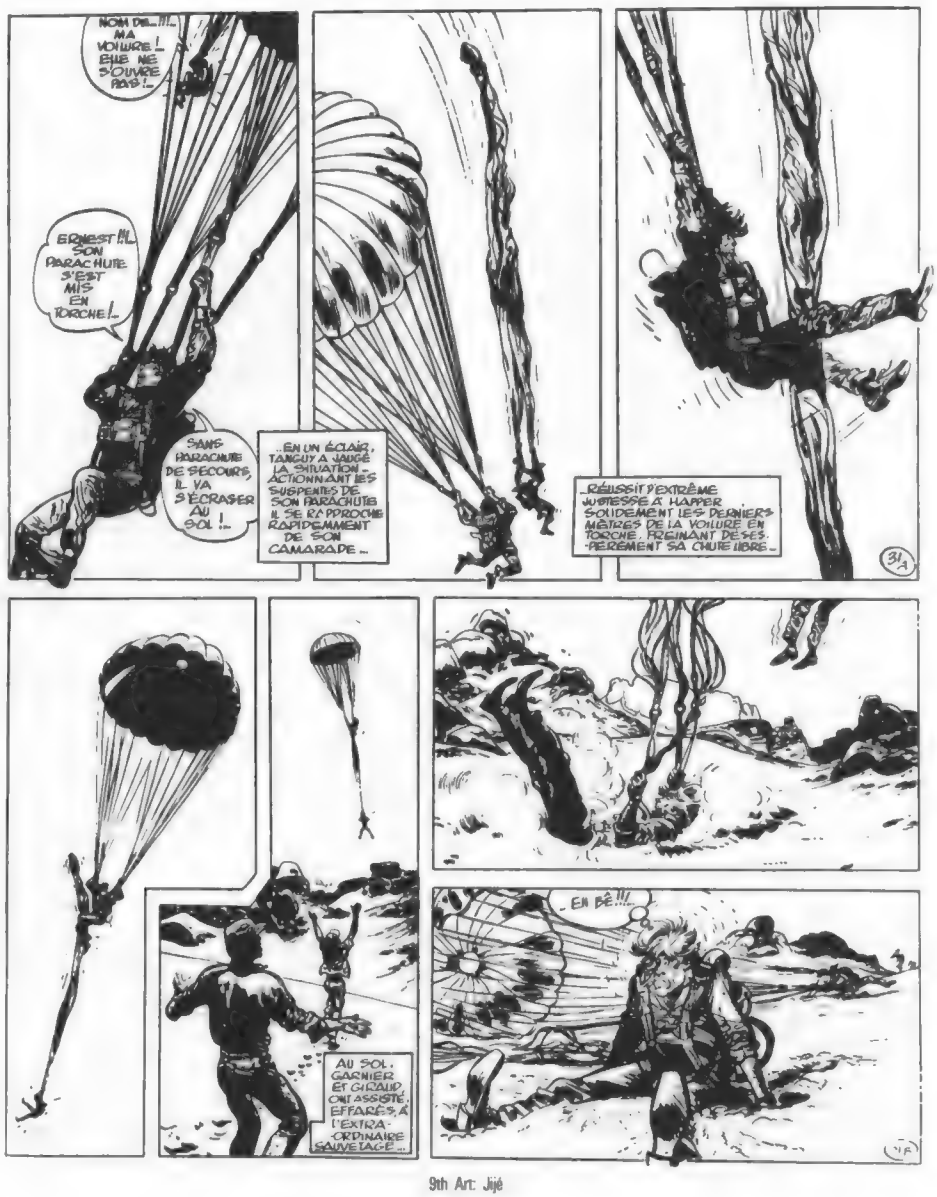
NOM DE...!!!.. MA VOITURE !... ELLE NE S'OUVRE PAS !...
ERNEST !!!.. SON PARACHUTE S'EST MIS EN TORCHE !...
SANS PARACHUTE DE SECOURS, IL VA S'ÉCRASER AU SOL !...
..EN UN ÉCLAIR, TANGUY A JAUGÉ LA SITUATION - ACTIONNANT LES SUSPENTES DE SON PARACHUTE IL SE RAPPROCHE RAPIDEMENT DE SON CAMARADE...
..RÉUSSIT D'EXTRÊME JUSTESSE À HAPPER SOLIDEMENT LES DERNIERS MÈTRES DE LA VOITURE EN TOUCHE, FREINANT DE SES PIEDS SA CHUTE LIBRE...
AU SOL, GARNIER ET GIRAUD ONT ASSISTÉ, EFFARÉS, À L'EXTRAORDINAIRE SAUVETAGE...
EN BÉ !!!

9th Art: Jijé

AFKOMST VERLOOCHENT ZICH NIET

STRIPS EN GEWELD: EEN INLEIDING

Op 21 november, tijdens de Strip-3-daagse, zal Martijn Daalder in het kader van de conventie STRIPS EN GEWELD een voordracht houden rond dit thema die mede de basis zal vormen voor de daaropvolgende discussie. In dit nummer van Stripschrift alvast een korte inleiding.

DOOR MARTIJN DAALDER

Als het om geweld gaat zijn strips in het nadeel. *Film* en *televisie* bieden geweld echter dan echt, goed getimed en met de ideale camerahoek. De *literator* heeft de mogelijkheid met zijn beschrijvingen de fantasie – om niet te zeggen: de nachtmerries – van zijn publiek tot leven te roepen. Strips daarentegen, die nu eenmaal niet kunnen tippen aan de filmische, immers bewegende werkelijkheid, blokkeren bovendien die fantasie. Een tekenaar geeft zijn eigen interpretatie van de gebeden gruwel. Makkelijk, maar een tekenaar moet van goeden huize komen om de verbeelding van de geïnteresseerde lezer (mét filmervaring!) te overtreffen.

Er ligt dus een uitdaging voor tekenaars van realistische strips. Het stripverhaal is een uiterst soepel medium, laagdrempelig en hanteerbaar. Maar het heeft z'n beperkingen. Waar tekeningen de werkelijkheid afschilderen verliezen ze aan suggestieve kracht. Er is zo weinig ruimte voor tekst en dialogen dat slechts weinig stripmakers tot enige psychologische diepgang komen. Strips zijn, alle handicaps ten spijt, het medium van de aktie; aktie tegen een décor dat de verteller zonder woorden aan de lezer kan communiceren en dat de werkelijkheid verre kan overtreffen. Het Parijs van *Tardi*, Budapest van *Giardino*, de gedegenereerde meanstreets van *Frank Millers* Batman. (Décor zou wel eens de wezenlijke kracht van het stripverhaal kunnen zijn!) Anderzijds is strip in staat

AFKOMST VERLOOCHENT ZICH NIET

de lezer een volstrekt overzichtelijk en gecomprimeerd universum voor te schotelen. Het is de charme van het poppenhuis. *Guus Slim, Kuifje, Blake & Mortimer, Ginger* en *Yoko Tsuno*.

Ik noem deze namen niet zonder reden. Het zijn gewelddadige strips die die indruk absoluut niet wekken. Ze zijn daarmee het bewijs van mijn stelling dat het *beeld* in strips geweld niet per definitie versterkt, en het zelfs verregaand kan bagatelliseren. En dat is ook de bedoeling van de makers. Die bagatellisering, die reductie van de werkelijkheid is uit cultureel-maatschappelijk oogpunt wenselijk en vindt vervolgens zijn weerslag in alle aspecten van het vertel-technische proces. Het schijnt dat geweld verwerpelijk is. Dat mag zo zijn, maar er is – naast sex – weinig dat de menselijke geest meer fascineert op zo'n emotionele, instinctieve, misschien zelfs primitieve manier. En of dat nu als vooruitgang gezien moet worden of niet, het is tegenwoordig *bon ton* om onbeschaamd uiting te geven aan de meer animale kantjes van je karakter. Het aardige is natuurlijk dat strips met hun extreme toegankelijkheid en directe, visuele werking van huis uit in hetzelfde straatje thuishoren. Strips zijn weliswaar *salonfähig* gemaakt, maar afkomst verloochent zich gelukkig nooit. Tekenaars als *Hermann, Liberatore* en *Miller* zorgen daar ieder op geheel eigen wijze voor.

In het algemeen zijn strips trouwe, maar langzame volgers van de heersende (cultureel-)maatschappelijke opvattingen. Het is de voorzichtigheid die stamt uit de jaren '50 en '60, toen strips als medium verdacht werden gemaakt, en derhalve als commercieel verschijnsel bedreigd. Allerhande opvoedkundigen appeleerden aan de instincten van een burgerij, een *moral majority* wiens wereld in die jaren te snel veranderde. Geweld, en vooral het gebruik en de presentatie van geweld hebben daarbij traditioneel in het middelpunt van de belangstelling gestaan.

Deze terughoudendheid, die overigens niet verhinderde dat er meesterwerkjes werden geproduceerd, is ook rechtstreeks verbonden met de evolutie van de verteltechniek in het stripverhaal. Ook in de technische ontwikkeling van het stripverhaal weerspiegelen zich een veranderende moraal en ontwikkelingen in andere media. Trendsetter is het stripverhaal zelden geweest. *Sergio Leone, Dirty Harry* en de *videoclip* hebben alles te maken met plaats en presentatie van geweld in het stripverhaal. En dat verband is een nadere beschouwing waard.

Martijn Daalder houdt van *Geweld in het Beeldverhaal* en hoopt met zijn voordracht rond dit fenomeen de onvermijdelijke hypocrisie en weemakende goede smaak de kop in te kunnen drukken. Hij vindt *First Blood* een van de beste films aller tijden maar is ook diep onder de indruk van *Robocop, Bambi* en films van *Madonna*. Hij kent vrijwel alle moreel verwerpelijke scènes uit *Clint Eastwood*-films uit zijn hoofd en publiceerde eerder in onder andere Elsevier, NRC, VN, Volkskrant, Parool en OOR en was gedurende anderhalf jaar eindredakteur van *Wordt Vervolgd*.

Kuifje: geweld gebagatelliseerd

Uit: **Het geheim van de Eenhoorn** van Hergé

DOOR ERIK SPAANS

DE GENERAAL STRIJDT (MET BIJFIGUREN) OM DE MACHT

De *Generaal* is een stripheld die zich niet makkelijk laat ontmoedigen. Al bijna 20 jaar lang probeert hij zijn aartsrivaal de Maarschalk uit te schakelen. Het alles rechtvaardigende doel van al die pogingen is in één woord samen te vatten: Macht. De Generaal overleefde niet alleen al zijn aanvallen op het fort van de Maarschalk, hij wist bovendien de overgang van het kinderblad Eppo naar het volwassenen stripblad *Titanic* en weer terug glansrijk te doorstaan. De Generaal kent zijn momenten van onzekerheid maar is nog lang niet moegestreden. Dat geldt ook voor zijn geestelijk vader *Peter de Smet*, een stripliefhebber in hart en nieren die al zo'n twintig jaar meedraait in het kleine Nederlandse stripwereldje. Hij stond aan de wieg van het stripblad *Titanic*, maar zag in de loop der jaren ook heel wat strips verdwijnen, veelal tot zijn spijt, maar soms ook tot zijn opluchting: 'Er zat een hoop shit bij. Mooi getekende shit, maar wèl shit.'

Ik heb in de stripwereld meer mensen zien gaan dan komen. Beginnende tekenaars komen ontzettend moeilijk aan de bak. Wanneer iemand vroeger te kennen gaf striptekenaar te willen worden riep ik enthousiast: 'Dat moet je doen!' Tegenwoordig zou ik zeggen: 'Ga eerst maar eens naar een academie, dan heb je nog altijd iets om op terug te vallen. Het is harder geworden, de laatste tien jaar. Je moet heel goed zijn. Niet alleen in het stripwereldje, overal eigenlijk. Ik ben niet zo verschrikkelijk sociaal, maar om me heen merk ik het toch wel. In de reclame bijvoorbeeld. Daar wordt heel prestatiegericht gewerkt.

Dat heeft ook z'n goede kanten hoor, ik heb me jarenlang geërgerd aan dat sfeertje van 'Ik gelukkig, Jij gelukkig'. In de jaren '70 heerste dat als de vlektyfus. Een collega op de redactie van Pep legde dan z'n hand op m'n schouder, keek me diep in de ogen en vroeg: 'Ben jij nou ècht gelukkig?'

De redactie is er niet om me gelukkig te maken. Daar word ik tenminste niet voor betaald. Je moet blijven tekenen, wie goed is blijft over. Ècht goede tekenaars komen altijd aan de bak, kijk maar naar mensen als Follet en Kresse. Als je minder goed bent, heb je een vondst nodig. Neem zo'n Peyo, als tekenaar niet veel bijzonders, maar die *Smurfen* van hem zijn een enorme klapper!

Kwaliteit leveren is op zichzelf nog niet genoeg voor een striptekenaar. Wil je goed verkopen dan komt daar een hoop organisatie bij kijken. Publiciteit en distributie zijn ontzettend belangrijk. Wil je het goed aanpakken dan moet je tegenwoordig je strip in 3 à 4 landen tegelijk uitbrengen: syndication. Bij Oberon zijn ze daar veel te laat achter gekomen. Er werd daar een heel slecht beleid gevoerd. De Eppo liep niet zo best, er werden krampachtige pogingen ondernomen om het blad omhoog te krikken. Alle populaire strips werden bij elkaar gegooid: een soort top-10 beleid. Zo werkt 't niet. Een blad moet een eigen gezicht hebben. Wat moeizaam was opgebouwd werd in recordtijd weer afgebroken. Ze maakten een soort vergaarbak van de *Eppo*.

TITANIC

Op een gegeven moment had ik er helemaal geen zin meer in. Samen met Martin Lodewijk heb ik toen plannen gemaakt voor een nieuw blad. In een euforische stemming hebben we besloten: 'We doen het zelf!' Zo ontstond *Titanic*.

Het was heel idealistisch allemaal; een

DE GENERAAL STRIJDT (MET BIJFIGUREN) OM DE MACHT

klein groepje mensen, geen hiërarchie, geen hoofdredacteur. Martin en ik zouden voor niets werken. Dat zouden we opvangen door commerciële opdrachten aan te nemen. De zakelijke kant werd behartigd door Frits van der Heijden, een oud redacteur van Eppo. Het zou een blad worden met een ruim kader: tekenaars hoefden

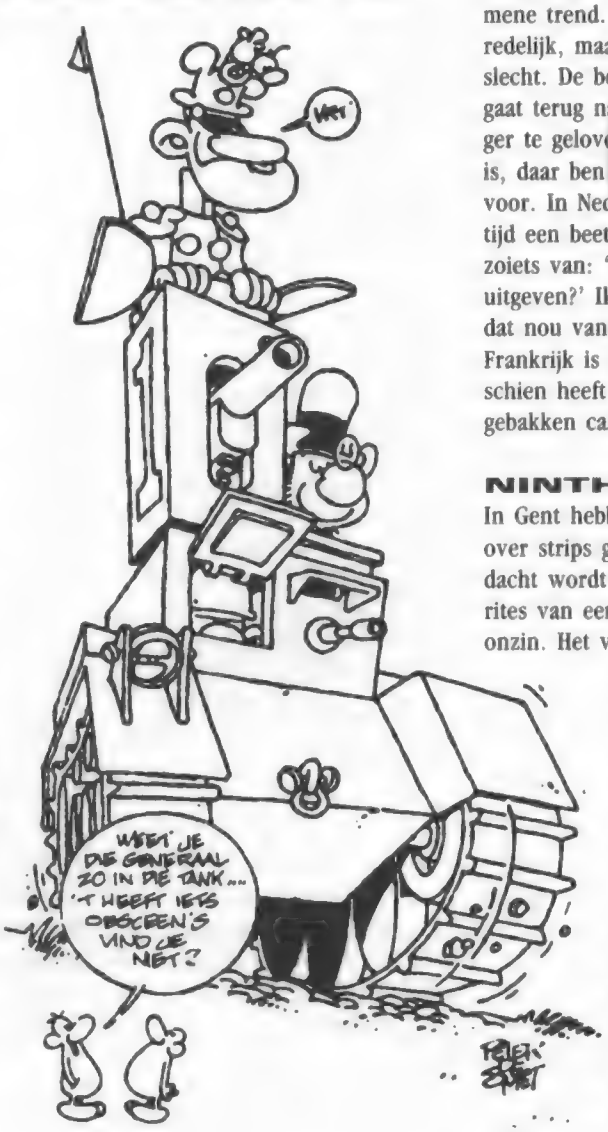

© Arco van Os & Peter de Smet

zichzelf geen beperkingen op te leggen. Een platform voor nieuwe ideeën. Onbekende en beginnende tekenaars kregen de gelegenheid om hun werk te publiceren. Een eigen uitgeverij: *Het Zinkend Schip,* zou zorg dragen voor de verkoop en distributie van stripalbums.

In de praktijk lukte het ons niet om een rendabel blad van *Titanic* te maken. Martin en ik hielden vrijwel geen tijd over voor commerciële activiteiten. Wanneer we quitte hadden gedraaid zou ik al lang tevreden zijn geweest, maar we maakten fors verlies. Er bestaat nu eenmaal maar een beperkte kern van striplezers, bovendien was het blad bepaald niet goedkoop. We zijn er uit gestapt en hebben Titanic aan anderen overgedragen. Ik ben blij dat het nog steeds bestaat.

Misschien zijn we wel tien jaar te laat met *Titanic* begonnen. Het is deprimerend maar strips doen het tegenwoordig niet meer zo goed als vroeger, dat is een algemene trend. De albumverkoop houdt zich redelijk, maar met de stripbladen gaat het slecht. De belangstelling neemt af. Het gaat terug naar de 'true believer'. Ik weiger te geloven dat het een aflopende zaak is, daar ben ik nog te veel liefhebber voor. In Nederland kijkt men toch nog altijd een beetje op strips neer. Je hebt hier zoiets van: 'Moet je daar nou je geld aan uitgeven?' Ik vraag me wel eens af waar dat nou vandaan komt. In België en Frankrijk is de mentaliteit anders. Misschien heeft het wel te maken met ons ingebakken calvinisme.

NINTH ART?

In Gent hebben ze nu een tentoonstelling over strips georganiseerd waar veel aandacht wordt besteed aan de grafische merites van een strip-pagina. Eigenlijk is dat onzin. Het verhaal is toch het belangrijkste element van een strip. Als dat ontbreekt, wat hou je dan over? Kunst? Ga dan etsen of zo. Willy Vandersteen is een goed striptekenaar omdat hij leuke en spannende verhalen maakt. Hij is geen kunstenaar. En met dat geouwehoer over plagiaat moeten ze ophouden!

Franquin! nog zoiets. Daar werd over gezegd dat hij zijn talent heeft verspild aan het maken van pretentieloze amusementsstrips. Kijk, daar kan ik nou kwaad om worden.

NAAKT

Ik weet nog dat er bij de redactie van Pep destijds problemen waren met een tekening van Kresse. Daar stond, ècht piepklein hoor, een naakte vrouw op de ach-

tergrond. Kon dat nou wel? Er werden in die tijd hele discussies gevoerd. Voor welke leeftijdscategorie was Pep bedoeld? Hoe ver mocht je gaan in je tekeningen? Er was duidelijk sprake van een ontwikkeling; we groeiden naar een volwassener publiek. Dat heeft zich jammer genoeg niet doorgezet. Toen Pep en Sjors fuseerden ontstond Eppo: een blad dat zich richtte op kinderen van ongeveer 12 jaar. Daar werden de tepeltjes van Franka zelfs keurig weggewit.

De strip voor volwassenen is in Nederland nooit goed van de grond gekomen. Wat dat betreft hebben we toch een kans gemist. In het buitenland heeft de volwassenenstrip zich vanaf de jaren '60 kunnen ontwikkelen. Daar werd op een gegeven moment zelfs alles wat een beetje artistiek of controversieel aandeed rücksichtslos geplaatst. Dat gebeurt nu niet meer en dat is maar goed ook, want er zat een hoop shit bij. Goed getekende shit, maar wèl shit.

De rage is nu een beetje voorbij. Hoewel zoiets als *Maus* nu toch plotseling uit het niets opduikt. Dat is wel hoopgevend.

Sex speelt tegenwoordig een belangrijke rol in veel strips. Ik kan daar niet zo mee zitten. In een forumdiscussie in Groningen vroeg een mevrouw waarom er toch zoveel bloot in strips moest voorkomen. Ik zeg: 'mevrouw, als u naar het strand gaat, ziet u meer bloot dan in welk stripalbum dan ook.'

Misschien is het erger als 't op papier staat. Met Titanic hebben we destijds Ranxerox in Nederland geïntroduceerd. Daar kwam een plaatje in voor waarop een klein meisje een oudere kerel met zòòòò'n pik betastte. In de Duitse uitgave hebben ze daar een zwarte balk overheen geplakt, wat het nog veel erger maakte. In Amerika hebben ze er een balloon over gedrukt. Ik geloof dat het plaatje alleen in Nederland en Frankrijk ongecensureerd geplaatst is.

In mijn eigen werk komt vrijwel geen sex voor, behalve misschien in een strip die ik voor m'n lol maak: *Explosie in Siberië*. Ik kan daar lekker in free-wheelen. Ik wilde persé de Apocalyps d'r in hebben, die heb ik toen maar gekoppeld aan een blinde Jehovah Getuige. 't Is een beetje een rare strip hoor, ik weet nog niet of 'ie ooit gepubliceerd zal worden.

DE GENERAAL

Het gekke is dat ik mezelf bij het maken van *de Generaal* sinds een paar jaar ook helemaal geen beperkingen meer opleg, maar dat er daarmee heel weinig is veranderd. Toen ik met Titanic begon dacht ik:

DE GENERAAL STRIJDT (MET BIJFIGUREN) OM DE MACHT

nu ga ik de Generaal eens aanpassen aan een volwassen publiek. Geen beperkingen, geen taboes; alles mag. Ik kwam er toen achter dat de Generaal zijn kaders al lang ontgroeid was. Kijk, een stripfiguur heeft natuurlijk een eigen karakter dat je niet zo maar kunt veranderen. Ik zou de Generaal allerlei sexuele avonturen kunnen laten beleven, maar dat slaat nergens op. Het past niet bij zijn karakter, hij interesseert zich er gewoon niet voor. De strip zèlf is in de loop van de tijd natuurlijk wel veranderd. De teksten zijn veel belangrijker geworden. Eigenlijk is dat wel raar, de Generaal is getekend als een typische kinderstrip, maar heeft zo veel tekst dat kleine kinderen er niets van begrijpen. De bijfiguren spelen nu ook een veel belangrijkere rol. Vroeger reed de Generaal in een rechte lijn naar het fort om de macht te veroveren. Daar kwamen al snel allerlei vermommingen aan te pas. Weer later werd het fort via de meest onwaarschijnlijke omwegen bereikt. Tegenwoordig is het al zo ver gekomen dat de bijfiguren de Generaal inschakelen om hun eigen ambities te realiseren. De laatste veroveringstochten van de Generaal eindigden in een sexhuis, een kantoor van de rijksbelastingen en in de laatste aflevering zelfs in een bitterballen-automatiek. De Generaal heeft het daar maar moeilijk mee. Hij is de laatste tijd nogal aan het twijfelen gebracht.

ENGAGEMENT

Iemand heeft eens tegen me gezegd: 'Ik verwacht in die strip van jou altijd dat ergens een muur opduikt die de begrenzing van het gekkenhuis aangeeft.' De Generaal leeft inderdaad in een absurde omgeving.

Het is een soort micro-wereld; je kunt er een stukje van de maatschappij in weergeven en er op een milde manier de spot mee drijven. De M.E. komt er in voor, maar ook de Hulk, de E.O., terroristen en André van Duin. Ik zou ook graag iets met dat echtpaar Goeree willen doen. Maar ik zie het niet als mijn taak om maatschappijkritiek te leveren. Ik hang niets aan. Wat ik doe is meer 'etalage kijken', signaleren op een afstandelijke manier. De strip leent zich ook niet zo voor een maatschappelijke visie of zo. Ik werk met begrippen: de militair, de agent, de zakenman. Het zijn karikaturen, je kunt daar niet zondermeer de werkelijkheid op los laten. Ik heb eens bootvluchtelingen in een aflevering van de Generaal verwerkt. Dat zat op het randje. Je moet oppassen met zo'n onderwerp. In een reëel getekende strip kun je zoiets makkelijker doen dan in de Generaal. In een recente aflevering fungeert de Generaal als huurling. Dat idee was helemaal op de gebeurtenissen in Suriname gebaseerd. Ik zag al voor me hoe de Generaal naar Paramaribo optrok: iedereen ligt dubbel van het lachen, zodat het Jungle-commando dat in zijn kielzog volgt de macht kan grijpen. In de uitwerking heb ik er een heel abstract verhaal van gemaakt; ik kan de Generaal niet koppelen aan de actualiteit.

Strips zijn niet het juiste medium om geëngageerd bezig te zijn. Ik ken maar heel weinig tekenaars die engagement op een goede manier in hun verhalen verwerken. Nederland is in dat opzicht overigens een schrale inspiratiebron, er gebeurt geen reet. We hebben hier geen Watergate- of Irangate-schandalen zoals in Amerika. En wat er gebeurt wordt op een uitstekende manier gecovert door Peter van Straaten.

Ik heb nooit voor een dagblad gewerkt of actuele cartoons gemaakt. Ik zou het best eens willen proberen, ik weet alleen niet of ik het wel kan. Onzekerheid is inherent aan het tekenaarsvak. Franquin is ontzettend aan zichzelf gaan twijfelen. Hij is gestopt met *Robbedoes, Kwabbernoot* en *Guust,* mede onder invloed van kritici die zich afvroegen hoe iemand met zo veel talent zich met zoiets eenvoudigs bezig kon houden. Toen is hij *Zwartkijken* gaan maken, maar dat is geen 'grote' strip zoals Guust dat was. Tekenen weerspiegelt iets van je karakter; je moet niet gemeen tekenen als je het niet bent. Franquin is voor mij de grootste die er is. Hij laat iedereen achter zich. Als je kijkt naar de verering die sommige striptekenaars krijgen, geloof ik dat Franquin nogal wordt onderschat.

TEN SLOTTE

Ik ben de Generaal nog lang niet zat. Vroeger moest ik invullen wat de redactie vroeg, tegenwoordig bepaal ik dat zelf. Ik ben minder dan vroeger gebonden aan deadlines, ik hoef geen concessies te doen. Zolang dat zo blijft, en zolang ik in de Generaal alles kwijt kan wat ik wil, ga ik ermee door. Het einde is voorlopig nog niet in zicht.

Illustgratie uit **Film Fun**. Links uitgever Cordwell

STAN EN OLLIE OP DE TEKENTAFEL

In Titanic nummer 35 staat onder het hoofdstuk *De Toestand* een kort stukje over het filmmagazine *Blotto* en met name nummer 8. Daarin staat een artikel over waar en hoe Oliver Hardy en Stan Laurel in stripverhalen en tekenfilms optreden.

Wij vonden het artikel zo leuk dat wij – met dank aan de makers van Blotto – het integraal afdrukken.

Har Brok – Kuifje-kenner bij uitstek – hebben we gevraagd om te reageren op de opmerkingen die ten aanzien van Hergé's Kuifje in het artikel zijn gemaakt. Tevens vult hij hetgeen dat ontbrak – de titel van het betreffende Kuifje album – aan.

Meer inlichtingen over *Blotto* en zijn inhoud bij: Laurel en Hardy Fonds, Postbus 870, 1200 AW Hilversum.

STAN EN OLLIE OP DE TEKENTAFEL

Van Oliver Hardy is bekend dat hij zijn filmpersonage baseerde op een krantestrip uit zijn jongensjaren. En Stan Laurel liet zich meer dan eens portretteren terwijl hij verdiept was in de krant – maar dan wel de laatste pagina met de strips. De affiniteit werkte ook andersom. Veel striptekenaars en animatiefilmers lieten zich door Stan en Ollie inspireren.
Op deze en de volgende pagina's een voorlopige inventarisatie van de wederwaardigheden van Laurel & Hardy op de tekentafel, van de 'comic' en 'cartoons' uit de jaren twintig en dertig tot de 'hommages' van hedendaagse striptekenaars als Uderzo, Merho en Willy Vandersteen.

Babe

MERHO'S FABELS

Voor een hoogtepunt zorgde vorig jaar de Vlaamse schrijver/tekenaar Merho toen hij in *De Zaak Luc Raak,* nr. 14 uit de 'Kiekeboe'-serie, Laurel en Hardy niet zomaar als randverschijnselen liet optreden, maar hen een plaats gaf in de kern van het verhaal. Alles draait in deze geschiedenis om de film *Babes In The Woods,* het eerste deel van Laurel & Hardy's *Fabulous Fables,* de tv-serie die Hal Roach Jr. wilde produceren maar die nooit van de grond is gekomen. In Merho's fantasie blijkt er toch een aflevering voltooid te zijn, al is het dan in ruwe montage. Deze kleurenfilm, verstopt in het aureool van een gipsen heiligenbeeld, duikt op in Antwerpen, waar een rijke verzamelaar tot het uiterste gaat om het zeldzame exemplaar in zijn bezit te krijgen. Tussen de bedrijven van dit verhaal vol actie, humor en spanning door wordt uitleg gegeven over de L&H-organisatie *Sons of the Desert* en over de nieuwe mode van 'Colorization'.
Het is duidelijk dat Merho, die voluit Robert Merhottein heet en zijn leertijd heeft doorlopen bij Studio Vandersteen, van alles op de hoogte is. Tegenover BLOTTO verklaart hij sinds jaren een fan van Laurel en Hardy te zijn. Het idee voor *De Zaak Luc Raak* kwam bij hem op, toen hij zijn literatuur doornam en daar het verhaal over de abortieve tv-serie tegenkwam. Ook in een eerder 'Kiekeboe'-boek heeft Merho, die inmiddels tot de Belgische tak van de *Sons of the Desert* is toegetreden, een hommage aan het duo gebracht. In nr. 9, *De Zwarte Zonnekoning,* daterend uit 1979, zijn Oeli en Stanstan de zwarte lijfwachten van de president van de Afrikaanse republiek Boeloe Boeloe. Hier blijft hun rol beperkt tot oppas bij Ma Kiekeboe, terwijl Pa en de president erop uit trekken om een staatsgreep te verijdelen.
De 'Kiekeboe'-serie, die al sinds tien jaar door Merho wordt getekend in een tempo van een verhaal per kwartaal, is in Nederland niet overal verkrijgbaar, maar wel in gespecialiseerde winkels als Lambiek in Amsterdam en in sommige Bruna-winkels. De importeur is Udima BV in Gilze, onderdeel van de Audax-groep.
Een klein, maar opvallend aandeel hebben Laurel en Hardy in *Obelix & Co,* nummer 23 uit de Asterix-reeks, daterend uit 1977. Geen van beiden worden ze met name genoemd, maar niemand kan de gelijkenis in de drie tekeningen van Uderzo missen. Stan en Ollie zijn twee Romeinse soldaten in het legerkamp Babrorum. Ze krijgen de opdracht menhirs uit te laden, die door Obelix met een kar worden aangevoerd. Ollie raakt bekneld onder het einde van de menhir op ongeveer dezelfde manier als *The Music Box*, waar hij met Stan een piano uitlaadt.

Illustratie uit 'Film Fun'

Harmon-strip, Deense versie

In het begin van de jaren '70 kondigde Willy Vandersteen zijn nieuwe stripserie *De Geuzen* aan. In zijn eerste ontwerp kwamen twee figuren voor, 'geuzen met een moeilijk karakter', die overduidelijk op Laurel en Hardy zijn geënt, ook al he-

ten ze Tamme en Galnaes. Vandersteen heeft deze personages echter laten vallen. In de definitieve versie van *De Geuzen* in 1985 komen ze niet meer voor.
Een subtiele manier om L&H te citeren treffen we aan bij Hergé. In een van de *Kuifje*-verhalen zien we twee bolhoeden aan een kapstok hangen, een beeld dat we herkennen uit de korte films, waar een dergelijke tekening nogal eens een begin- of eindtitel illustreerde. De bolhoeden van Janssen en Janssen waren natuurlijk een ongezochte aanleiding voor dit citaat. (De hoofd *Twee jaar later* zien we Van Kooten (Stan) en De Bie (Ollie) het lied 'In the good old summertime' zingen en spelen. In deze korte strip van Aart Clerkx is de sneeuwruimende Charlie Hall vervangen door een videoklant. Vaste plannen om de L&H-films uit te zenden, waren er destijds overigens nog niet bij de VPRO.
Vorig jaar doken Laurel en Hardy plotseling onder hun eigen naam op in een *Zeezon-zand* album van de Belgische uitgeverij Standaard. Ze moeten voor een vrolijke noot zorgen in een actiestrip over verdwe-

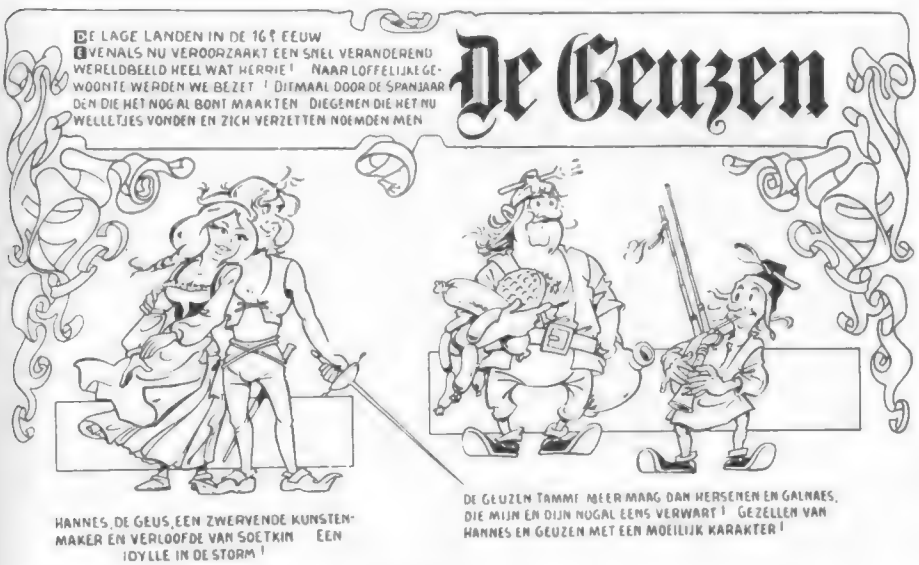
De Geuzen
DE LAGE LANDEN IN DE 16E EEUW
GEVENALS NU VEROORZAAKT EEN SNEL VERANDEREND WERELDBEELD HEEL WAT HERRIE! NAAR LOFFELIJKE GEWOONTE WERDEN WE BEZET! DIEMAAL DOOR DE SPANJAARDEN DIE HET NOGAL BONT MAAKTEN DIEGENEN DIE HET NU WELLETJES VONDEN EN ZICH VERZETTEN NOEMDEN MEN
HANNES, DE GEUS, EEN ZWERVENDE KUNSTENMAKER EN VERLOOFDE VAN SOETKIN EEN IDYLLE IN DE STORM!
DE GEUZEN TAMME MEER MAAG DAN HERSENEN EN GALNAES, DIE MIJN EN DIJN NOGAL EENS VERWART! GEZELLEN VAN HANNES EN GEUZEN MET EEN MOEILIJK KARAKTER!

Vandersteen tekende Stan en Ollie als geuzen

IK DACHT DAT JIJ ZEI DAT ER NIEMAND VOOR DE DEUR STOND STANLEY!?
HERM... IK WILDE EVEN EN
DAT KLOPT OOK MISTER HARDY HIJ STOND OOK NIET VOOR DE DEUR MAAR ACHTER DE DEUR SNAPT

Uit: het Standaard-album **Zee-zon-zand** (1986)

titel van het album waarin deze plaat voorkomt is BLOTTO even ontschoten. Wie helpt?) In de Franse Kuifje, de *Tintin* nr. 610 van 30 juni 1960, verscheen onder de titel 'Laurel et Hardy, deux amuseurs de génie' een biografische strip van Yves Duval en François Cheneval over vier pagina's, waarvan twee in kleur.
Bijna drie jaar geleden werden Laurel en Hardy en hun film *Below Zero* gebruikt in een VPRO-brochure over de nieuwe zendtijd die deze omroeporganisatie op grond van de B-status had verworven. Onder het nen strandballen. Tekenaar van dit Philip J. Bogaard-verhaal is Minck Oosterveer, schrijver Willem Ritstier.

'FILM FUN'

Al in de eerste jaren van de film hebben stripbladen ingespeeld op het nieuwe populaire medium door komieken en cowboyhelden van het witte doek een prominente plaats te geven op hun pagina's. In Engeland verscheen in januari 1920 voor het eerst *Film Fun*, een weekblad dat zich uitsluitend met de komieken van Mack

STAN EN OLLIE OP DE TEKENTAFEL

Sennett, Vitagraph, Rolin en andere Amerikaanse lachfabrieken uit die jaren bezighield. Harold Lloyd, Larry Semon, Mack Swain, Slim Summerville en Jimmy Aubrey (een oud-collega van Stan Laurel uit de Karno-tijd), allemaal vonden ze hun evenbeeld op de twintig pagina's in zwart-wit van dit weekblad. In het allereerste nummer van *Film Fun* figureerde ook het duo Montgomery & Rock, twee berooide playboy's met hoge hoeden. Vrijwel al hun films zijn verloren gegaan en M&R zijn de grondigst vergeten komieken aller tijden, maar tenminste een helft van het duo, Joe Rock, maakte zich later onsterfelijk verdienstelijk door als producent op te treden van de eerste filmserie met Stan Laurel als ster.

Mother Goose goes Hollywood

Het succes van Film Fun was in Engeland al direct zo groot dat uitgever Fred Cordell na enkele maanden besloot, eventueel op de loer liggende concurrenten de wind uit de zeilen te nemen door zelf een tweede filmstripblad op de markt te brengen. De opzet van *Kinema Comic* week vrijwel niet af van die van het zusterblad. Charlie Chaplin was al ingepikt door *The Funny Wonder*, maar toch was er nog ruime keus. Temidden van Fatty Arbuckle, Chester Conklin, Mabel Normand en Polly Moran verscheen in *Kinema Comic* plotseling een beeldverhaal, getiteld 'The Artful Antics of Babe Hardy'. Oliver was in die tijd zeer productief, onder andere bij Vitagraph, waar hij als komische 'heavy' naast Jimmy Aubrey en Larry Semon ongeveer dezelfde rol vervulde als Mack Swain deed bij Chaplin. 'Babe' Hardy hield het in 1920 niet langer dan enkele weken in

STAN EN OLLIE OP DE TEKENTAFEL

Kinema Comic uit.
Het duurde tot 1930, drie jaar na hun lancering door de Hal Roach Studios, voordat Laurel & Hardy konden doordringen in *Film Fun*. Eerst verschenen ze op de middenpagina's, om vier jaar later te verhuizen naar de ereplaats op het omslag. Net als bij de films gold hier: laat gearriveerd, lang gebleven. Twintig jaar lang, tot 1954, prijkte de strip in *Film Fun*. Het blad zelf verdween in 1962.
De tekenaars waren meestal anoniem, maar de belangrijkste onder hen was Bill Wakefield. Zijn stijl werd door anderen zo goed mogelijk nagevolgd. Vermoed wordt dat een tiental tekenaars aan Laurel en Hardy hebben gewerkt, onder wie Wakefield's zoon, Terry. Voor de verhalen werd nooit uit films geput, maar uit de eigen duim. Nooit werd ook het peil van de oorspronkelijke L&H-dialogen gehaald, ook al bleven de karakters van de filmpersonages in deze strip in grote lijnen overeind.
Laurel en Hardy hebben van uitgever Cordwell nooit een cent ontvangen en het is de vraag, of de komieken ooit toestemming hebben gegeven voor de strip. De studio's waren meestal al blij als hun komieken door populaire bladen werden overgenomen. Maar juist om exploitatie door de studio zonder hun instemming te voorkomen, traden Laurel en Hardy op onder hun eigen namen. Cordwell maakte zich blijkbaar wel ongerust, want toen Laurel & Hardy een tournee door Engeland maakten, drukte hij tekenaar Wakefield op het hart, toch vooral niet in hun nabijheid te komen.
In Frankrijk verscheen tussen 1935 en 1940 een L&H-strip over twee pagina's in het weekblad *Cri-Cri*, getekend door Mat en geschreven door Jean Frick. De verhalen waren verzonnen.
In Amerika, waar Stan en Ollie als stripfiguren in de jaren dertig minder succes hadden gekend dan in Engeland, werden de rechten op de 'likenesses and characters' van Stan Laurel en Oliver Hardy in 1961 opgekocht door Larry Harmon Pictures Corporation. Na een langdurig juridisch gevecht tegen onder andere Hal Roach Studio's werd het contract dat Harmon met de weduwen Ida Laurel en Lucilly Hardy had afgesloten, door een uitspraak van de federale rechter bevestigd.
Via een deal met producent David L. Wolper en de immer actieve TV-tekenfilmfabriek van Hanna en Barbera (is het een wonder dat Ollie een beetje op Fred Flinstone lijkt?), bracht Harmon een serie van 165 vijf minuten durende tekenfilms op de markt, waarvan er verscheidene ook op de Nederlandse televisie zijn vertoond (AVRO). Daarnaast verscheen in Amerika voor het eerst in 1960, een enorme hoeveelheid stripbladen die in vele buitenlandse edities de wereld over gingen, van India tot Nederland. De eerste Europese editie was de Duitse met als titel *Dick und Doof*, in 1964. In ons land verschenen de L&H-maandbladen eerst bij Classics Nederland en van 1978 tot 1983 bij Junior Press in Bussum. In dat laatste jaar werd de Nederlandse uitgave beëindigd.
Sinds eind 1985 behoren de getekende Laurel & Hardy figuren krachtens een overeenkomst met Larry Harmon Pictures Inc. tot het assortiment van wat Benelux Licensing in Amsterdam zijn 'omzetverhogende karakters' noemt. Wie voor eigen doeleinden via Stan en Ollie's zaliger nagedachtenis reclame wil maken, kan zich met dit bureau in verbinding stellen. Natuurlijk kunnen 'rechthebbenden' van dit soort, door met contracten te zwaaien of advocaten te dreigen, veel onheil aanrichten in de wereld van de argeloze fans. Maar over het algemeen is men zo verstandig hen met rust te laten, omdat de 'karakters en gelijkenissen' zonder die brede basis van voortdurende belangeloze zorg en aandacht, geen enkele wervingskracht zouden hebben.

Een korte verschijning in **Obelix & Co** uit de Asterix-reeks

Joe Rock drinkt op de gezondheid van de kolonel. Earl Montgomery rechts van hem.

DE TEKENFILMS

In 1932 vond een ontmoeting plaats tussen Laurel en Hardy en de koning van de tekenfilm, Walt Disney. Aanleiding was de Oscar-uitreiking in dat jaar. In de categorie Korte Films werd zowel *The Music Box* bekroond als *Flowers And Trees*, Disney's eerste tekenfilm in Technicolor volgens het drie-kleuren systeem. Nog geen jaar later werden karikaturen van Stan en Ollie opgenomen in twee films van Disney, *Mickey's Pet Shop* en – de beroemdste van de twee – *Mickey's Gala Premiere*, waarin de komieken met onder anderen Maurice Chevalier, Lionel Barrymore, Buster Keaton, Harold Lloyd, Boris Karloff, Bela Lu-

gosi en Marie Dressler behoren tot de sterren die komen voorrijden bij het premiere-retheater in Hollywood. Laurel en Hardy zullen vermoedelijk vereerd zijn geweest, maar de wetenschap dat het enorme succes van de tekenfilms in de voorprogramma's een serieuze bedreiging waren voor hun twee-acters, gaf aan deze hommage een wrange bijsmaak.
Maar iemand was Disney voorgegaan in het gebruik van het duo in animatie. Het was zijn voormalige medewerker Ubbe Iwerks, wiens vader was geëmigreerd uit Noord-Nederland en die, naar algemeen wordt aangenomen, in de eerste plaats verantwoordelijk was voor het uiterlijk van Mickey Mouse. Toen Iwerks in 1930 voor zichzelf begon, lanceerde hij de *Flip the Frog*-serie en in de aflevering *Movie Mad* verwerkte hij een gastoptreden van Stan en Ollie. In 1932 volgde *Soda Squirt*, waarin de jongens (in navolging van *Gala Premiere*, of juist andersom?) tot de Hollywoodsterren behoren op een gala spuitwaterfeest, met een 'Jekyll en Hyde'-cocktail als specialiteit.

Met een zekere regelmaat bleven Laurel en Hardy in de jaren dertig en veertig bij Disney en Iwerks, maar bijvoorbeeld ook in de *Loonie Tune*-serie van Warner Bros en de *Color Rhapsodee's* van Columbia. In

STAN EN OLLIE OP DE TEKENTAFEL

Disney's *Mother Goose Goes Hollywood* blijft hun optreden niet beperkt tot een korte acte-de-présence. Stan als Simple Simon en Babe als The Pieman voeren een compleet nummer op. Een zeer vluchtig moment doet zich voor in *Puttin' on the Act*, als Popeye een gelaatsuitdrukking van Stan aanneemt.

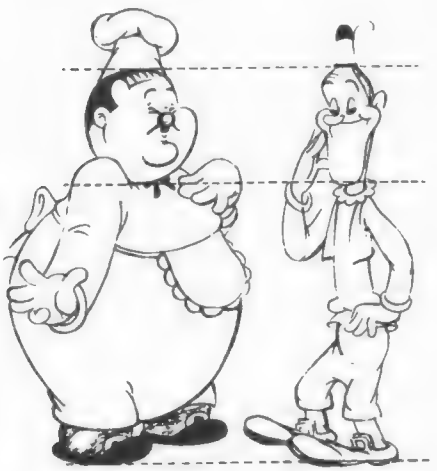

EEN SUBTIELE MANIER OM KUIFJE TE CITEREN...

De auteur van *Stan en Ollie op de tekentafel* brengt in zijn overigens aardige speurtocht op bladzijde 312 ook het werk van Hergé ter sprake. 'Een subtiele manier om L&H te citeren treffen we aan bij Hergé. In een van de *Kuifje*-verhalen zien we twee bolhoeden aan een kapstok hangen, een beeld dat we herkennen uit de korte films, waar een dergelijke tekening nogal eens een begin- of eindtitel illustreerde. De bolhoeden van Janssen en Janssen waren natuurlijk een ongezochte aanleiding voor dit citaat. (De titel van het album waarin deze plaat voorkomt is BLOTTO even ontschoten. Wie helpt?)'.
Op verzoek van de redaktie van *Stripschrift* heb ik dit 'citaat' geïdenticeerd in *De Krab met de Gulden Scharen* (bladzijde 3-IV-2), de enige plaats waar op gedoeld kan zijn. In niets echter kan men hier (ook niet subtiel) spreken van een citaat, omdat het in geen enkel opzicht kan doen denken aan de genoemde titelillustratie. De wens is hier duidelijk de vader van de gedachte. Dit voorval staat echter niet alleen. Sprekend over Jansen en Jansens liet Rudolf Geel ooit al eens zo'n ballonnetje op in de totaal inhoudsloze opmerking: 'In enkele gevallen *zijn* ze (Jansen en Jansens. HB) er gewoon, zoals Laurel en Hardy ergens *zijn*'. (Geel/Fuchs 1973, 81), waarbij de kursivering van het woordje 'zijn' kennelijk bewijskracht had. Er is sindsdien met betrekking tot strips niets meer van Geel vernomen. Eind 1968 bracht Wim Noordhoek als eerste Laurel en Hardy in verband met Jansen en Jansens en wel als volgt: 'J & J bezitten trekken die grotendeels van Charley Chaplin, maar vooral van Oliver Hardy afkomstig lijken: (...) de plechtstatige onnozelheid (Hardy), de bolhoeden met bijbehorende act (Laurel & Hardy), de snorren (zowel Chaplin als Hardy). De dubbele figuur én de mogelijkheid van het beeldverhaal om comedy-caper-achtige situaties en effecten nóg stereotieper uit te laten komen maken hun optreden in de serie tot een soort summing up van gags uit alle lachfilms aller tijden'. (Noordhoek 1979[2], 12-13). Dat lijkt er meer op, al werd van Noordhoek op dit terrein ook niets meer vernomen...

Har Brok

Bibliografie:
Geel/Fuchs 1973: R. Geel/R.H. Fuchs: *Schijnbelden en nepscburken. Beschouwingen over het beeldverhaal.* Amsterdam 1973.
Noordhoek 1979[2]: W. Noordhoek: *Er is geen eind aan Kuifje.* Bovenkarspel 1979[2].

DOOR BALDI DEKKER JR.

DE KLARE LIJN VAN AAD DUINEVELD

Trouwe lezers hebben in Stripschrift 209 kennis kunnen maken met het werk van de 26-jarige striptekenaar Aad Duineveld. De uit Velsen-noord afkomstige semi-professionele tekenaar vervaardigde de (door David Dekker van kleur voorziene) omslag van het amateurnummer.
Aad Duineveld werkt in een 'klare lijn'-stijl en is duidelijk beïnvloed door de strips uit de jaren vijftig. Zijn tekeningen ogen erg professioneel. Toch is hij nog niet zo lang met strips bezig. Twee jaar geleden zette hij zijn eerste schreden op het strip-pad ...
'Met tekenen ben ik al heel lang bezig. Met strips ben ik pas twee jaar geleden begonnen. Daarvoor maakte ik alleen losse tekeningen. Mijn stripverhalen waren alleen losse ideeën, nooit afgeronde verhalen. Op een gegeven moment heb ik ze samengebundeld tot het eerste nummer van *GAG*.'
In de zomer van 1985 veroorzaakte het eerste nummer van 'GAG' enige verwarring bij de vak-pers, want op het opslag van *GAG* stond vermeld: nummer 69. Het was een grapje, Aad Duineveld wilde de suggestie wekken dat *GAG* een blad was met een lange traditie. Eén van de eerste strippogingen die in *GAG* werd gepubliceerd, was de strip *Luc Turbot*...
'Die strip is geïnspireerd op Jan Kordaat en andere strips uit de jaren vijftig. De held stond altijd voor iedereen klaar en was tot alles in staat. Het leek me leuk dit om te draaien en een held te maken die het vreselijk vervelend vindt als iemand bij 'm aanklopt om hulp. De naam Turbot komt uit de strips van Franquin. Het is een automerk in de strip *Robbedoes en Kwabbernoot*. Ik vond het een flitsende naam en besloot die te nemen.'
De afgelopen twee jaar maakte Aad Duineveld slechts een tiental pagina's van zijn strip *Luc Turbot*. Dat lijkt weinig, maar hij is ook erg actief op het illustratieve vlak, en bezoekt een kunstacademie.
'Ik ben nu eerstejaars op een kunstacademie. Er wordt nog vrij weinig met strips gedaan, het is erg algemeen. De volgende jaren wordt er meer aandacht aan strips gegeven. Toch wil ik meer de kant van de grafische vormgeving uit, dat trekt mij wel.'
Dat de grafische vormgeving Aad Duineveld trekt blijkt ook uit zijn blad *GAG*. Aan de vormgeving wordt erg veel aandacht besteed. Wie naar aanleiding van deze Archief-aflevering van Stripschrift meer wil weten over een abonnement op *GAG*, kan zich in verbinding stellen met Aad Duineveld, telefoon 02510-27223. Schrijven kan ook: Noorderlaan 11, 1951 HA Velsen-noord. Een laatste reactie van Aad Duineveld:
'Niet alleen abonnee's, maar ook adverteerders zijn van harte welkom!.'

LUC TURBOT

. . . . OM ER VAN VERZEKERD TE ZIJN DAT HIJ DE JUISTE CADEAUS VOOR ZIJN VERJAARDAG KRIJGT KOOPT LUC ZE ZELF . . . .
HÉ , OUWE !.. DAT ZWAARD IN DE ETALAGE , IS DAT TE KOOP ?
WABLIEF ?... HA , MENEER IS EEN KENNER !

JA . DIT IS HET AUTHENTIEKE ZWAARD VAN RIDDER THORPEHOOD TEN TIJDE VAN KONING ARTHUR EN DE RIDDERS VAN DE RONDE TAFEL...
DEZE RIDDER DEED ZELFS 'AUDITIE' OM TOT RIDDER VAN DIE RONDE TAFEL TE WORDEN BENOEMD . MAAR TOEN HIJ ZIJN BEKWAAMHEID WILDE TONEN LIET HIJ ZIJN ZWAARD VALLEN . IN ZIJN EIGEN VOET ! ! HIJ WAS MANK VOOR ZIJN LEVEN !
HA HA HA WAT 'N EI ! RIDDER THORPEHOOD . RIDDER SOREFOOT ZAL JE BEDOELEN ' ' !

FIN

HA HA... DIE KWABBERNOOT !
LUCAS ! JOEHOE LUCASJE !!
OH OH .. NOU ZAL JE 'T BELEVEN...
ZO.. IK HEB NOU ALLE CADEAU'S VOOR ONDER DE KERSTBOOM . WAAR HEB JE HEM NEERGEZET ?
NOU IK HEB ER GEEN GEKOCHT ALS JE HET NAGAAT IS HET EEN BELACHELIJKE TRADITIE : ZO'N BOOM IN HUIS HALEN . AL DIE DOMEN DIE ERVOOR WORDEN GEKAPT ZOUDE . DUS HEB IK MAAR EEN PAAR STRIPS VOOR DAT GELD GEKOCHT .
TEKST TERZAKKEN & © BAS DUIVELD - GAG PROD
WAT ! ! GEEF IK JE GELD OM EEN KERSTBOOM TE KOPEN . KOM JE THUIS MET EEN STAPELTJE VAN DIE DOMME BOEKJES AF . JE MAAR NIET DENK DAT IK KERSTMIS VIER ZONDER BOOM ! !
MAAR AVA ! HET IS KERSTAVOND NU . IS ER TOCH NERGENS MEER 'N BOOM TE KOOP EN HET SNEEUWT ! MIJ KRIJG JE DE DEUR NIET MEER UIT !
IK LOOP NU AL TWEE UUR ROND EN OVERAL ZIJN DIE KRENGEN UITVERKOCHT . STRAKS LOOP IK NOG KOUDVLUIR OP DAN PIEPT AVA WEL HE !
...ZIE JE WEL DAT ZE NOG TE KRIJGEN WAREN EN HET IS DE MOOISTE SINDS JAREN .
AVA ! MAG IK NOU MIJN KADOOS UITPAKKEN ?
KERSTBOOM DORPSPLEIN ONTHOOFD !
FIN

Luc
Als je toch die lamp gaat kopen, haal dan gelijk een bestelling op bij 'Boobs'.
Ava
b.o.o.b.s
..EN MEVROUW, HOE ZIT HET?
AAH!
TOCH NIET TE KRAP, HOOP IK?
NEE, NEE DAAR, EEN MAN!
KAN IEMAND MIJ HELPEN?
WAT EEN ENGERD!
SCHEERT U WEG, U HEEFT HIER NIETS TE ZOEKEN!
OH JAWEL, IK KOM EEN BESTELLING HALEN ER WAS NIEMAND IN DE WINKEL EN HOORDE HIER STEMMEN...
AAD

KIJK MENEER. DIT IS HET...
DAT! WAT EEN TRUT-DING!!
MAAR MENEER! DIT IS EEN MODEL UIT DE NIEUWE COLLECTIE VAN EEN VAN DE MEEST VOORAANSTAANDE MODEHUIZEN VAN PARIJS!
HANG DAT MAAR WEER TERUG EN PAK DAT IN, ALS CADEAU.
DAT!!.. EH.. NATUURLIJK.
thuis
ZEG AVA, WAAROM HEB JE NOG NIET DIE 'NACHTPON' DIE IK GISTER MOEST HALEN, AAN GEHAD
MAAR DAT WAS NIET VOOR MIJ. VADER HAD MIJ GEVRAAGD IETS MOOIS VOOR MOEDER TE KOPEN VOOR HUN 30-JARIG HUWELIJK. HIJ KWAM HET GISTER OPHALEN OM HAAR ER VANMORGEN MEE TE VERRASSEN!
KGRRT!
OP NAAR HET FEEST...
JOU WIL IK ZO EVEN SPREKEN!
FIN
AAD H 2

LUC TURBOT

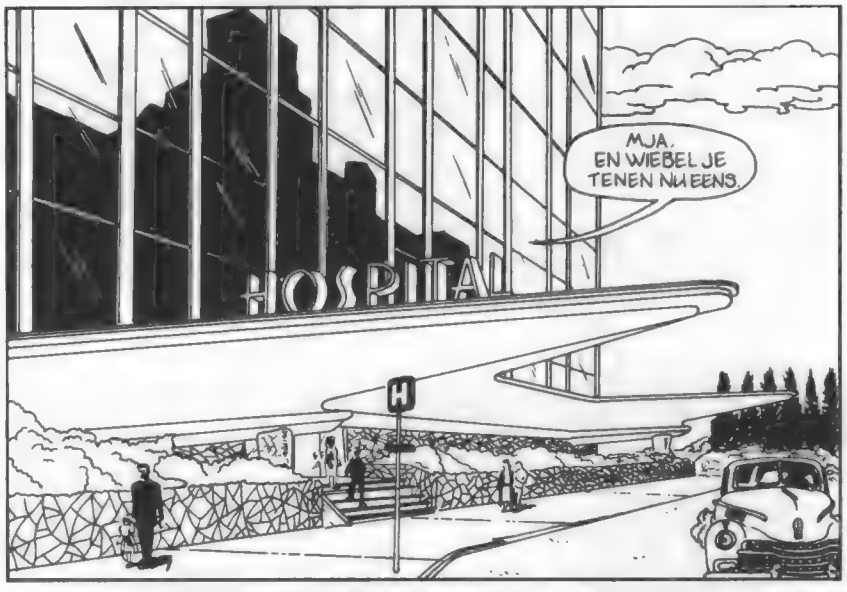
HOSPITAL
H
MJA, EN WIEBEL JE TENEN NU EENS.

EN DIT KAN JE DOEN ZONDER PIJN ? NOU, DAN IS HET WAT MIJ BETREFT O.K..

IK RAAD JE AAN HET RUSTIG AAN TE DOEN EN HET NIET BELASTEN, EN UITKIJKEN : GEEN SCHERPE VOORWERPEN EROP LATEN VALLEN. HA HA HA!!!

HA HA!!
HA HA HA HA... DIE DOKTER TOCH!
MIJN HEMEL! ALS ZIJN MEDISCHE KENNIS GELIJK STOND MET ZIJN GEVOEL VOOR HUMOR, LIEP IK NU MET EEN PROTHESE.

AAH... UW... IK... U STAAT... MIJN... AAARH!
AH JONGEMAN. DAAR JE GENOEG TIJD HEB OM RARE FRATSEN UIT TE HALEN, KAN JE WEL EVEN EEN BEJAARDE VROUW NAAR HAAR ZAAL BRENGEN, HM

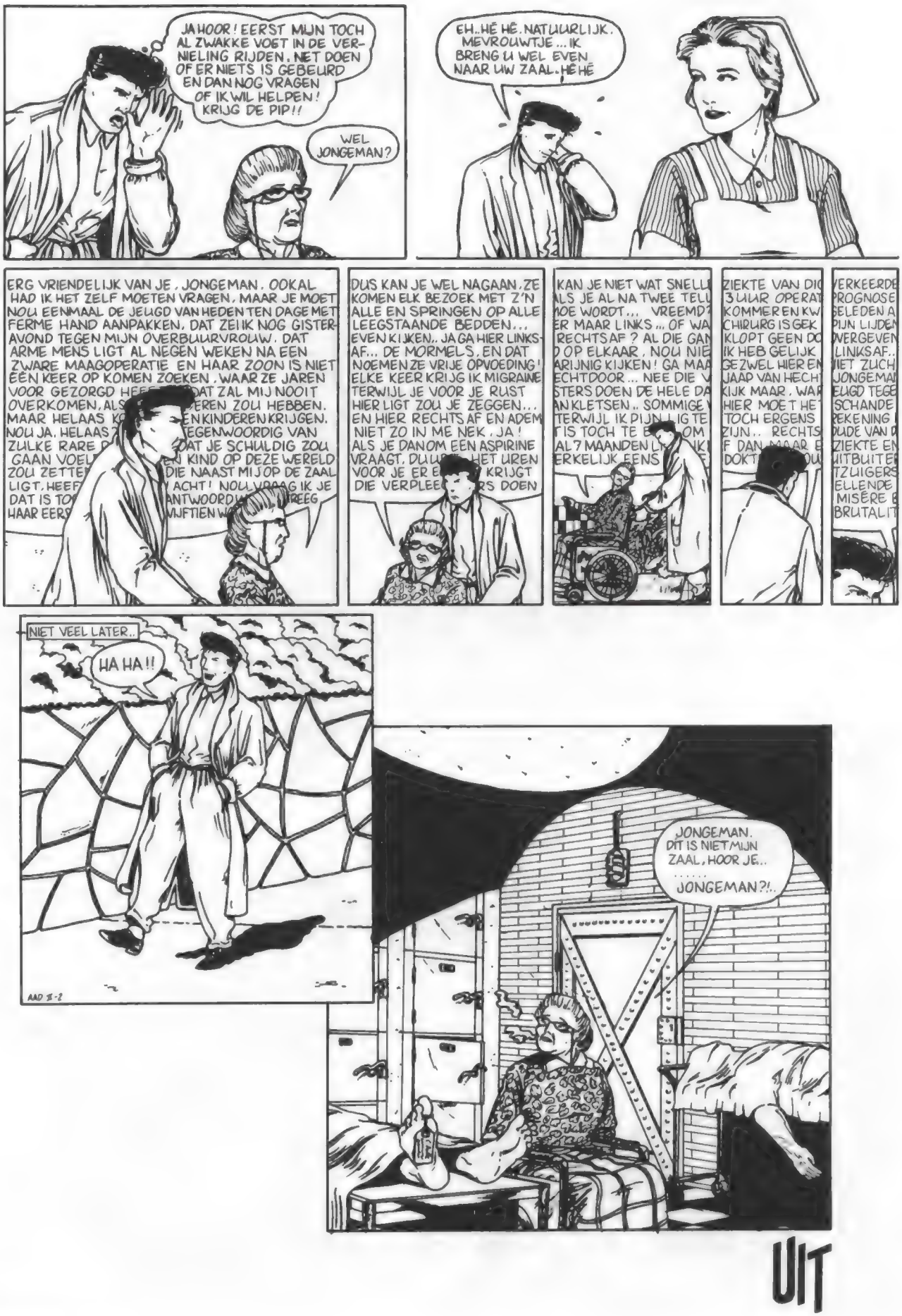
JA HOOR! EERST MIJN TOCH AL ZWAKKE VOET IN DE VERNIELING RIJDEN, NET DOEN OF ER NIETS IS GEBEURD EN DAN NOG VRAGEN OF IK WIL HELPEN! KRIJG DE PIP!!
WEL JONGEMAN?
EH.. HÉ HÉ. NATUURLIJK, MEVROUWTJE... IK BRENG U WEL EVEN NAAR UW ZAAL. HÉ HÉ
ERG VRIENDELIJK VAN JE, JONGEMAN. OOKAL HAD IK HET ZELF MOETEN VRAGEN, MAAR JE MOET NOU EENMAAL DE JEUGD VAN HEDEN TEN DAGE MET FERME HAND AANPAKKEN, DAT ZEI IK NOG GISTERAVOND TEGEN MIJN OVERBUURVROUW. DAT ARME MENS LIGT AL NEGEN WEKEN NA EEN ZWARE MAAGOPERATIE EN HAAR ZOON IS NIET EEN KEER OP KOMEN ZOEKEN. WAAR ZE JAREN VOOR GEZORGD HEE
DAT ZAL MIJ NOOIT OVERKOMEN, ALS
EREN ZOU HEBBEN. MAAR HELAAS K
EN KINDEREN KRIJGEN. NOU JA, HELAAS?
EGENWOORDIG VAN ZULKE RARE D
DAT JE SCHULDIG ZOU GAAN VOEL
EN KIND OP DEZE WERELD ZOU ZETTE
DIE NAAST MIJ OP DE ZAAL LIGT. HEEF
ACHT! NOU VRAAG IK JE DAT IS TO
ANTWOORD
REEG
HAAR EERS
VIJFTIEN W
DUS KAN JE WEL NAGAAN, ZE KOMEN ELK BEZOEK MET Z'N ALLE EN SPRINGEN OP ALLE LEEGSTAANDE BEDDEN... EVEN KIJKEN.. JA GA HIER LINKS AF... DE MORMELS, EN DAT NOEMEN ZE VRIJE OPVOEDING! ELKE KEER KRIJG IK MIGRAINE TERWIJL JE VOOR JE RUST HIER LIGT ZOU JE ZEGGEN... EN HIER RECHTS AF EN ADEM NIET ZO IN ME NEK, JA! ALS JE DAN OM EEN ASPIRINE VRAAGT, DU
HET UREN VOOR JE ER E
KRIJGT DIE VERPLEE
RS DOEN
KAN JE NIET WAT SNELL
ALS JE AL NA TWEE TELL
NOE WORDT... VREEMD?
ER MAAR LINKS... OF WA
RECHTS AF? AL DIE GAN
D OP ELKAAR, NOU NIE
ARIJNIG KIJKEN! GA MAA
ECHTDOOR... NEE DIE V
STERS DOEN DE HELE DA
AN KLETSEN.. SOMMIGE
TERWIJL IK PIJN LIG TE
T IS TOCH TE
OM
AL? MAANDEN L
IK
ERKELIJK EENS
ZIEKTE VAN DIC
3 UUR OPERAT
KOMMEREN KW
CHIRURG IS GEK
KLOPT GEEN DO
IK HEB GELIJK
GEZWEL HIER EN
JAAP VAN HECH
KIJK MAAR, WAA
HIER MOET HE
TOCH ERGENS
ZIJN.. RECHTS
F DAN MAAR E
DOKT
OU
VERKEERDE
PROGNOSE
GELEDEN A
PIJN LIJDEN
OVERGEVEN
LINKS AF..
NIET ZUCH
JONGEMAN
EUGD TEGE
SCHANDE
REKENING
OUDE VAN D
ZIEKTE EN
UITBUITER
TZUIGERS
ELLENDE
MISÈRE E
BRUTALIT
NIET VEEL LATER..
HA HA!!
AAD 15-2
JONGEMAN. DIT IS NIET MIJN ZAAL, HOOR JE.. ..... JONGEMAN?!..
UIT

'... AND I'LL GIVE TO YOU
AND YOU GIVE TO ME
TRUE LOVE TRUE LOVE ...' *)
GROOTS DIE BING CROSBY.
NOU. WAT 'N OREN ZEG.
ZAAL 1
HIGH SOCIETY
... IK REFEREERDE TOT ZIJN STEM
LUC TURBOT

*) MUSIC & LYRICS BY COLE PORTER

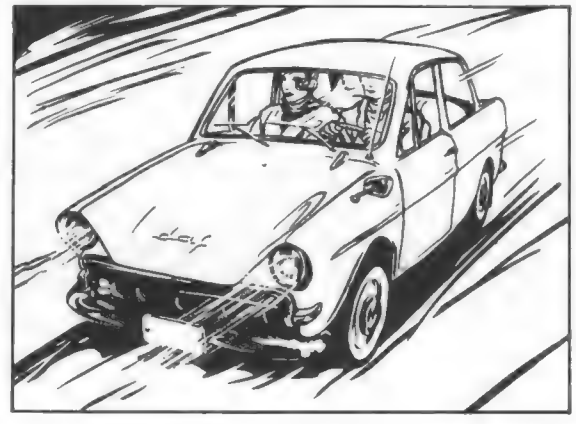

Thuis..
DOOR ZULKE FILMS KOMT AVA ALTIJD 'IN THE MOOD'...
... DAN ZEGT ZE DAT IK ZO ONROMANTISCH BEN. ALS ZE STRAKS KOMT KIJKEN WAAR IK BLIJF: 'N GLAASJE WIJN, FRANKIE,, IK ZIT GEBEITELD!
DIE GOZER ZIT NATUURLIJK MET ZIJN NEUS IN DIE EEUWIGE STRIPS. IK WACHT NOG VIJF MINUTEN EN DAN BEKIJKT MENEER 'T MAAR.
FIN
AAD IV-2

DOOR HANS POLS

COMICS IN NEDERLAND

Vanuit de trein gezien ligt rechts van mij Bussum en links Naarden. Twee fraaie plaatsen in het Gooi die min of meer tegen elkaar aanliggen. Het ruikt naar groen en bloeiende planten. Een ideale omgeving om een bedrijf te vestigen.
Ans Loos is niet moeilik te vinden. Zij bevindt zich in de grootste stoel in deze grote kantoorruimte, achter een fors bureau bezaaid met papier. Ze excuseert zich voor het feit dat ze nog even werk heeft. Ik word, terwijl ik wacht, voorzien van een drankje. Achter en naast haar bureau staan grote, stevige kasten met archiefdozen waarin zich talloze Nederlandse en Amerikaanse comic-uitgaven bevinden. In het kantoorgebouw zijn verschillende uitgevers gevestigd: Semicjuniorpress, Centripress en Baldakijn boeken. Centripress is nog voornamelijk de uitgever van schoolagenda's. Ik blader wat in exemplaren van de Asterix-agenda, Strip-agenda en de dit jaar voor het eerst uitgebrachte Superhelden-agenda. De door Joost Timp samengestelde agenda ziet er mooi uit. Over elke pagina beweegt zich een stoet superhelden voort, er staan enkele portretten in en strips van onder meer Marc Hempel (*Spiderman*) en Tony Salmons (*Cloack and Dagger*).
Juniorpress is in Nederland de enige uitgever van comicbooks, de Amerikaanse stripuitgaven op goedkoop papier in tijdschriftachtige vorm op een eigen formaat. Voor het merendeel bevatten de comics strips over superhelden, stripfiguren die beschikken over buitengewone gaven die zij gebruiken om de misdaad te bestrijden. Vaak ook een soort superhelden die hun krachten echter aanwenden om zich tegen de mensheid te keren. *Superman* en *Batman* waren de eersten in een lange reeks superhelden die vooral bij de uitgeverij Marvel onder redactie van Stan Lee tot ontwikkeling kwam.
Aan comics wordt in de stripvakbladen doorgaans volledig voorbijgegaan of er wordt uiterst negatief over geschreven. Dat terwijl er jaarlijks tientallen deeltjes verschijnen van doorgaans behoorlijke en soms hoge kwaliteit.
Helemaal onbegrijpelijk is die verguizing niet. Een lange periode werden de meeste comics gemaakt door sneltekenaars van de ergste soort en geschreven in een supertempo door fantasieloze broodschrijvers. Daar is de laatste jaren verandering in gekomen. De moderne superhelden kennen twijfels en ruzies, thema's als racisme en kernbewapening worden (op de Marvelmanier) aangepakt en er is een groep nieuwe tekenaars ontstaan die erin geslaagd is onder hoge druk (1 comic per maand = 25 pagina's) een eigen stijl te

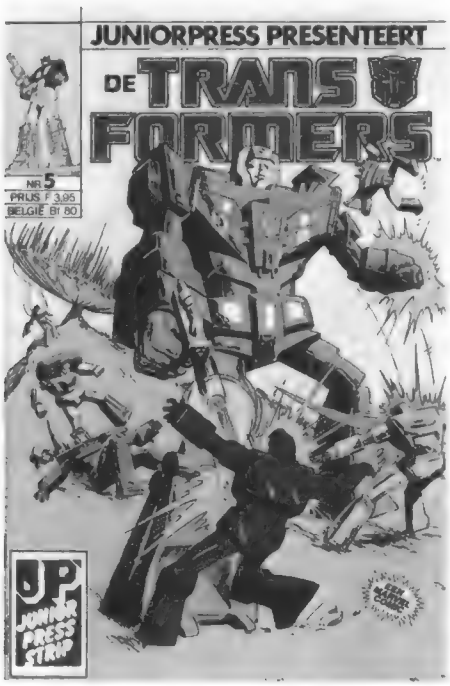

De tovenaar van Oz, één van de strips gebaseerd op een tekenfilmserie.

ontwikkelen die duidelijk geïnspireerd is door het Europese werk uit bladen als Metal hurlant. De meest favoriete tekenaars van de nieuwe generatie zoals *John Byrne, Bill Sinkiewicz* of *Trevor van Eeden* kregen de gelegenheid om te werken aan graphic novels, limited series of luxer uitgevoerde comics bestemd voor een kleiner en meer volwassen publiek dat strips koopt in de gespecialiseerde winkels.
Ans Loos gelooft niet dat deze comics voor volwassenen in Nederlandse vertaling veel kans van slagen hebben. Daarvoor is de markt te klein en dus het financieel risico te groot. Niettemin wordt met een enkele uitgave geprobeerd om een kritischer en ouder publiek te bereiken, zoals de recent verschenen *Spiderman graphic novel Mandi* met prachtig tekenwerk van Berni Wrightson en de vier delen van Frank Millers *Dark Knight*. Deze uitgaven zijn ook luxueuzer uitgevoerd dan de reguliere comics.
Ans Loos komt op mij over als een enthousiaste verkoopster. Ze is geïnteresseerd in het product dat ze op de markt brengt en kan met enthousiasme praten over series die ze leuk en tekenaars die ze goed vindt. Regelmatig onderbreekt ze ons gesprek om uit een kast of een lade materiaal te pakken dat ze me wil laten zien. Binnen Juniorpress is zij hoofd productie en redactie. Er werken hier verder nog 10 mensen en dan reken ik de freelancers die thuis werken niet mee. De belangrijkste vertalers van comics zijn Ger Apeldoorn en Siebe Snoeren. Joost Timp is de laatste jaren wat minder actief op dit terrein.

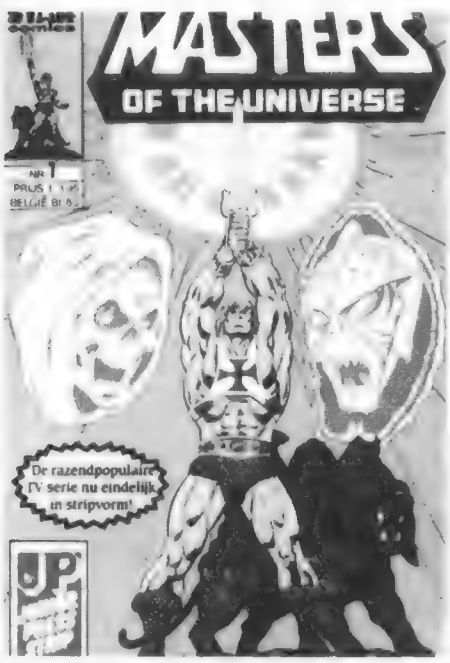

COMICS IN NEDERLAND

Eén van de televisie-strips.

In iedere comicuitgave wordt voorin de vertaler vermeld en zoals hieruit valt op te maken heeft iedere vertaler eigen series. *Conan* wordt bijvoorbeeld al jaren vertaald door, iemand die ik nog niet vermeld heb, Rob van Eijck. Sinds mei van dit jaar zijn de uitgaven van Juniorpress voorzien van een aantal redactionele pagina's waarop brieven van lezers beantwoord worden en achtergrondinformatie over tekenaars en serie wordt gegeven.

Tot halverwege de jaren zeventig werden Amerikaanse comics en aanverwante uitgegeven door Classics Nederland. (Zie Stripschrift 193/194 pagina 3-36.) Nadat deze uitgeverij failliet ging, belandden *Tarzan* en *Laurel en Hardy* bij Juniorpress. Omstreeks dezelfde tijd ging Oberon van start met een serie pockets en begon Juniorpress met de uitgave van 4 maandelijkse comics: *Spiderman, Hulk, Fantastic Four* en *Vergelders*.
Het pakket werd uitgebreid met nieuwe series en in de loop der jaren kwam een indrukwekkende stapel comics en albums uit Naarden/Bussum vandaan.
Enkele titels verdwenen weer van de markt (*John Carter, Verdedigers, Spiderwoman, Judge Dredd*) en het aantal boekuitgaven verminderde aanzienlijk (*Hulk* en *Spiderman*-albums verdwenen), terwijl ook nieuwe reeksen werden gestart, waaronder een pakket titels van Marvels Amerikaanse concurrent DC. Momenteel ziet het uitgavenpakket er als volgt uit:
1. Uitgaven gebaseerd op tekenfilmseries (*Pink Panther, Looney Tunes, Garfield*) en de zogenaamde Starcomics (Marvel): *Troetelbeertjes, Freggels, Ewoks, Muppet Babies* en *Heatcliff*.
2. Verwant aan deze groep zijn comics gebaseerd op TV-series/speelgoed: *Mask, Transformers, He-man, Masters of the Universe*.
3. De bladen *Bamse* en *Ponyclub*.
4. Albums van *Prins Valiant* (3-maandelijks)
De superhelden-comics zijn in twee groepen te verdelen:
5. Uitgaven van Baldakijn Boeken (DC): *Superman, Superman en Batman, New Teen Titans, Atari Force* en *The Dark Knigt*.
6. Juniorpress-uitgaven (Marvel): *X-mannen, Cloak and Dagger, Peter Parker*, de spectaculaire *Spiderman, Web van Spiderman, New Mutants, Conan de barbaar*, de *Hulk, Vergelders, Fantastic Four*

COMICS IN NEDERLAND

en *Limited Series*.
Onderaan dit artikel is een lijst opgenomen van alle uitgaven plus hun verschijningsfrequentie, voor wie dat precies wil weten.
De coördinatie van al deze uitgaven is een van Ans Loos' taken. Er zijn bijvoorbeeld op dit moment een aantal series die gelijk opgaan met de Amerikaanse uitgaven. Voorheen was het zo dat twee Nederlandse uitgaven van 32 pagina's een zelfde inhoud hadden als 3 Amerikaanse afleveringen (deze tellen ook 32 pagina's maar hiervan is ongeveer een derde gevuld met reclame). Deze series met een maandelijkse frequentie liepen dus in op de oorspronkelijke uitgave.
Om te voorkomen dat ze (tijdelijk) noodgedwongen moeten stoppen zijn de *Limited Series* geïntroduceerd. De inhoud van een Nederlandse Spiderman is nu dus gelijk aan de Amerikaanse, maar aangevuld met een achttal pagina's van verhalen die in Amerika werden gepubliceerd in ongeveer 6 deeltjes: de mini-series of limited series. Vaak zijn deze series opgebouwd rond personages uit andere reeksen of figuren die hierin geïntroduceerd zijn. *Wolverine* en *Kitty Pryde* bijvoorbeeld zijn X-mannen en *Cloak and Dagger* werden geïntroduceerd in een aflevering van Spiderman.
Na publicatie in een van de comicreeksen worden de Limited Series apart uitgebracht als uitgaven van zo'n 100 pagina's. Tot nu toe verschenen in de reeks Limited Serie *Wolverine, Cloak and Dagger, Kitty Pride en Wolverine* en *De schoonheid van het beest*. In een verhaal van 96 pagina's is meer ruimte voor ontwikkeling dan in een van 24 pagina's. Dat maakt de Limited Series vrij interessant. Zelf vind ik *Wolverine* aantrekkelijk door de aparte paginaindeling en de Japanse invloed.
Het zijn mijns inziens de tekenaars die een serie al dan niet interessant maken. Steeds meer worden niet de series maar de tekenaars de sterren van het fan-publiek in Amerika. Er ontstaan superkoppels zoals Miller/Sinkiewicz en regelmatig verhuizen tekenaars van Marvel naar de concurrent DC en vice versa. John Byrne bijvoorbeeld was een van de kopmannen bij Marvel (met name als tekenaar van *Fantastic Four*). Momenteel werkt hij voor DC aan de verjongde Superman. Inmiddels is John Byrnes *Superman* ook in Nederland geïntroduceerd evenals *The Dark Knight,* een opmerkelijke Batmanstrip gemaakt door Frank Miller. De gewone Batmancomicsserie is al een jaar of twee geleden gestopt, maar Baldakijn gaat Batman opnieuw op de markt brengen in een tweemaandelijkse uitgave van 48 pagina's, gedrukt op beter papier. Begonnen wordt met *Batman, jaar één* door (weer) Frank Miller en Dave Mazzuchelli. De pagina's die ik gezien heb zien er mooi uit en verdienen inderdaad een goede papiersoort. Het lijkt me dat de serie *Batman* een uitstekend voorbeeld is van een stripfiguur waar veel mee te doen is, maar die een jarenlang bestaan heeft geleid als zoutloos cliché in handen van onbekwame en fantasieloze veelproducenten. Daar lijkt nu dus dankzij Miller, Mazzuchelli en Steve Englehart/Marshall Rogers (jaar twee) verandering in te komen.
Het duizelde me een beetje nadat ik een stapel comics had doorgelezen, maar mijn interesse voor het gebeuren was gewekt. Er gebeurt veel op dit gebied de laatste jaren, dat is me wel duidelijk geworden en ik zal de lezers van Stripschrift daarvan zeker op de hoogte blijven houden. Lang niet alle uitgaven die interessant zijn zullen in het Nederlands vertaald worden, maar zo blijft er ook nog iets te importeren over. Wat ik maar zeggen wil is, loop het rek met comics niet al te snel voorbij, misschien mis je wel iets.

Alle uitgaven van Juniorpress en Baldakijn, ook degene die besproken worden in deze Stripschrift zijn, indien niet in de winkel verkrijgbaar, te bestellen bij:
Juniorpress Lezersservice
Postbus 447
1400 AK Bussum

Lijst van op dit moment verschenen uitgaven Juniorpress en Baldakijn.

Titel	*Aantal afleveringen per jaar*
Atari force (1)	6
Bamse	12
Barbie	12
Cloack en Dagger (2)	12
Conan special	4
Ewoks	4
Fantastic Four special	4
De Freggels	4
Garfield	12
Hulk special	4
Limited Serie	onregelmatig
Marvel superhelden	6
Mask	4
Masters of the universe (He-man)	4
Muppet babies	4
My little pony	4
New Mutants	6
New Teen Titans	6
Peter Parker	12
Ponyclub	26
De rose panter	12
De rose panter special	4
Snorkels	12
De spectaculaire Spiderman	12
Spiderman extra	4
Star Wars special	4
Superman	12
Superman extra	4
Superman en Batman	4
De tovenaar van Oz	12
Transformers	6
Troetelbeertjes	4
Vergelders special	4
Web van Spiderman	6
Woody Woodpecker	6
X-mannen	12

(26 = tweewekelijks, 12 = maandelijks, 6 = tweemaandelijks, 4 = kwartaaluitgave)

DOOR PIETER VAN OUDHEUSDEN

FRIENDLY FIRE

Net als het gebruik van sokophouders en broekklemmen is heldhaftig gedrag uit de mode geraakt. In films en stripverhalen werden helden door anti-helden vervangen. Hoofdpersonen bleken hun zwakke en gevoelige kanten te hebben, maar al snel waren de anti-helden (meestal sukkels die nauwelijks tegen het leven opgewassen waren) even stereotiep geworden als de helden waren geweest. Als een soort synthese ontstond de 'menselijke' held, een figuur met twijfels en emoties, met minder aangename of zelfs uitgesproken lelijke karaktertrekken, maar toch iemand die je om een boodschap kan sturen. Een van de beste voorbeelden van zo'n menselijke held is luitenant Mike Blueberry. De strip van Charlier en Giraud verschijnt al een jaar of twintig en tijdens die lange rit is Blueberry gegroeid en veranderd, zoals ook echte mensen veranderen in de loop van de tijd.

OORLOGSOPERA

In hun debuutalbum *Moessonregens* hebben tekenares Erika Raven en tekstschrijver Marcel Rouffa gezocht naar hoofdpersonen die reageren als gewone mensen. De hoofdpersonen in het album zijn de oorlogsverslaggever Thomas Rindt en zijn vriend, de fotograaf Hendrik Lissauer. In Meotham, een denkbeeldig land in Indochina, zoeken ze contact met de opstandelingen daar. De vrouwelijke gids die ze in hun auto verborgen hebben, wordt door een patrouille van het regeringsleger ontdekt. Ze verzetten zich en raken zo ongewild bij het conflict betrokken. Als ze eer van de actie van de rebellen verslaan, gaa er iets mis: de beloofde hulp blijft uit en de opstandelingen zitten in de val. Rindt gaat hulp halen en ontdekt dat de rebellenleider gesneuveld is. Zijn opvolger weigert te hulp te komen en laat zijn troepen zich in de heuvels terugtrekken om weer op krachten te komen. Als Rindt teruggaat, vindt hij de lijken van de rebellen en van zijn vriend Lissauer. Alleen hun vrouwelijke gids Chay heeft het bloedbad overleefd. Samen met haar verdwijnt Rindt in de jungle.

Op 5 december van dit jaar krijgt Erika Raven de Stripgidsprijs voor een oeuvre dat uit niet veel meer dan dit ene album *Moessonregens* bestaat. Het is moeilijk die bekroning niet mee te laten wegen in de beoordeling van het album, zoals Kees de Bree deed toen hij in het Algemeen Dagblad van 25 april 1987 schreef: 'Is men in België nu zo blij met het feit dat er eindelijk een vrouw de tekenpen ter hand heeft genomen, dat men al het kritisch vermogen heeft verloren? Want wie – het album met al zijn vage vlekken, de houterig getekende poppetjes, de slecht getekende gezichten, de foutief aangebrachte schaduwen en het constant over de as gaan van de figuurtjes, leest is allesbehalve geneigd (...) prijzen uit te gaan reiken. (...) Een redelijk verhaal, al is het dan niet origineel. Erika Raven voegt daar met haar onbeholpen tekenkunst weinig aan toe. Er zijn in stripland België tientallen tekenaars die de zaak beter hadden kunnen klaren.' Ik zou De Brees lijstje met 'tientallen tekenaars' wel eens op schrift willen zien, maar verder zijn de opmerkingen alleen interessant omdat ze aantonen dat *Moessonregens* buiten de wil van de makers om een controversieel album is geworden. Toch is het een interessant debuut, dat zeker meer kwaliteiten bezit dan De Bree bereid is toe te geven. Raven en Rouffa hebben oog voor menselijke verhoudingen

en emoties. Hun verhaal is evenwichtig opgebouwd en helder verteld. Merkwaardig genoeg zijn dat tegelijk ook zwakke kanten van het album.
Er is in het verhaal sprake van emoties als angst, twijfel of lafheid, maar die gevoelens worden niet gedragen door geloofwaardige karakters. Het karakter van de titelheld Thomas Rindt is even moeilijk herkenbaar als zijn uiterlijk, dat in de loop van het verhaal een aantal keren verandert. Bijfiguren zoals de gids Chay zijn nauwelijks uitgewerkt. Maar de opzet van het verhaal faalt vooral bij de figuur die het centrale personage van het verhaal had kunnen en waarschijnlijk ook moeten zijn: de fotograaf Hendrik Lissauer.

ROULETTE

Fotografie en film speelden al in de Tweede Wereldoorlog een belangrijke rol in de propaganda van beide partijen; het Duitse leger had zelf speciale propagandacompagnie met cameramensen en fotografen in dienst, die het thuisfront van de overwinningen van het Duitse leger op de hoogte moesten houden. De oorlog in Vietnam werd bij krantelezers en televisiekijkers dagelijks thuisbezorgd: niemand kon ontkennen van de gruwelijke feiten op de hoogte te zijn. 'Fotografie en televisie hebben méér gedaan om de oorlog te stoppen dan alle andere krachten samen', zei oorlogsfotograaf Tim Page tegen journalist Frits Baarda van Het Vrije Volk (28 maart 1987). Baarda publiceerde een reeks van vijf indringende vraaggesprekken met oorlogsfotografen onder de titel 'De ogen van de oorlog'. Ze legden hem uit waarom ze de oorlog hadden opgezocht.
Tim Page was naar Vietnam gegaan vanwege 'de exclusiviteit. Niet vanwege mijn moed. Toen ik met mijn motor en mijn negatieven door het land trok, besefte ik niet eens dat het er gevaarlijk was. Natuurlijk, er waren kogels van sluipschutters met machinegeweren, maar het scheen me niet gevaarlijk toe. Die schieten toch niet op mij, dacht ik. Ik was naïef. Ik was negentien, twintig jaar. Ik was een hippie, per ongeluk in een oorlog verzeild geraakt. Een Jan Cremer. Het was gewoon een ander avontuur, ik volgde mijn neus. Oorlog was toen *fun*.'
Marie-Laure de Decker had op twintigjarige leeftijd besloten dat ze naar Vietnam wilde om zich als fotografe te kunnen bewijzen: ze wilde aangenomen worden bij het beroemde persbureau Gamma. 'Op een dag bezocht ik een casino, ging naar de roulette. Ik zette tweemaal in op nul en won. In één klap pakte ik tienduizend francs, een ongelofelijk bedrag. Genoeg voor een ticket naar Vietnam. (...) Ik was nog nooit buiten Frankrijk geweest en sprak geen woord Engels. Maar ik had mezelf gezegd dat ik naar Vietnam zou gaan en dus ging ik. Daarover heb ik nooit twijfel gehad. Op het moment dat ik aankwam, waren er nog niet veel fotografen. Newsweek wilde het na een tijdje wel met me proberen, want hun vorige fotograaf was juist vermoord. Ik had wel zin' (Het Vrije Volk, 25 april 1987).
Bluf, naïviteit en vooral een grenzeloos zelfvertrouwen lijken de eigenschappen waaraan een beginnende oorlogsfotograaf moet voldoen. Ze leren risico's te nemen, maar blijven zich ervan bewust hoe groot die risico's zijn. 'Ik wil graag dat je één ding opschrijft: oorlogsfotografen zijn geen helden. We willen niet overal heen en hebben ook onze angst. We zijn mensen. Fotografen zijn niet moedig, ze worden door anderen als moedig gezien,' zei Alain Mingan tegen Frits Baarda (Het Vrije Volk, 11 april 1987). Hendrik Lissauer echter praat over de oorlog met een nonchalance die een echte oorlogsfotograaf zich waarschijnlijk niet zou veroorloven: 'Waarom ben ik niet thuisgebleven?... Maar nee, Hendrik Lissauer moest en zou persfotograaf worden... de Filippijnen, Beiroet, Afghanistan, Soweto... En dat terwijl er thuis zoveel zilveren bruiloften en eeuwfeesten te fotograferen zijn!' En als er vervolgens een machinegeweer uit de jungle

opduikt: 'Tjonge, artellerie aan stuurboord!'
Lissauer mist de dubieuze onschuld van Tim Page of Marie-Laure de Decker. 'Hendrik (...) is de grappenmaker, de man die 'direkt' leeft', zei Erika Raven in een interview met Zozo Lala (maart/april 1987), maar achter de onnozele, flauwe geintjes van de fotograaf is geen angst of onzekerheid voelbaar. In de door Raven en Rouffa voor hun verhaal gekozen omstandigheden is zijn karakter misplaats, een bewijs dat het hen nog ontbreekt aan een overtuigende visie op hun verhaal en hun personages.

FRIENDLY FIRE

OORLOGSOPERA

In het interview met Zozo Lala vertelden Raven en Rouffa dat ze geprobeerd hadden de situatie in Midden-Amerika over te plaatsen naar Zuidoost-Azië. De beslissing *Moessonregens* zich in een denkbeeldig land te laten afspelen, is ongelukkig: het verhaal wordt losgemaakt van de realiteit en krijgt daardoor iets onwerkelijks. Het verhaal speelt nergens, en krijgt niet de algemene geldigheid die door Raven en Rouffa waarschijnlijk is beoogd.

Over het onderwerp dat Raven en Rouffa voor hun verhaal kozen, zijn fascinerende en afschuwelijke films gemaakt, zoals *The Killing Fields*, *Under Fire* en de oorlogsopera *Apocalypse Now*. Het leven van de oorlogsverslaggevers in Vietnam was het onderwerp van de roman *Dispatches* van Michael Herr. Rouffa geeft toe dat de films 'heel wat indruk' op hem hebben gemaakt, maar van de bloedige, gruwelijke realiteit die erin beschreven wordt, is te weinig terug te vinden in *Moessonregens*. De guerilla-oorlog in Meotham wordt voorgesteld als een overzichtelijk conflict tussen in wezen redelijke mensen. Het is een sympathieke, maar al te humanistische visie.

In *Apocalypse Now* duikt Martin Sheen een loopgraaf in en vraagt aan een soldaat: 'Wie is jullie commandant?' 'Dat bent u toch?' zegt de verbijsterde soldaat. *Moessonregens* mist de barokke paranoia en de brute willekeur die de onmenselijke werkelijkheid van de oorlog kenmerken. Thomas Rindt en Hendrik Lissauer lijken eerder verdwaalde toeristen dan dolgedraaide *war junkies*. Het uiterlijk van Lissauer doet eerder denken aan een dorpsschoolmeester uit Jabbeke dan aan een collega van de volledig geflipte fotograaf die Dennis Hopper in *Apocalypse Now* speelt. Die figuur was voor een deel op de eerder genoemde fotograaf Tim Page gebaseerd. Een foto van hem die bij het interview in Het Vrije Volk is afgedrukt, geeft een goede indruk van hoe een oorlogsfotograaf er uitziet: hij draagt een vissershoedje en een camouflagejack, heeft twee spiegelreflexcamera's en een Leica om zijn hals hangen en onder zijn rechterarm houdt hij een kleine mitrailleur geklemd. Nick Nolte, die in *Under Fire* een oorlogsfotograaf speelde, had voortdurend vier, vijf Nikons onder handbereik.

Bij hen vergeleken moet Lissauer zich met een wel heel provere uitrusting behelpen. Hij gebruikt de verkeerde camera (een Chinon) en de verkeerde lens, en bovendien houdt hij zijn toestel als een amateur vast. Hij blijkt over maar één camera te beschikken en zelfs in het heetst van de strijd gebruikt hij geen telelens of *winder*. Tot overmaat van ramp blijkt hij al halverwege het verhaal 'bijna zonder pellicule' te zitten. Ook door zulke documentatiefouten verliest een realistisch verhaal als *Moessonregens* aan geloofwaardigheid.

De dood van Lissauer aan het einde van het verhaal is tragisch, maar niet dramatisch. Hij is deelnemer in het conflict geworden en dat heeft zijn dood betekent. In werkelijkheid schijnen in Midden-Amerika bijvoorbeeld meer journalisten het slachtoffer geworden te zijn van militairen die geen pottekijkers konden gebruiken dan van werkelijke oorlogshandelingen. In *Under Fire* stapt Gene Hackman af op een

Raven en Rouffa:

"Thomas Rindt is nog steeds een onbekende."

In dit nummer van Zozolala een exclusief voorproefje van het album Moessonregens, *dat over enkele weken bij uitgeverij Den Hulden Engel zal verschijnen. Onderstaand een uitgebreide kennismaking met de auteurs, ERIKA RAVEN en MARCEL ROUFFA.*

Met de talentvolle tekenares ERIKA RAVEN (Halle, 1963) hebben de uitgevers van dit blad al eerder kennis kunnen maken. Een zeefdruk van haar hand is bij de abonnementsverlenging aan onze abonnees knipsel momenteel in een voor haar verzorgde antiekwinkelboetiek. Twee korte verhalen publiceerde ze tot op heden: Lotus, in Kuifje 11-1986, Zimbabwe, in een extra nummer van Kuifje verschenen sept. 1986), en The fall, met Bert van der Meer, in Zwartland 09-1986.

MARCEL ROUFFA (Maastricht, 1960) is ze haar kennissen heel wat minder bekend dan Raven, hoewel hij al veel langer in het vak zit. In 1981-1982 maakte hij, in samenwerking met Marnix Meulde Lalangrijpend avontuurverhaal van 44 pagina's in opdracht van het provinciale Limburgse dagblad De Mijngaan, een verhaal dat, toen het klaar was, niet gepubliceerd kon worden vanwege financiële moeilijkheden bij de krant. Via een advertentie-reportage waar hij bij de Vandersteem-studio's terecht, waar hij ettelijke Bessy-verhalen inhetste met een frekwentie van één per maand verhalen die overigens alleen in het Duitse gepubliceerd zijn. Rouffa bezeftte snel genoeg dat langdurig werken in de studio elke vorm van creativiteit aan banden, toen hij de kans kreeg voor Dupuis te gaan werken greep hij deze met beide handen aan. Voor de Vlaamse kinderen van de hethaldus • album maakte hij twee humoristisch getekende ZK-verhalen van Ludovic. Toen uit hobbelaar eigen Nederlandstalige kinderen verschijnt speelde Rouffa, samen met Marnix Meulf, Derek Palmers, een spionage- of detectivestrip, zes verhalen, opgezet over verschenen in Robbedoes!.

Na Palmers vertrek Rouffa diverse scenario's voor de internationale Donald Duck-*redactie, maakte hij een eerste opzet voor* Thomas Rindt, *begon hij aan een reeks verhalen rond de Loopgravenoorlog* (Verhalen uit het Avondland) *en tekende hij voor een plaatse-*

groepje soldaten om hen de weg te vragen en wordt zonder enige waarschuwing of duidelijke reden doodgeschoten.
Tim Page vertelde aan Frits Baarda dat hij ooit een tochtje met de Amerikaanse kustwacht maakte, toen opeens twee Phantom straaljagers en een B-57 bommenwerper opdoken die het bootje met gasgranaten begonnen te bestoken: *friendly fire*. 'Een granaat sloeg in. Ik stond op het dek. De kapitein sprintte naar de brug om duidelijk te maken dat we geen vijanden waren. Ze schoten hem overhoop en kwamen terug. Weer een lading bommen en granaten. De boot zonk en ik stond daar, een camera om mijn nek en een andere om mijn schouder. En een cameratas. Mijn arm was geraakt, een bot stak door het vel naar buiten. En ik riep maar: Ik kan niet zwemmen. Bloed over mijn hoofd. Ik stond daar. En ik sprong. Het was de waanzin van een slechte *acid-trip*.'

FRIENDLY FIRE

Dergelijke schokeffecten zijn Rouffa en Raven uit de weg gegaan. Sterke scènes en beelden die je bijblijven, ontbreken in het verhaal. Het geheel maakt een wat vlakke indruk, vooral ook door de zwakke, modieus klinkende dialogen. Rouffa is een te voorzichtige scenarioschrijver: hij schrikt terug voor het pathos en het grote gebaar. In *Moessonregens* is er een duidelijk onderscheid tussen de strijdende partijen, tussen *them* en *us*, en Rouffa en Raven lijken zich angstvallig aan de goede kant te houden. Het gelijk van hun hoofdpersoon Thomas Rindt is te gemakkelijk en te voor de hand liggend. Door goed en kwaad met meer durf in het verhaal te verdelen waren er meer mogelijkheden voor verrassende ontwikkelingen, persoonlijke conflicten en dramatische gebeurtenissen geweest. Wie een zo groot, zo veelomvattend en zo dubbelzinnig onderwerp als de oorlog tot onderwerp van zijn verhaal maakt, kan zich niet tevredenstellen met een zo bescheiden uitwerking ervan. Het uitgangspunt van Rouffa en Raven: een verhaal maken over mensen en hun emoties, is boeiend maar ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat ze het verkeerde genre voor hun verhaal gekozen hebben, of te ver boven hun macht moesten grijpen.

VASTGEVROREN

Ondanks de zwakke kanten van *Moessonregens* is het album een boeiend debuut, wat vooral de verdienste van Erika Raven is. Ze tekent met veel flair en gevoel voor grafische effecten, en durft te experimenteren. Ze maakt aantrekkelijke en afwisselende pagina's. In de afwerking ervan schiet ze soms tekort en de losse tekenstijl benadrukt haar zwakheden als tekenaar. De emotie in het verhaal komt niet altijd over, omdat de uitdrukkingen van de personages op hun gezicht vastgevroren lijken. Raven laat vaak modellen voor zich poseren, maar het lukt haar niet de schetsen op een levendige manier te inkten. Haar figuren hebben vaak iets stars en maken daardoor een wat levenloze indruk: het is alsof ze op een willekeurig moment in een beweging zijn stilgezet en overgetrokken.
Ravens werk valt vooral op door een overvloedig gebruik van clair-obscur, dat ze te pas en te onpas lijkt aan te wenden. Gezichten zijn soms nodeloos voorzien van een flinke kwakken schaduw. De belichting past ze binnen een scène of een plaatje niet altijd consequent toe, waardoor het licht soms van verschillende kanten tegelijk lijkt te komen. Voorlopig is Erika Raven een tekenares wier werk eerder op effecten dan op techniek is gebaseerd, maar toch: vergeleken met het vorig jaar in det Wordt Vervolgd extra nummer verschenen verhaal 'Zimbabwe' heeft Raven als striptekenaar grote vorderingen gemaakt.

Goede realistische tekenaars zijn zeldzaam in de stripwereld. Het werk van Erika Raven is in dat opzicht zeker een belofte. Wie als tekenaar debuteert met een album als *Moessonregens*, hoeft zeker niet ontevreden over zichzelf te zijn.

BOEKEN IN HET KORT

LIMITED SERIE: CLOAK AND DAGGER
RICK LEONARDI/BILL MANTLO

JUNIORPRESS 1986
PRIJS *f* 6,95 (96 PAGINA'S, KLEUR)
WERD VOORTGEZET ALS MAANDELIJKS COMIC. PRIJS *f* 2,30 (32 PAGINA'S, KLEUR)

Twee jonge mensen, Tandy Bowen en Tyrone Laker, blijken na te zijn gebruikt als proefkonijn voor een synthetisch soort heroïne over merkwaardige krachten te beschikken. Hierbij vertegenwoordigt Cloak het licht en Dagger het duister. Cloak straalt een verblindend licht uit en werpt lichtdolken. Degeen die hierdoor getroffen wordt, voelt een enorme wroeging over de duistere kant van zijn persoon. Dagger voedt zich met het duister. Wie in zijn cape belandt ziet zich geconfronteerd met doodsangsten. Cloak en Dagger vullen elkaar aan en hebben elkaar nodig.
Het eerste verhaal van Cloak and Dagger verscheen als eerste aflevering van de **Limited Serie**. Het is een ambitieus verhaal, doorspekt met bijbelcitaten. De bijbelse thematiek van goed en kwaad, licht en donker wordt in dit boek en de erop aansluitende comicserie uitputtend behandeld. Cloak en Dagger hebben zich tot taak gesteld de drugshandel te bestrijden en voortdurend dringt zich de vraag op hoe goed hun methodes daarbij zijn of niet zijn.
Het tekenwerk van **Rick Leonardi** is nog in ontwikkeling, maar ik vind het vrij goed. Soms maakt hij echt mooie platen, zoals op pagina 23 van de Limited serie. Het zesde deel van de comicserie is getekend door **Arthur Adams**, volgens de Amerikaanse vakpers een talent (ik moet zeggen, het ziet er goed uit) en wie wil weten hoe **Bill Sinkiewicz** het tweetal in beeld brengt kan terecht in **New mutants 12 en 13**.

HP

LIMITED SERIE 2: WOLVERINE
FRANK MILLER/JOSEPH RUBENSTEIN/CHRIS CLAREMONT

JUNIORPRESS 1986
PRIJS *f* 6,95 (96 PAGINA'S, KLEUR)

Wolverine is de kleurrijkste van het superheldenteam de X-mannen. Hij is half mens, half beest, heeft een geraamte van metaal en vlijmscherpe stalen klauwen. Een geducht moordenaar dus, maar in de verhalen van Claremont komt hij ook naar voren als heel humaan en we zien hem regelmatig mediteren, terwijl Zen hem niet onbekend is.
Zijn levenshouding is heel Japans en lijkt gebaseerd op de erecode van de samoerai. Dit verhaal speelt zich ook af in Japan, waar Wolverines vriendin Morika woont. Het liefdesgeluk van de twee wordt echter in de weg gestaan door Morika's vader die een onderwereldleider blijkt te zijn en Morika wil uithuwelijken aan een van zijn stromannen.
In **Wolverine** is goed Frank Millers bijzondere paginaindeling te zien. Hij maakt gebruik van kaders van verschillende grootte, laat delen van de pagina's wit met heel mooie resultaten. Ook in zijn tekenstijl zijn Japanse invloeden aan te wijzen. Zodoende leveren Millers tekentalent en Wolverines kleurrijke karakter een vrij goede comic op.

HP

LIMITED SERIE 3: KITTY PRIDE EN WOLVERINE
MILGROM/CLAREMONT

JUNIORPRESS 1987
PRIJS *f* 9,95 (144 PAGINA'S, KLEUR)

Kitty Pride en Wolverine horen beiden tot het team van de X-mannen. Centraal in Limited Serie 3 staat de jonge Kitty. Zij volgt haar vader, een bankdirecteur, naar Japan en komt er daar achter dat hij samenwerkt met de onderwereld. Ze wordt gevangen genomen en een van de gangsters, Ogun, een man met buitengewone gaven, slaagt erin haar in zijn macht te krijgen. Hij maakt van Kitty een ninja zonder eigen wil.
Milgrom gebruikt hier en daar de zelfde technieken als Miller, maar zonder diens virtuositeit. Hij lijkt moeite te

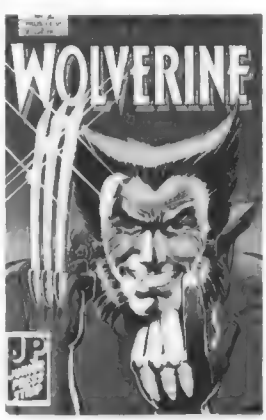

hebben met het tekenen van gezichten. Decors gaan hem beter af.
De strip kent enkele aardige momenten zoals wanneer Wolverine Kitty een training oplegt om onder de invloed van Ogun uit te komen.
Teveel moeten **Kitty Pride en Wolverine** het hebben van modieuze ninjamoordenaars, gevechtsscènes en enge werpapparaatjes, waar een beter en zelfstandiger tekenaar meer spanning in de karakters had weten te leggen.

HP

SUPERMAN SPECIAL 1 EN 2
JOHN BYRNE

BALDAKIJN BOEKEN 1987
PRIJS PER DEEL *f* 4,– (64 PAGINA'S, KLEUR)

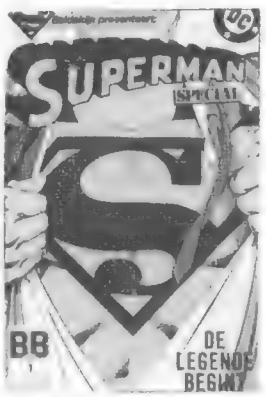

In deze twee specials is de mini-serie **Men of steel** afgedrukt, waarmee DC vorig jaar een verkooprecord vestigde. Van het eerste deel werden 750.000 exemplaren verkocht; wat ongehoord veel is. Minder spectaculair maar ook zeer goed was de verkoop van **The Dark Knight**, een overigens veel duurdere comic (3 dollar). Hieruit mag blijken dat de modernisering van Superman en Batman een slimme zet is geweest van de uitgeverij.
In **Man of steel** wordt het verhaal van Supermans ontstaan opnieuw verteld door John Byrne, aangepast aan de jaren tachtig. Lois Lane heeft het uiterlijk gekregen van een Dynasty-actrice, ze papt aan met Lex Luthor die in deze versie een multi-national is met enorme economische macht. Een heel ander soort schurk dus. In Byrnes visie moet de moderne comic niet alleen de strijd laten zien tussen held en (al dan niet menselijk) monster, maar ook de volledige ontwikkeling die er aan voorafgaat.
Het derde hoofdstuk beschrijft Supermans uitstapje naar Gotham city, waar al snel blijkt dat Superman en zijn collega Batman er verschillende opvattingen op na houden over misdaad. Waar Batman de rancuneuze wreker is, is Superman een naïef doetje. Er moet kortom in de jarentachtigversie van de comic ruimte zijn om karakters psychologisch te ontwikkelen. Herhaaldelijke ontmoetingen tussen Batman en Superman, met andere woorden, zullen beider handelen gaan beïnvloeden.
Het is John Byrnes grote verdienste dat hij uiterst helder kan tekenen en vertellen. Ik vind echter dat hij het beste op dreef is wanneer hij zijn fantasie de vrije loop kan laten. De sterkste momenten in **Men of steel** zijn de beelden van Krypton en Supermans ouders aan het begin van de eerste en het slot van de tweede aflevering. Prachtige platen in dunne heldere inktlijnen. Ik hoop dat Byrne vaker de kans zal krijgen om hier iets mee te doen.
Het verhaal uit deze specials wordt vervolgd in de maandelijkse serie vanaf nummer 33 (tekeningen en tekst Byrne). Specials blijven om de drie maanden verschijnen met vertalingen uit de Amerikaanse uitgave **The adventures of Superman**.

HP

X-MANNEN
BARRY SMITH/CHRIS CLAREMONT

JUNIORPRESS 1987
PRIJS *f* 2,30 (32 PAGINA'S, KLEUR)

Er zijn twee soorten superhelden: de solisten (Batman, Spinneman) en degenen die in teams werken zoals de **Fantastic Four** en de **X-mannen**.
In deze aflevering van de X-mannen staat één lid van de groep centraal namelijk **Ororo**. Opmerkelijk is daarbij dat het is getekend door Barry

BOEKEN IN HET KORT

Smith (bekend van de eerste 20 Conan-comics). Smith tekent overigens ook aflevering 59 van de X-mannen.
Het ontroerende verhaal waarin Ororo op zoek gaat naar zichzelf in het hart van Afrika is prachtig in beeld gebracht. Te mooi voor een comic. Het tekenwerk van Smith komt niet tot zijn recht in een comic-uitgave. Waar andere tekenaars hun stijl aanpassen aan de mogelijkheden en onmogelijkheden van publicatie, slaat Smith de plank mis. Het probleem is dat **Herrijzenis** gewoon een aflevering is in een serie die doorloopt en op een bepaalde manier gemaakt wordt. Af en toe tekent Smith hierin een gedeelte.
Laat je door mijn kritiek niet te veel afschrikken. Van Barry Smith verschijnt voor het eerst sinds jaren weer stripwerk en dat feit op zich rechtvaardigt de aanschaf van **X-mannen 54**. En houd de volgende delen dus ook maar in de gaten.

HP

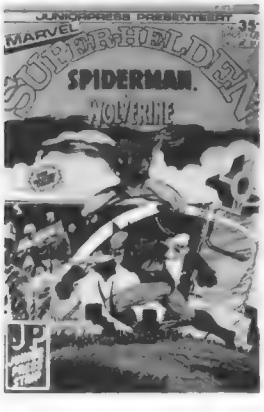

SUPERHELDEN 35: SPIDERMAN EN WOLVERINE

MARK BRIGHT/JAMES C. OWSLEY

JUNIORPRESS 1987
PRIJS *f* 4,– (64 PAGINA'S, KLEUR)

Opnieuw Wolverine, dit maal samen met Spiderman in een spionageverhaal dat zich grotendeels afspeelt in Oost-Berlijn. Ik heb het altijd de zieligste superheld gevonden, Spiderman, altijd loopt hij na te denken over waar hij mee bezig is en constant heeft hij pech met vriendinnetjes. In dit verhaal wordt het wel heel erg: voor het eerst in zijn leven doodt Peter Parker een mens.
Met Spiderman kun je alle kanten op. Hij beweegt zich de ruimte in of raakt betrokken bij een afrekening van spionnen. Charlie, een oude vriendin van Wolverine is bezig af te rekenen met al haar tegenstanders. In verband hiermee worden Spiderman als fotograaf en Ned, een journalist naar Oost-Berlijn gestuurd voor de Buggle. Peter Parker ontmoet Wolverine en in een feestartikelenzaak koopt hij een Spidermanuniform zodat de twee samen kunnen opereren. Het botert helaas niet zo best tussen hen. In de ogen van Wolverine begaat Spiderman voortdurend blunders en Wolverine is voor Spidermans gevoel wreed en meedogenloos.
Het verhaal is bijzonder spannend en heeft een sterk en verrassend einde.

HP

LIMITED SERIE 4: DE SCHOONHEID EN HET BEEST

DON PERLIN/ANN NOCENTI

JUNIOPRESS 1987
PRIJS *f* 6,95 (96 PAGINA'S, KLEUR)

Don Perlin behoort niet tot de nieuwe generatie. Integendeel hij werkte nog aan de **Illustrated classics** en was min of meer vaste tekenaar van **De verdedigers.** Het is met dit verleden niet verwonderlijk dat in **De schoonheid en het beest** enkele verwijzingen zitten naar klassieke toneelteksten en beelden. Bijna onvermijdelijk wordt een beeld uit Hamlet geciteerd en het verhaal op zich verwijst

naar Cocteaus **La belle et la bête**. Dat maakt het allemaal nog niet echt interessant.
Het disco-sterretje Dazzler heeft als gevolg van mutantenhaat geen werk meer. Ze ontmoet een playboy en om toch aan het werk te blijven gaat ze op zijn aanbod in om in een eigenaardig theater te werken. Hier blijken mutanten op leven en dood tegen elkaar te vechten om de rijke elite van Hollywood voor veel geld te amuseren. Het hoogtepunt van de show moet Dazzlers gevecht worden met het beest, een andere aanzienlijk minder knappe mutant. En dan is er doctor Doom.
Eigenlijk valt er op **De schoonheid en het beest** niet veel aan te merken en dat is nu juist mijn bezwaar. Verhaal en tekeningen getuigen van vakmanschap en routine, maar verrassend is het nergens.

HP

KIL WELKOM

MANFRED SOMMER

DENDROS/TITANIC 1987
PRIJS *f* 15,90 (56 PAGINA'S, ZWART/WIT)

Hugo Pratts **Corto Maltese** heeft een aantal navolgers gekregen. Daarbij valt te denken aan **Marcel Labrume** (Michelluzzi), **Dieter Lumpen** (Zetner/Pellejero) en **Frank Cappa**. Van Frank Cappa verscheen in 1984 het eerste Nederlandstalige album. In dit eertste boek was niet alleen Pratt's invloed als verteller aanwezig, maar ook de tekenstijl van het eerste lange verhaal verwijst naar hem. Helaas is Manfred Sommer hierna maar gaan tekenen in de 'Spaanse stijl' zodat grafisch van hem weinig meer te verwachten valt.
Twee van de verhalen in **Kil Welkom** werden voorgepubliciteerd in Titanic, het blad dat nog regelmatig afleveringen van deze serie afdrukt. Over het derde en laatste verhaal in dit boek zal ik verder zwijgen, het spreekt voor zich.
Frank Cappa is een oorlogsfotograaf die zich bij zijn werk vaker laat leiden door gevoelens dan door logica, terwijl zijn beroep ook een zeker cynisme vereist. De verhalen **Wellcome** en **Goodbye** vormen een rustpunt in de reeks, die zich verder vaak afspeelt op plaatsen waar oorlog gevoerd wordt. In **Wellcome** keert Cappa terug naar zijn geboorteplaats in verband met een ernstige ziekte van zijn moeder. Cappa is de blanke zoon van een zwart paar ouders en heeft bovendien een Italiaans-klinkende achternaam. Na de dood van zijn moeder krijgt hij het merkwaardige levensverhaal van zijn vader te horen. Vader Cappa is dus eigenlijk de hoofdrolspeler in dit verhaal. Cappa's eigen verleden speelt een rol in **Goodbye**. Hij blijft nog enkele dagen bij zijn vader in het Canadese plaatsje Utopia en probeert een groep oude vrienden bij elkaar te krijgen voor een etentje. Hierdoor raakt hij betrokken bij allerlei conflicten die zich onder hen afspelen en wordt hij ook pijnlijk geconfronteerd met een oude vriendin.
Door in deze verhalen terug te grijpen op Frank Cappa's afkomst en jeugd krijgt Frank Sommer de gelegenheid om zijn personage meer karakter te geven. Hetzelfde zien we bij enkele afleveringen van **Torpedo 1936** en in **De jeugd van Corto Maltese**. Een kunstgreep misschien, maar in dit geval geeft het de auteur de gelegenheid om een reeks, waarvan het gegeven toch tamelijk vast ligt (de oorlogscorrespondent op pad) af te wisselen met een ander soort verhalen.
Na deze Canadese verhalen zien we Frank Cappa weer terug in Nicaragua, midden in het heden.[1] Zoals ik reeds heb opgemerkt, is het tekenwerk

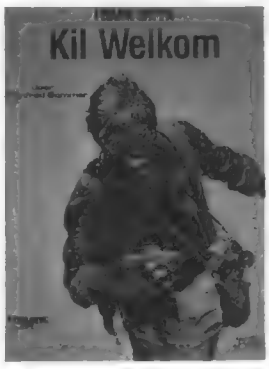

niet de sterkste kant van deze strip. Bekwaam, maar weinig oorspronkelijk. Sommers sterke kant is het vertellen van verhalen, waarbij de tekeningen als middel dienen. Zijn verhalen treffen we nog niet veel aan in strips. Ze doen eerder denken aan sommige Amerikaanse films. In ieder geval probeert hij de cliché's die aan een stripfiguur vastzitten (of hij nu doorgaat voor held of antiheld) te omzeilen en personages neer te zetten die als levend over komen. Deze werkwijze brengt het gevaar met zich mee dat zijn strips verzanden in een opeenstapeling van emoties, waardoor dit soort verhalen al te makkelijk ontaarden in melodrama's.

1. In **Somoza en Gomorrah**, het volgende album.

HP

HET VERLOREN POPJE

WARN'S/RAIVES

DE SPIEGEL 1987
PRIJS *f* 7,50 (48 PAGINA'S, KLEUR)

Dit is de eerste uitschieter in het nog jonge fonds van De Spiegel. Niet zozeer het verhaal, maar meer nog het tekenwerk is veelbelovend. En dat wordt bevestigd door (A suivre) het Franse blad waarvoor Warn's en Raives sinds augustus ook werken.
Hoofdpersoon in **Het verloren popje** is Lou Cale, een persfotograaf. Plaats van handeling is New York in 1939. Cale heeft een foto gemaakt van een vrouw die uit een raam op het dak van een auto is gevallen. Zelfmoord? Cale gelooft van niet en geholpen door de rechercheur Juan probeert hij er achter te komen wie en wat het meisje was.
Het gebroken popje is gemaakt volgens de beste traditie van het private-eye-gerne in de misdaadliteratuur. Ook de beelden zijn soms cliché-matig. Kijk maar eens naar pagina 30, 2e strook, 1e plaatje of het eerste plaatje van pagina 31.
Heel belangrijk bij detectiveverhalen is de sfeer. Een goed

BOEKEN IN HET KORT

schrijver creëert die met zijn schrijfstijl, een stripmaker met zijn tekenstijl. Hierin zijn Warn's en Raives geslaagd. De sfeer van het verhaal deed mij nog het meeste denken aan de televisieserie **Night heat**. Een aparte vermelding waard is de inkleuring van Raives die in belangrijke mate deze sfeer bepaald. Een mooie vondst is de zich ontwikkelde foto op pagina 4, verder zijn alle schaduwen aangegeven met de kleuren. Warn's tekend zonder arceringen en wanneer we de inkleuring wegdenken blijft een heldere, open tekenstijl over, zoals we die monenteel bij meer striptekenaars aantreffen. Mij deed de tekenwerk denken aan dat van Dick Matena, hetgeen vooral opvalt wanneer lichaamsdelen groot afgebeeld worden. (De hand op pagina 22 en het babyhoofd op pagina 11 zijn hiervan goede voorbeelden.)
Aan het scenario en de tekeningen in dit boek had nog verder geschaafd kunnen worden, maar ik heb zo het idee dat Warn's en Riaves in de toekomst groot worden.

HP

VERGETEN JUNGLE: HET RODE GEVAAR
MAZEL / CAUVIN

DUPUIS 1987
PRIJS *f* 7,95 (48 PAGINA'S, KLEUR)
Een wel aardig album. Het rode gevaar is geen verwijzing naar onze buren aan de andere kant van het IJzeren Gordijn. De jungle wordt geplaagd door een grote rode wolk, die voor vreemde gedaantewisselingen zorgt. Wanneer meerdere personen tegelijk in de wolk verzeild raken, ruilen ze hun identiteit. Vervelend genoeg blijken mensen ook in de gedaanten van dieren terecht te kunnen komen en omgekeerd. Zoiets levert leuke mogelijkheden op. Alleen hebben Cauvin en Mazel het idee wel erg uitgebuit, want de gedaantewisselingen gaan tientallen pagina's door, voor er een oplossing gevonden wordt. Dat maakt het verhaal wel wat saai.
Maar, als gezegd, toch wel een aardig album.

BDJ

CRANACH VAN MORGANLOUP 1: DE REIZIGER DER POORTEN
CONVARD/VERNAL

LOMBARD 1987
PRIJS *f* 6,95 (48 PAGINA'S, KLEUR)
Convard is de laatste jaren tamelijk productief als tekenaar, zowel als scenarist: hij tekent zelf een serie korte verhalen: **Cranach van Morganloup** voor Kuifje en **Les heritiers du soleil** voor Vecu. Scenario's schrijft hij voor onder meer Gine, Gremet en Sonk (allen Kuifje). Vreemd genoeg zijn de meeste strips die hij zelf tekend naar scenario's van anderen. Dat gaat ook op voor **Cranach van Morganloup**.
De reiziger der poorten is weer typisch zo'n Vernal-strip. Het stamt nog uit de tijd dat hij als redacteur en scenarist van Kuifje iedere strip persé wilde voorzien van sciencefiction- en fantasyelementen. Jammer, want ik heb nooit gevonden dat Vernal een fatsoenlijk scenario kan schrijven.
Een ridder reist met een magisch zwaard door de tijd, vrouw en kind achterlatend. Dan begint de ellende pas goed. Hoog beschaafde Indianen (Azteken?), menhirs, vliegende schotels, buitenaardsen, de hele santekraam wordt erbij gehaald.
Vindt u het erg als ik hier niet goed van word? Na lezing bleef nog één vraag over: Waren de goden kosmonauten?

HP

BEATIFICA BLUES 1
GRIFFO/DUFAUX

DARGAUD 1987
PRIJS *f* 7,25 (48 PAGINA'S, KLEUR)
Griffo heeft ongeveer evenveel tekenstijlen als strips op zijn naam staan. Hij was al aan het begin van de jaren zeventig actief voor het 'mannekensblad' Spruit. Later belandde hij bij Kuifje waarvoor hij een tijdje **Ton en Tineke**, wat korte SF-verhalen en enkele afleveringen van de western **Jeremiah Jones** tekende.
Jaren later duikt zijn naam weer op op de pagina's van Robbedoes, waarvoor hij met Van Hamme **SOS geluk** maakt en in een volkomen andere, meer karikturale, stijl maakte hij dit jaar **New York 1936**.
Het is niet zo verbazend dat juist hij samen is gaan werken met Jean Dufaux, de scenarist die zich blijkbaar ten doel heeft gesteld om op zoveel mogelijk films en televisieseries een strip te baseren. In dit geval **Mad max**.
De invloed van Bilal is in **Beatifica blues** sterk aanwezig, terwijl ook gerefereerd wordt aan de stijl van Liberatore.
Over het verhaal valt nog niet zoveel te zeggen. Het is het eerste deel in een serie en feitelijk niet meer dan een situatieschets. **Beatifica blues** is het zoveelste verhaal dat zich afspeelt na de grote ramp. Er valt vreselijke zure regen, de aarde is veranderd in een woestijn met hier en daar een verkoold boompje en de bevolking schijnt zich vooral bezich te houden met seks, geweld, hier en daar een geestverruimend pilletje en machtsspelletjes.
Wie van dit soort verhalen houdt, zal zich ongetwijfeld amuseren met **Beatifica blues**. Ik vind het allemaal nogal modieus en aan mij is dit niet zo besteed.

HP

MILLE MIGLIA
CONSTANT/LAPIERRE

DE SPIEGEL 1987
PRIJS *f* 7,50 (48 PAGINA'S, KLEUR)
Veel tekenaars baseren zich de laatste jaren op de strips, zoals die in de vijftiger jaren met name in Robbedoes stonden: avonturenverhalen in een niet-realistische stijl. De belangrijkste invloed hierbij is van Tillieux. Ik doel nu niet op Yves Chaland, want hoewel hij ook teruggrijpt op het werk van Tillieux heeft hij zowel in zijn tekeningen als verhalen gestreefd naar iets eigens. Nee, ik bedoel meer mensen als Biard, Savard en Dimberton. Tekenaars die veel minder virtuoos en een stuk traditioneler te werk gaan dan Chaland. We kunnen Constant aan het rijtje namen toevoegen.
Mille miglia verhaalt van Mauro Callo, een jongen die vermomd als gangsterleider zijn droom waarheid ziet worden: meedoen aan de **Mille miglia**, een Italiaanse autorace. De gangster heeft zo een dekmantel om een concurrent uit te schakelen. Dat levert een eenvoudig, met de nodige vaart vertelt verhaal op.
Onnodig te vertellen dat de actie zich afspeelt in de jaren vijftig. Ik heb het niet zo op deze rage. Het voegt allemaal niets toe aan de reeds bestaande en is misschien leuk voor de oudere lezers met jeugdsentiment, die dat vieze, moderne niet zo zien zitten, maar mij boeit het maar matig.

HP

TE MENSELIJK...
TONY GARCES/SANCHEZ ABULI

ARBORIS 1987
PRIJS *f* 11,90 (48 PAGINA'S, ZWART/WIT)
Abuli geniet bekendheid als scenarist van **Torpedo 1936**. **Te menselijk** is een door hem geschreven sciencefiction-verhaal, waarvan de tekst betrekking heeft op de robot 'Zombie'. Zijn baas meneer Fergus is tamelijk mislukt in het leven en wordt bovendien nagezeten door schuldeisers, gangsters die zijn speelschulden willen incasseren. Zijn leven verandert wanneer hij ruilt met Malone, zijn schatrijke dubbelganger. Helaas heeft Malone ook vijanden. De robot vertelt in een rechtzaal hoe de hele affaire zich heeft ontwikkelt.
Te menselijk heeft niet veel om het lijf, maar is erg leuk om te lezen. Het verhaal is geestig en goed in beeld gebracht door Garces. Van deze tekenaar ken ik ook werk uit **Metal hurlant** en we zullen vast in de toekomst nog meer van hem zien.

HP

LAIYNA
RENÉ HAUSMANN/PIERRE DUBOIS

DEN GULDEN ENGEL 1987
PRIJS *f* 25,- (48 PAGINA'S, KLEUR)
René Hausmann werkt al jaren voor uitgeverij Dupuis en heeft een zeer geringe productie. In feite is **Laiyna** zijn stripalbumdebuut. Wel verschenen eerder enkele prachtige platenboeken van hem en tekende hij **Saki en Zunie** voor Robbedoes (1957-1970) en later voor **Le trombone illustree** waarvan hij tevens redacteur was. **Laiyna** werd eerder gepubliceerd in een kerstnummer van Robbedoes en aanvankelijk zou er geen boek van verschijnen. Dankzij Den Gulden Engel is het toch van gekomen.
Hausmanns tekeningen zijn zeer fraai, eigenlijk zijn het schilderijen, en zijn lange loopbaan als illustrator van jeugd- en dierenboeken is er aan af te zien. Het verhaal is echter niet zo bijzonder. **Laiy-**

BOEKEN IN HET KORT

na is een sprookjesachtig verhaal over een meisje dat opgroeit bij de boswezens, nadat haar ouders door soldaten zijn vermoord. Wanneer een van de aapachtige wezens gevangen genomen wordt om als nar op te treden in een kasteel gaat Laiyna hem bevrijden. De boswezens schieten haar te hulp. Helaas, doordat zij zich vertoond hebben aan de mensen verliezen zij hun toverkracht en moeten vertrekken naar andere streken. Dit laatste lijkt het basisgegeven voor een vervolg op **Laiyna**. Dat er zeker zal komen, al kan het nog wel even duren. Het is te hopen dat Hausmann in dit vervolg meer rekening zal houden met de beperkingen van het stripverhaal. De tekeningen zijn prachtig van kleur en hebben veel sfeer maar laten zich in druk soms moeilijk 'lezen'. Verder komen de personages hier en daar nog wat vlak over.
Met deze kritiek wil ik echter niet ontkennen dat **Laiyna** zeker onze volle aandacht waard is.

HP

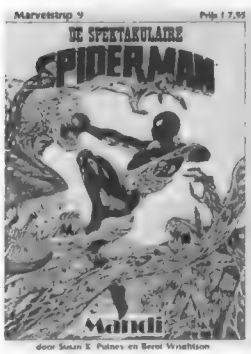

MARVELSTRIP 9 SPIDERMAN : MANDI

BERNI WRIGHTSON/SUSAN PUTNEY

JUNIORPRESS 1987
PRIJS *f* 7,96 (64 PAGINA'S, KLEUR)
Berni Wrightson is een van de zeer groten in Amerika. Nadat hij bekendheid kreeg met zijn strips voor Creepy en Eerie en de comicserie **Swamp thing** hield hij zich lange tijd afzijdig van het striptekenen om samen met drie andere tekenaars een illustratorsstudio op te zetten. **The studio** bestaat inmiddels niet meer en Wrightson werkt weer aan stripverhalen, onder andere aan deze Spidermanstrip voor Marvel.
Spiderman maakt erin kennis met Mandi, een twaalfjarig meisje, althans, dat is de leeftijd waarop haar ontwikkelingen is gestopt, eigenlijk is zij al heel oud. Om verder te kunnen groeien zal Mandi haar 'vloek' moeten verslaan: een reuzekakkerlak die zich in een ander universum bevindt. Mandi en Spiderman vertrekken de ruimte in, een wereld die meer hoort bij de strips van Dr. Strange.
Wrightson heeft er knap werk van gemaakt. Hij heeft zich vooral geamuseerd met het tekenen van levensgrote monsters en ook de inkleuring is met aandacht gedaan. Minder geslaagd zijn de erg sjabloonachtige tekeningen van Spiderman zelf.
Al met al valt er genoeg plezier te beleven aan Mandi. Wrightson heeft zich gebaseerd op de Scandinavische mythologie en het verhaal van Mandi is symbolisch voor het volwassen worden.

HP

DE SPEKTAKULAIRE SPIDERMAN - MANDI

Als deel 9 van de serie Marvelstrip verscheen ditmaal een verhaal van Spiderman, getekend door Berni Wrightson. In deze serie verschijnen losstaande verhalen van de superhelden, die qua verhaal en tekeningen als de betere comic moeten gelden. De uitgave is dan ook op albumformaat (maar geniet!) en op beter papier dan dat van de gewone comic. Ditmaal zijn de tekeningen van Berni Wrightson die hoofdzakelijk naam heeft gemaakt als creator van verschillende horrorverhalen, onder andere in Creepy, met als voorlopig hoogtepunt zijn illustraties voor Frankenstein. En juist daar wringt dan nu de schoen.
Mandi is een gekleurd **Spiderman**-verhaal met daarin afgrijselijke monsters. Nu zijn monsters Wrightsons terrein maar toch zijn zijn tekeningen in kleur niet echt bijzonder. De monsters blijven fantastisch, het zijn gedrochten, maar toch. Geef Wrightson een potje inkt en een pen en hij maakt de schitterendste pagina's, maar in kleur komt hij niet helemaal uit de verf. Zelfs al zijn de pagina's door zijn vrouw ingekleurd, waarschijnlijk op zijn aanwijzing. De sfeer ontbreekt.
Spiderman ontmoet in dit verhaal de jonge tovenaar Mandi die zo'n tweehonderd jaar oud is. Zij strijdt tegen de tordenkakerlak, een monster dat na gedood te zijn, in een groter gedrocht verandert. In een fantasiewereld vecht Spiderman tegen deze bijna ontsterfelijke vijand. Een aardig verhaal dat niet echt als een horrorstrip geldt, wat waarschijnlijk ook niet de bedoeling was. De tekenstijl van Wrightson, zelfs in kleur, staat garant voor een goed verhaal waarvan het niveau door geen enkel ander deel in deze serie wordt benaderd. Toch blijf ik van mening dat Wrightson bij het zwart/wit werk moet blijven. Er zijn nog steeds genoeg goede horrorverhalen die door hem geïllustreerd kunnen worden, in zwart/wit, maar dat spreekt vanzelf.

RT

DE ZWARTE ROTSEN

HERGÉ

CASTERMANN 1987 (=REPRINT EDITIE 1947)
OORSPRONKELIJKE UITVOERING
PRIJS *f* 24,90 (62 PAGINA'S, KLEUR)
Deze reprint van de originele versie van het in de jaren '60 totaal hertekende Kuifje-album **De Zwarte Rotsen** is een gebaar van uitgeverij Casterman aan de liefhebbers van Kuifje. Een dermate genereus gebaar dat het kritiek ongepast maakt. Met dankbare tranen in de ogen dus deze prachtige reprint in de verzameling gezet naast mijn in 1971 nog goedkoop verworven, maar uit de band vallend exemplaar. Nog één keer dat uit elkaar vallend bundeltje houthoudend papier met losse kaft ingekeken in de stellige overtuiging dat ik het nooit meer in zou hoeven te zien. Dat had ik dus beter niet kunnen doen: niet alleen blijkt deze reprint geen herdruk te zijn van de eerste Nederlandstallige uitgave, het is niet eens een reprint van een herdruk van die oudste uitgave. Het is de reprint van een versie die tot 1966 in omloop was! Ook leuk, dat zeker, maar wáárom in godsnaam? Bang voor de oude spelling en Zuidnederlandse zinswendingen en vocabulair ('Doe zoo onnoozel niet!' (bladzijde 8); 'Is het voor vandaag of is het voor morgen?...' (bladzijde 9); 'Moet die herstelling lang duren?' (bladzijde 1)). Daar gaat het hart van de oprechte Kuifjeliefhebber toch sneller van kloppen? Uitgeverijen? Ik snap er hoe langer hoe minder van... En dan nog te bedenken dat ik óók nog aangenaam verrast ben door deze prachtherdruk. Verwarrend allemaal.

HB

EL BORBAH

CHARLES BURNS

DUITSE UITGAVE: ALPHA-COMIC VERLAG
DM 9,90 (46 PAGINA'S; ZWART/WIT)
De Phillip Marlowes en Sam Spades zijn nooit van ons weggeweest. Na het overlijden van hun auteurs vonden anderen inspiratie en fantasie omtrent deze figuren. De personen ondergingen wel enige veranderingen en ook het tijdsbeeld werd enigszins aangepast, maar het beeld van de harde detective, de 'Einzelgänger', bleef. **El Borbah** van de Amerikaanse tekenaar Charles Burns is zo'n eenling. Hij is de Private Eye van de toekomst. Gekleed in worstelpak met enkele tatoeages en littekens van vroegere verwondingen op zijn lichaam en een soort robotkop, aldus het portret van de detective die in een wereld vol robots, misvorming en geweld, voor hard geld op zoek gaat naar recht. In een koude, afstandelijke wereld (ons toekomstbeeld?) wordt El Borbah geconfronteerd met op het oog alledaagse affaires: een verdwenen zoon, een vermoorde echtgenoot. Als hij op zoek gaat naar de achtergronden, blijkt het allemaal niet zo eenvoudig te zijn. De zoon blijkt van zijn ouders te zijn weggelopen en de ouders maken zich zorgen. Stel voor dat hij op het verkeerde pad geraakt, dat hij de verkeerde vrienden treft. De zoon is echter dermate teleurgesteld in zijn ouders, hun ouderlijke liefde en emoties dat hij door chirugische ingreep zijn ledematen laat vervangen door robotonderdelen, zodat hij een wezen wordt zonder gevoel of emoties. Als El Borbah de verloren zoon thuisbrengt, ontmoet hij een begrijpende vader die volledig achter de ideeën van zijn zoon staat. Weg met alle emoties. Zelf is hij ook een robot die zijn stalen lichaam onder een plastic huid verbergt.
De drie verhalen van El Borbah en het vierde verhaal over een vreemd echtpaar, doen denken aan de oude EC-cultuur. Vreemde, abstracte gebeurtenissen die hun slot vinden in een climax. Ook de tekenstijl van Burns gaat naar de stijl van die tekenaars, zij het in een meer gemoderniseerd jasje. Abstracter, koeler, zonder veel emoties, bijna robotachtig. Het lijkt slechts een kwestie van tijd dat dit interessante album ook op de Nederlandse markt verschijnt.

RT

SHOE 2: DE ANDERE SHOE

JEFF MACNELLY

KIM 1987
PRIJS *f* 8,90 (91 PAGINA'S, ZWART/WIT)
De kraai Shoe is hoofdredacteur van een eigen krant, De Kletsmeier. Hoog in zijn boom tikt hij gelijkhebberige commentaren op het wereldnieuws en op de ingezonden brieven van zijn lezers. Hij rookt goedkope stinksigaren en reageert op alles met een cynische opmerking of een **wisecrack**. Bij het redigeren van zijn krant wordt de narrige

BOEKEN IN HET KORT

hoofdredacteur bijgestaan door de verstrooide uil Perfesser, door Roz, de eigenaresse van het plaatselijke cafetaria, en door de mislukte hoogvlieger Loen.
In talloze Hollywoodfilms, van **Deadline U.S.A.** met Humphrey Bogart tot **All the president's men** met Robert Redford en Dustin Hoffman, is de journalist afgeschilderd als een eenzame strijder voor recht en orde, die het moet opnemen tegen een corruptie overmacht. Bij de journalist hoort in de Amerikaanse mythologie ook een hoofdredacteur, meestal een chagrijnige brompot met het hart op de juiste plaats. Ook Shoe lijkt een variant op dat stereotype, maar de kraai is een onhebbelijke kankerpit die meer geïnteresseerd is in zijn eigen gelijk dan in het verdedigen van de persvrijheid. Zoals Shoe zelf zegt: 'Het klinkt ongelooflijk... Maar achter het uiterlijk van de verbeten, cynische, sarcastische kranteman... schuilt ook het innerlijke van een verbeten, cynische, sarcastische kranteman...'
Shoe wordt vaak de leukste krantestrip sinds de **Peanuts** genoemd. De maker ervan, Jeff MacNelly, won twee keer de Pulitzer Prijs. Voor de eerste twee **Shoe**-bundels schreven beroemdheden als Art Buchwald en Mort Walker een voorwoord. Dat al die lof en roem verdiend is, kan elke Nederlandse lezer controleren dankzij de vertaling van uitgeverij Kim.

PvO

COLLECTIE PILOTE 8: VROUWEN EN STEDEN
DE GROOT/FRANCQ

DARGAUD BENELUX
PRIJS *f* 7,95 (48 PAGINA'S, KLEUR)
De titel **Vrouwen en steden** is misleidend. Steden spelen nauwelijks een rol in de drie verhalen die in het album zijn opgenomen. De enige overeenkomst is het gegeven dat een vrouw een onnatuurlijke dood vindt. Het eerste, *Helen*, is een obligaat verhaal over een spooktrein, een zoveelste variant op de beroemde vertelling *De wisselwachter* van Charles Dickens. Het tweede, *Agnès*, gaat over een officier van de explosieven opruimingsdienst. Zijn vrouw kan niet tegen de spanningen die het beroep van haar man met zich meebrengt. Ze pleegt zelfmoord en veroorzaakt daarmee indirekt de explosie die ook een einde aan het leven van haar man maakt. Het derde verhaal, *Liz*, gaat over een diskjocjey die zijn radioprogramma als alibi probeert te gebruiken voor de moord op zijn rijke tante. Het gegeven is bekend uit talloze Amerikaanse televisieseries en -films, en meestal wordt het daarin beter uitgewerkt dan in het slotverhaal van dit album. Scenarist Bob de Groot heeft er duidelijk met de pet naar gegooid, of hij kan gewoon geen realistische verhalen schrijven, dat is natuurlijk ook mogelijk. Tekenaar Francq maakt zo te zien voor alle tekeningen eerst foto's van modellen die hij later op een nogal krampachtige manier natekent. Hij gebruikt in de opbouw van zijn pagina's filmische effecten om te proberen zijn doodse tekenstijl nog iets levendigs te geven. Alles in **Vrouwen en steden** is tweedehands: de overgeschreven verhalen, de nagetekende foto's, de afgekeken beeldopbouw. Er ontbreekt zelfs het kleinste vonkje oorspronkelijkheid.

PvO

DE MOOISTE VROUW IS SOMS EEN MAN
TORRES

CASTERMAN 1987
PRIJS *f* 19,90 (79 PAGINA'S, ZWART/WIT)
Geen enkel deel van de sterrenavonturen van Daniel Torres' held Rocco Vargas heb ik uit kunnen lezen. Ik ben erachter gekomen dat Torres' verhalen niet om te lezen zijn, alleen om te bekijken. Toch is Torres ook geen opzienbarende tekenaar. In grafisch opzicht blijft zijn werk ruimschoots achter bij dat van Yves Chaland of Serge Clerc, Joost Swarte of Ever Meulen. In het voorwoord van de bundel **De mooiste vrouw is soms een man**, die de meeste van Torres' korte verhalen bevat, schrijft Mat Schifferstein: 'Door de uitgave van deze verhalen is het oeuvre van Torres nu zo goed als volledig in de Nederlandse taal verkrijgbaar' – wat mij betreft een niet ondubbelzinnig genoegen. De scenario's van de verhalen zijn geen van alle de moeite van het navertellen waard, dus dat gedeelte van de recensie kunnen we overslaan. Het tekenwerk in de bundel is interessanter: Torres is steeds opnieuw op zoek naar een vorm voor zijn verhalen en het voortdurend wisselen van stijl maakt **De mooiste vrouw is soms een man**, ondanks de hopeloos flauwe en warrige verhaaltjes, toch tot een boeiend en afwisselend boek. Een echt plaatjesboek, want zoals gezegd kun je bij Torres de lettertjes overslaan zonder bang te zijn iets essentieels te missen.

Torres beperkt zich tot het oproepen van een jongensdroom, waarin de helden vierkante kaken, enorme spierbundels en prachtige auto's hebben, waarin de schurken gegarandeerd voorzien zijn littekens in hun gezicht en de vrouwen van onwaarschijnlijke borsten. Het werk van Torres bestaat uit mooie plaatjes zonder enige betekenis. 'Daniel Torres is een auteur die zijn lezers ook in de toekomst zal weten te boeien,' schrijft Mat Schifferstein, op de toon van een marktkoopman die horloges voor een knaak probeert uit te venten. Ik maak me sterk dat die Torres echt een blijvertje is, Mat. Wedden?

PvO

JACQUES GALLARD 1 EN 2: EEN SNUIFJE AFRIKA EN DE DANS VAN DE DRIE PIONNEN
TRIPP/BARCELO EN TRIPP

CASTERMAN 1987
PRIJS *f* 7,95 (48 PAGINA'S, KLEUR)
Jacques Gallard boft: hij wint een reis naar Moskou. Zijn prijs brengt hem echter geen geluk en kost hem zelfs bijna het leven. Al op het Russische vliegveld beginnen de moeilijkheden, er zijn problemen met zijn paspoort. In de flat van een in Moskou wonende vriendin blijkt waardoor die veroorzaakt zijn: Jacques Gallard lijkt sprekend op de beroemde Russische schaker Moï Drouk. In het kader van de ontspanningspolitiek zal Drouk, een Karpov-achtige patijganger, een match spelen tegen zijn naar Amerika uitgeweken boezemvriend Vania Vatsjekou.
De prijs die Jacques Gallard naar Rusland heeft gebracht, is niet toevallig bij hem terechtgekomen. Zijn vriendin en hij worden pionnen in een dodelijk schaakspel tussen de Amerikaanse en de Russische geheime dienst.
De dans van de drie pionnen (de fraaie Franse titel: **Soviet Zig Zag**) werd tegelijk uitgegeven met het jaren oudere, eerste verhaal **Een snuifje Afrika**. Dat album is een keurig, onopvallend en hier en daar wat onwaarschijnlijk avonturenverhaal. Tripp lijkt eerst niet meer dan de zoveelste, ijverige klare lijn-tekenaar. Zijn grote kwaliteiten bewees hij pas in het tweede album, en in het derde dat binnenkort in vertaling verschijnt, **Zulu Blues**. Het scenario dat Barcelo voor **De dans van de drie pionnen** schreef, is spannend en zit uitstekend in elkaar, een thriller van klasse. Tripp weet het klare lijn-idioom een eigentijdse vorm en inhoud te geven, zonder terug te grijpen op het gemakkelijke jeugdsentiment van de jaren vijftig. Hij besteedt de uiterste zorg aan zijn tekeningen, zonder dat hij de indruk wekt met ijver goed te willen maken wat hem aan talent ontbreekt. De nachtscènes in De dans bijvoorbeeld zijn prachtig: met veel gevoel voor zwart-wit in beeld gebracht en mooi ingekleurd.
In **Een snuifje Afrika** was Tripp een onopvallende debutant, maar met **De dans van de drie pionnen** bewijst hij meer te zijn dan een veelbelovende beginneling.

PvO

Rome, 68 na Christus

Rome, 68 n.C... Nero regeert al 13 jaar. Hij gaat in Korinthe voor de vierde keer trouwens, met een 16-jarige schoonheid, Sporus, aan wie de Senaat zijn vurige wens voor een vruchtbaar nageslacht heeft gezonden. Alles zou in orde zijn als de jonge koningin de spelen op prijs stelde. Helaas...
De keizerin verveelt zich. Gelukkig heeft ze 'n nieuw aapje.
Ja, maar hij is erg bang. Het lawaai van de arena maakt hem dol.
Opeens...
OH!
Dat verdomde beest bederft het spektakel voor me!
Weg jij!...
kiii-Kiii-iiji
Je bent gemeen!... Ik vergeef je niet voor ik een andere heb gekregen, die nog leuker is. Wreedaard! Ik ga terug naar het paleis.
Majesteit, wij zullen u escorteren.
Troost u. Geen enkele heerser van dit rijk zal ooit nog zo onbeschoft met zijn echtgenote omgaan.
Denkt u? Ook als het net als bij mij, om een eunuch gaat?!
J.M.

NIEUWS

EEN REEKS-DEEL OF RECLAME-ALBUM?

ALBERT HEIJN'S *SUSKE EN WISKE*

Het verhaal *Witte zwanen, zwarte zwanen* is door de medewerkers van Studio Vandersteen in opdracht van het Ahold-concern getekend. Als je in ogenschouw neemt dat het voor een jonge doelgroep bedoeld is, mag het verhaal aardig genoemd worden, het steekt zowaar wat boven de massa andere **Suske en Wiske**-avonturen uit. De moeite waard om er in Stripschrift iets over te schrijven, dacht ik.
Dat het schrijven van dit artikeltje mij zo zwaar zou vallen kon ik toen niet vermoeden. Want wat voor een soort album is dit nu? Is het een deel uit de reguliere **Suske en Wiske**-reeks, of is het een reclame-uitgave? In het persbericht van de Standaard Uitgeverij staat dat het boek deel uitmaakt van de serie en dat de auteur zich liet inspireren door de karakteristieke Zaanse bouwstijlen, zoals onder andere op de Zaanse Schans te vinden zijn.
Wie het album ziet moet toegeven dat het verdomd veel op een gewoon deel uit de reeks lijkt. In tegenstelling tot de reclame-uitgaven heeft dit album een vierkante coverillustratie en is het niet geniet maar ingenaaid. Maar wie het verhaal leest, kan zich niet aan de indruk onttrekken dat het een gewoon reclamealbum is. Dertien zwarte zwanen overvallen een vestiging van **Albert Heijn** in Zaandam. Ze scheuren streepjescode's van verpakkingen en gaan er vandoor, op de voet gevolgd door ons Vlaamse duo, dat in de omgeving op vakantie is. Eén van de zwanen blijkt een goedaardige (en charmante) heks te zijn. Honderd jaar geleden werd ze door minder vriendelijke collega's uit het gilde gestoten. Een deel van haar heksenbezem werd afgeknipt en nu is ze met de twaalf andere zwarte zwanen op zoek naar een passende streepjescode om deze te repareren. Onze vrienden besluiten met de teletijdmachine van professor Barabas honderd jaar terug in de tijd te gaan om het een en ander recht te zetten. In het Zaandam van 1887 zien ze Albert Heijn zijn eerste kruidenierszaak openen en zorgen ze er voor dat alles weer op z'n pootjes terecht komt.

Het eerste exemplaar van **'Witte zwanen, zwarte zwanen'** werd op 25 maart 1987 te Zaandam door Willy Vandersteen aangeboden aan Gerrit Jan Heijn, een kleinzoon van de oprichter van de winkelketen, Albert Heijn.

De jeugdige doorsnee-lezer zal het vanzelfsprekend een zorg zijn voor wat voor problemen de 'stripgoog' komt te staan bij het determineren van dit album. Die kijkt alleen naar het verhaal (of, zoals vaak, naar de plaatjes). En als gezegd, het verhaal zit best aardig in elkaar. Wie in Stripschrift 213 mijn stukje **Reclame verovert stripwereld** heeft gelezen (pagina 56 e.v.), weet dat ik kanttekeningen plaats bij commerciële invloeden in stripalbums. Met het uitbrengen van dit album zorgde de Standaard Uitgeverij voor een nieuw hoofdstuk bij dit artikel, dat over het 'vermomde' reclame-album.
Want ik houd het er op dat het een vermomd reclamealbum is. Een werker van het Ahold-concern vertelde me dat de Standaard Uitgeverij van zins zou zijn het album over twee jaar opnieuw uit te brengen. De reden voor de vermomming moeten we waarschijnlijk in deze verklaring zoeken. De eerste druk van het album was in z'n geheel opgekocht door **Albert Heijn**, zodat het verhaal alleen in deze kruidenierszaken verkrijgbaar was. De verkoopprijs van *f* 2,99 en wellicht het vreemde karakter van het album, zorgden er voor dat de hele oplage van 300.000 exemplaren binnen een paar dagen uitverkocht was.
Volgens de filiaalhouder bij mij in de buurt zijn er mensen aan het hamsteren geweest. Ook hij was binnen luttele dagen door zijn voorraad heen. Wie zich aan het hamsteren schuldig hebben gemaakt, kon hij mij niet vertellen. Stripwinkeliers die het album tegen een hogere prijs willen doorverkopen? Of verzamelaars die er een goede belegging in zagen? Wie zal het zeggen. Intussen vraag ik me bezorgd af waar deze nieuwe ontwikkeling op het reclamefront ons zal brengen...

BDJ

SUPERPANDA

Het is merkwaardig dat Amerikaanse striptekenaars, ook wanneer ze onafhankelijk van grote uitgevers werken, vaak binnen het superheldengenre blijven. Uit Amerika ontvingen wij **The chronicles of Panda Khan vol. 1.** De makers van deze strip zijn tekenaar Dave Garcia en schrijfster Monica Sharp. Het verhaal werd gedeeltelijk eerder gepubliceerd als backup-feature in de serie **A distant soil**.
Het verhaal is gebaseerd op de oude Chinese legende van de pandagod Panku. Op een andere planeet moeten pandabeertjes in mensenkleren strijd leveren tegen een boze tovenaar, reuzevleermuizen, skeletten en grote mieren. De epiloog is science-fictionachtig en het geheel is overgoten met een licht metafysisch sausje.
Het tekenwerk van Dave Garcia ziet er vrij goed uit en het verhaal bevat alle elementen die Amerikaanse strip-

zers zo leuk vinden: science fiction, funny animals, veel aktie en de mogelijkheid om (met een queeste als uitgangspunt) uit te groeien tot een lange serie.
Deel 1 van Panda Khan verscheen in mei bij Abacus press. Inlichtingen: **Panda Khan, PO box 95, Holtville CA, 92250-0095.**

HP

STRIP-3-DAAGSE

De Strip-3-daagse zoals elk jaar georganiseerd door Het Stripschap – wordt dit jaar in het Congresgebouw in Den Haag gehouden op 20, 21 en 22 november. Met bijgaande bon kun je 20% op je reiskosten besparen. Bij het kopen van je treinkaartje dan wel deze bon laten afstempelen aan het loket of door de kondukteur.
Ter informatie nog even de data van de Strip-3-daagse in de komende jaren:
1988: 4, 5 en 6 november
1989: 3, 4 en 5 november
(27, 28 en 29 oktober? ?)
1990: 26, 27 en 28 oktober
1991: 25, 26 en 27 oktober
1992: 23, 24 en 25 oktober
1993: 29, 30 en 31 oktober
Meer inlichtingen over de Strip-3-daagse bij Ton Schuringa. Zijn telefoonnummer is 020-852229.

NL

Nederlandse Spoorwegen

Reduktiebon
Geldig voor één persoon

Deze bon bij het kopen van een treinkaartje aan het loket – of bij het ontbreken van loketverkoop aan de kondukteur – afgegeven ter afstempeling.

De houder van deze reduktiebon is gerechtigd te reizen naar de hieronder vermelde plaats met een dagretour 1e of 2e klas – waarop een reduktie van 20% op de volle prijs werd verleend – voor een bezoek aan de

Strip-3-daagse

Deze reduktiebon dient aan het kontrolerend personeel te zamen met het bijbehorende treinkaartje op zowel de heen- als de terugreis te worden getoond.

Geldig: 20, 21 of 22 november 1987
Plaats: Den Haag

Deze reduktiebon is alleen geldig op de door het station ingestempelde datum.

Stationsdatumstempel

NS-kode 8252

DOOD IN ELLENDAM

DE TIJDSCHRIFTEN IN MEI EN JUNI

In 1968 verscheen in **Robbedoes Hommeles in Rommelgem**, het laatste door Franquin getekende Robbedoesverhaal, waarin hij afrekend met Robbedoes en de bijfiguren. In dat zelfde jaar verscheen het eerste verhaal van **de Minimensjes**, een strip waar Seron nu een punt achter zet. Of niet? **De laatste der minimensjes** (Robbedoes 2564) lijkt echt het laatste verhaal te worden. De eerste doden zijn gevallen en het grootste deel van de Ellendamse bevolking is gek geworden. Wellicht zijn we hiermee verlost van een serie die leuk begon maar al jaren behoorde tot het slechtste uit Robbedoes. Een paar mooie series verschenen verder in de maanden mei en juni in Robbedoes, maar voor het overige overheerste de middelmaat. Fraai waren het nieuwe **Robbedoes in New York** (2560 e.v.) en het derde deel van de 'cult strip' **Kogaratsu**. Verder verschenen vervolgverhalen

van Baard en Kale (2561) Khena (2562) en Sammy (2565). Grafisch opmerkelijk was **Barkovitch** van Lumer, reeds eerder verschenen enkele korte verhalen van hem/haar (?) (2563-2565). Tot slot verschenen er nog korte verhalen van Laudec/Cauvin (2559), Marcello (2561), Geerts (2563) en Kox/Cauvin (2566), Spirou 2560 zat verpakt in een Gaston-krant. Helaas was hier op een kwisje na, in de Nederlandse vertaling niets van te merken.

Titanic 31 heeft Marilyn Monroe op het omslag. Ook de gags van Wolinski en Reiser geven een lichte koerswijziging aan. Onbegrijpelijk maar zeer mooi getekend is de nieuwe **Ivan Cassablanca** van Renard en Fromental. Inmiddels is het album al verschenen. Schitterende korte verhalen in nummer 31 (Frank Cappa) en 32 (Abuli/Bernet). Ook **De zoon van de adelaar** lijkt een uitstekende aankoop (Faure). Titanic 32 heeft een vreselijk omslag. Goddank geldt dit nog altijd niet voor de inhoud, die behalve reeds genoemde ook nog gags bevat van Binet en Gotlib. Wat verder opvalt is dat **De toestand** meer tekst en minder plaatjes is gaan bevatten.

De grootste ontdekking in **Wordt vervolgd** is **De dans der dolken** van Guillou en Elisabeth D (74) een verhaal dat past binnen de nieuwe formule van het Franse moederblad. Verder begint in nummer 74.

De laatste dagen van E.A.Poe, dat zich laat aanzien als een uitstekende nieuwe strip van Dick Matena. De tijdschriftversie is zwart/wit, het album zal in kleuren verschijnen. En dat zal er net zo mooi uitzien als de cover van Wordt vervolgd 74.

In **Uitverkocht** 4 start **Kasteel Feuerstein**, een wat ouder verhaal van Schetter. Ziet er veelbelovend uit. Verder in dit nummer werk van nieuwelingen Rudy Snauwaert (a la Zak, Kamagurka) en Benoit. De laatste heeft veel weg van Baxter, maar is op zijn manier ook heel leuk.

Het grootste evenement in **Kuifje** is de terugkeer van Rork (23). Het nieuwe verhaal speelt zich af in een Zuidamerikaans oerwoud waar ketters in een vorige eeuw heen werden gestuurd. Zij bouwden er **Het kathedralenkerkhof**. De overige vervolgverhalen in Kuifje waren minder interessant: **Ton en Tinneke en het geheim van de NKB** (20), **Mr. Edouard, de nietsnut** (22) en Aria, Engelenoog (26). In Kuifje 27 begon het tweede deel van Sneeuw: **De ravendood** (Gine/Convard). Wat de lange hoofdstukken betreft: tweemaal trof ik Debruyne aan met zijn Akhtar, de schriftgeleerde (19, 24) en Zoran's Ivor (21, 25). Andere lange verhalen kwamen van Dupa (Niky, 20), Lagas (Ed en Ad, 23) en de veelbelovende Tadeus Baranowski met zijn **Het kleine Karakijnenvolkje** (20). Onder de korte verhalen een paar aardige bijdragen: de gezusters Rahir met *Vervloekte beksenmeesters* en *Tussen mens en Wolf* (20, 23). **De woede der strelitz** van Philippe Delabey in de stijl van Jacques Martin (21) en een pagina zowaar van Chantal de Spiegeleer (24).

In **Donald Duck** treffen we naast het bekende Disney-materiaal vanaf nummer 28 nieuwe afleveringen aan van **Van nul tot nu**. Dick Briel illustreerde een kort verhaal in nummer 29 en in ditzelfde nummer zat als extra een miniboekje met de strip Sneeuwwitje.

In **Pilote et Charlie 15** begint en nieuwe aflevering van **Les inoxydables** (Parras/Mora). Verder een aflevering van **Le genie des alpages** (F'murr), **Stan Caiman** en een heleboel informatie uit binnen- en buitenland. Van de lopende series zijn **Les fous de dieu** (Sicomoro/Letendre) en **Nancy et Charly sont tres mode** (Goetzinger/Christin) het meest interessant.

In **Vecu 27** start het nieuwe verhaal van Les tours de Bois-Maury: **Reinhardt**. Ongetwijfeld binnenkort in Titanic. De eerste aflevering wordt voorafgegaan door een interview, waarin Hermann onthult dat hij weg is bij Novedi en een contract heeft getekend met Dupuis. Van de lopende series zijn **Le voyage de bateleur** (Dethorey/Autheman, **Le cheval demon** (Boilet), **Timon des bles** (Arnoud/Bardet) en **Milosz** nog interessant. Vooral deze laatste serie van Cordonnier en Rodolphe vind ik zelf leuk.

In **Circus** verschijnt weer zo nu en dan een kort verhaal: **Little Ego** van Giardino (109) en **Fin de bail** (Berthet/Cossu, 110) werden de afgelopen maanden gepubliceerd. Nieuw zijn **Le café du port**, tweede aflevering van **De waters van Dodemaan** (Adamov, 109), **Le petit sirene** (Rossi, 110) en Jaunes 6: **Hotel des thermes** (Tito/Buquoy, 110) het begin van een nieuwe cyclus. De meeste lopende series zijn aardig, met als uitblinkers **Grimion gant de cuir**, **L'etat morbide, Yoyo** en **Les dossiers de l'archange** (Clave/Godard). Van Circus verscheen nog de hors serie Impudique met veel seks en nieuwe of relatief nieuwe tekenaars, waaronder Bignon/Rodolphe, Terpan/Bonnifay, Buffin, David, Joos, Puskas en Thome me het meest opvielen.

HP

KESSELRING, EEN ZWITSERSE STRIPUITGEVER

De Zwitser Rolf Kesselring is al enige jaren actief als uitgever. Tevens is hij eigenaar van een stripwinkel en galerie. In de jaren zeventig verrichtte hij baanbrekend werk met de serie Fume, c'est du..... waarin werk verscheen van tekenaars als Caza, Macedo, Volny, Pichon en Bertrand. Voorts gaf hij een nu zeer gezocht boekje uit van Loisel: **Les nocturnes**.

De laatste jaren bouwt Kesselring aan een fonds waarin werk is opgenomen van debuterende tekenaars (Bondroit, Liceras, Groux, Dirat, Nemo...) en minder bekende strips van onder meer Liberatore, Micheluzzi, Sommer en Crepax.

Verder geeft hij regelmatig het gratis tijdschrift **La Marge** uit. Wij ontvingen nummer 5 van **La Marge** en een vijftal stripalbums waarvan ik er drie onder de aandacht wil brengen.

La Marge no. 5 ziet er verzorgd uit. Op het omslag van Nono en Smod zien we een kerstman ingepakte drankflessen neerzetten. Naast nieuws en een fondslijst bevat het 44 kleurenpagina's tellende blad een kort artikel over Manfred Sommer en vooral veel strips. De grootste namen zijn Pratt (Jesuite Joe) en Forest (een kort verhaal), maar ook het werk van Mako, Dirat, Nemo en Witzig mag er wezen. Het zal mij in ieder geval niets verwonderen als deze namen nog eens opduiken in Charlie of Circus. De eerste albums zijn er in ieder geval al.

In **Blanc-cassis, la boisson des aventuriers** zijn een aantal korte verhalen van Francoise Dirat gebundeld. Korte verhalen waarin een meisje haar fantasie de vrije loop laat en de meest fantastische avonturen beleeft met heroïnesmokkelaars en buitenaardsen. Onder andere....Dirats tekenwerk doet hier en daar nog echt amateuristisch aan maar is veelbelovend, zoals ook blijkt uit haar (recente) bijdrage aan La Marge: **Le blue flower**.

Van Dirats vriend Nemo verscheen **Drive in**, een collectie verhalen gebaseerd op het Amerika zoals hij dat uit de film kent. Net als Dirat gebruikt ook Nemo potlood om zijn strips in te kleuren. Opvallend is verder dat hij veel tekst gebruikt naast of onder de tekeningen. Die combinatie slaagt het beste in **Dead in Venice**, het langste verhaal in de bundel. Mij deed het wat denken aan Loustal.

Heel leuk vond ik **Le flacon bleu**, de tweede aflevering van Kan et Souen, getekend door Bondroit. **Le flacon bleu** is een science-fictionverhaal dat zich het beste laat vergelijken met de strips van Moebius. Bijzonder sfeervol getekend en fantasierijk verteld, zijn in Le flacon bleu de avonturen te lezen van twee jonge krijgers en hun reisgezelschap (waaronder zich een schattig olifantachtig wezen bevindt) op zoek naar een fles met een blauwe vloeistof. Dat levert een plezierige metafysisch getinte strip op.

Dit jaar staan bij Kesselring nog op het programma nieuwe albums van Pratt (De man zonder geweten 2), Bouchard, Riu, Bruce mac Call, Micheluzzi (Paralelle 5), Manfred Sommer (Pollux), Berardi Milazzo (Tiki) en Yves Groux. (Kesselring/La Marge, 43, rue de Bourg, Lausanne, Suisse).

HP

NIEUWS

HUMOR EN EROTIEK

Het Franse tijdschrift **L'echo des savannes** heeft al een lange geschiedenis, die uiteenvalt in twee perioden. Het blad werd in 1972 opgericht en uitgegeven door Gotlib, Bretècher en Mandryka. Het was duidelijk een undergroundtijdschrift waarin zij meer kwijt konden dan in **Pilote**. Het eerste deel was door hen drieën volgetekend. Terwijl de uitgave van het blad iets professioneler geregeld werd en er een uitgever kwam (Du fromage), hielden de oprichters het al snel weer voor gezien. Gotlib richtte **Fluide glacial** op en Bretècher begon aan **De gefrusteerden**. L'echo des savannes bleef een baanbrekend tijdschrift dat echter voornamelijk door redactionele wisselingen, een weinig luxueuze uitvoering en onregelmatige verschijning nooit een echt succes werd. De belangrijkste voorhoede-tekenaars in dit blad waren Mandryka, Gotlib, Solé, Pichard, Wallace Wood, Crumb, Teulé, Veyron, Rochette en Petillon.

Na 84 nummers kwam in januari 1982 een einde aan het bestaan van L'echo des savannes. Ook **Charlie**, een ander historisch stripblad voor volwassenen, was op dat moment ter ziele. Charlie werd door Dargaud in een andere vorm voortgezet (van 1982 tot 1986) en ook een nieuw blad met een oude naam verscheen bij Albin Michel, een uitgever die tot dan toe weinig op stripgebied had gedaan, maar zowel titels van Charlie als van L'echo des savannes overnam. Dat resulteerde in een albumfonds dat inmiddels vrij omvangrijk is en de uitgave van L'echo des savannes (november 1982) en Special USA (april 1983). In korte tijd groeide L'echo des savannes uit tot het grootste stripblad in Frankrijk. Hoewel, stripblad? Met op de cover een tamelijk blote vrouw, veel tekst over seks en 50 van de 100 pagina's strip (ook vaak erotisch) wist de uitgever een groot publiek te bereiken. Mijn favoriete blad is het niet, maar te ontkennen valt niet dat een aantal goede strips via dit blad onder de aandacht werden gebracht zoals **De overlevende** (Gillon), **Ranxerox** (Liberatore), **Eigen liefde** (Veyron), **British video** 'Varenne) en **De schakelaar** (Manara). L'echo des savannes is ook het blad waarin **Theo van den Boogaard** definitief doorbrak.

Sex en humor zijn dus de belangrijkste ingredienten in L'echo des savannes. Het zal weinig verwondering wekken dat de twee bundels korte verhalen die wij ontvingen getiteld zijn **Les meilleurs histoires drôles de l'Echo des savannes** en **Les meilleures histoires erotiques de l'Echo des savannes.**

De eerstgenoemde is, ondanks de titel, het minst leuke van de twee. De moeite waard zijn de bijdragen van Mattioli, Van den Boogaard en Kamagurka. Geen van dreën Fransen, zou men in Frankrijk het gevoel voor humor verloren zijn? Ik werd in ieder geval niet vrolijk van de verrichtingen van Vuillemin, Tramber en Piotr bijvoorbeeld.

Les meilleurs histoires erotiques de l'Echo des savannes heeft iets meer te bieden, en opnieuw zijn het niet de Franse tekenaars die voor de hoogtepunten zorgen. Wat nu precies erotisch is, dat zoekt u zelf maar uit. Ik heb in ieder geval met genoegen nog eens **René et les pédés** gelezen, (Theo van den Boogaard) geglimlacht om Liberatores masturberende puber en met gemengde gevoelens de bijdrage van **Andrea Pazienza** gelezen. Mooi getekend is het werk van Sicomoro dat helaas een al te zwak pornografisch gegeven heeft. Bijzonder opmerkelijk zijn de vier (geweldloze) pagina's van Schultheiss.

HP

RUILADVERTENTIES

Tarieven voor ruil-advertenties:
De eerste drie regels voor *f* 25,– en iedere volgende regel *f* 10,–.
Stuur uw tekst (een regel telt ca. 36 letters en/of leestekens) samen met een volledig ingevulde cheque of girobetaalkaart aan Vonk Uitgevers bv, Postbus 420, 3700 AK Zeist.
Deze advertenties kunnen uitsluitend schriftelijk worden opgegeven. U ontvangt géén faktuur en bewijsnummer.

Te koop: Stripschrift 1 t/m 36. Hoogste bod binnen 1 maand wordt gehonoreerd. F. Veder, Nw. Binnenweg 156-A, R'dam.

Te koop: Mickey-magazine nr. 40 t/m 160 + album 8 t/m 16. Ook Eric de N. i.p.s. dl 1 t/m 36, veel 1e druk, 08373-14292.

GEBRUIKT DEVOS LSD

DE TIJDSCHRIFTEN IN JULI EN AUGUSTUS

Hoewel juli en augustus vakantiemaanden zijn, brachten alleen **Wordt vervolgd** en *Pilote et Charlie* een nummer uit voor twee maanden zonder extra pagina's. **Uitverkocht** verscheen gewoon helemaal niet en van **Vecu** werd ook weinig vernomen.

In **Eppo Wordt Vervolgd** stonden een aantal leuke vervolgverhalen: **Elno** (Jan Vervoort), **Gilles de Geus** (Kolk), **January Jones** (Eric Heuvel), **Kasper** (Johan de Moor) en **Simon Spitsmuis** (Hendrik Martens). Een interessante nieuwkomer is in nummer 33 **Max Laadvermogen**, de al veelbesproken strip van Kees

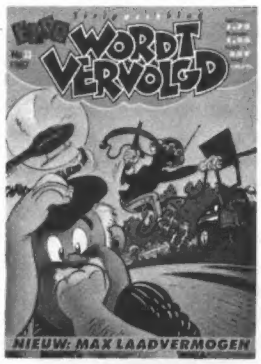

de Boer. Meer over Eppo Wordt Vervolgd binnenkort in Stripschrift.

Titanic 34 heeft een mooi omslag van Bart van Erkel. Maar goed de inhoud is het belangrijkst. In Titanic 34 begint deel 4 van **De torens van Schemerwoude**. Verder publiceerde het blad geen nieuwe reeksen en veel korte verhalen waaronder erotische van **Altuna** en **Rotundo**. Van **Uitverkocht** dus geen nieuws.

Wordt vervolgd (het maandblad) 75 is een nummer voor twee maanden met de bekende vervolgstrips **De Chninkel, De dans van de dolk, Y todo a media luz** en **De laatste dagen van E.A. Poe.** Verder in dit nummer korte strips van Lian Ong, Bert van der Meij/Erika Raven en Boucq. Al met al weinig verrassends voor een nummer dat twee maanden mee moet gaan.

Zo te zien ruimt de redactie van **Robbedoes** wat oud materiaal op. Zoals **De straatridders** (2572), **Tante Zenobie** (2570) en **Blondie en Blinkie**. Verder zeer veel middelmatige strips. Alleen **Munro** is aardig (2568), Woefie is terug (2569) en wat mij betreft...ook de korte verhalen zijn uiters mager: **Timoer** (2569, 2573, 2576), **Knokkers zonder grenzen** (2572), **Dit al gehoord?** (2575) en **Snoesje** (2569). German wordt oud maar gelukkig zijn er ook de gags van Gerrit de Jager, Hardy en korte verhalen van **G.Rafzerk** (2569), **Vrouwen in't wit** (2573, 2574) en **Steven** (2571, 2575), een nieuwe serie van **Laudec** en Cauvin. Ook **De Gieren** en **Agent 212** zijn regelmatig present in het blad. Devos lijkt LSD te hebben gebruikt alvorens de Geniale Olivier aflevering in Robbedoes 2574 te hebben getekend. Het wordt er allemaal niet leuker door. Leuk wordt het pas weer echt vanaf nummer 2576 met een nieuwe **Sara Spits** en een week later (2577) **Jerome Bloks**, ditmaal weer geschreven door Makyo.

Ook al zeer middelmatig is de inhoud van **Kuifje**. Weinig vervolgstrips en veel korte verhalen. In Kuifje 27 begon een nieuwe aflevering van **Sneeuw** en ook **Rik Ringers** (29) en **Bob Morane** (33) begonnen aan nieuwe avonturen. Hoofdstukken verschenen van **De jonge Reinout** (30, 34), **Het kleine Karakijnenvolkje** (27), **Ulrich Werther**, een strip van Marcel Rouffa en **Gaelle Santiag** (27, 35) een aardige nieuwe reeks van Richelle en Li. Tot de aardigste korte verhalen behoren **Lou Smog** (29), **Woody en Willie** (34), **Tim Time** (34) en **Nahomi** (32). Nummer 30 besteedde aandacht aan iguanodons met bijdragen van onder meer **Andreas** en **René Sterne**.

Vecu 28 als thema Aventure exotique. In dit nummer de vervolgseries van Males/Corteggiani, Dethorey/Autheman (**Le voyage de bateleur**), Hermann, Boilet/Durand (**Les veines d'occident**), Jusseaume/Bardet, Arnoux/Bardet (**Timon**) en Cordonnier/Rodolphe en Gillion (**In naam van al de mijnen**). Niets nieuws dus.

Circus 111 (Sea sex comics) heeft als nieuwe strip **Requiem pour un pimpf**, deel 3 van La patrouille des libellules (Hardy/Yann) en in 112 beginnen geen nieuwe series. Dit in verband met de vermindering van het aantal pagina's naar 116.

Pilote et Charlie tenslotte bood in nummer 16 naast de lopende series twee korte verhalen van Altuna (**Natte dromen**) en werk van Letendre/Gut, Rodolphe/Scheuer en

NIEUWS

Rodolphe/Boëm. Vooral de bijdrage van Scheuer vond ik leuk. Let ook eens op de cartoons van **Fred** die altijd op pagina 3 van het blad staan.

HP

ELYH

Met mij is alles o.k. is de titel van een boekje dat door Elyh gemaakt is voor Shid (Stichting Hulppost Indische en Dapperbuurt) in Amsterdam. Onder dezelfde titel brengen zij een vijf minuten durende tekenfilm die op indringende wijze – aldus het persbericht – waarschuwt tegen het gebruik van Rophynol en cocaïne.
Film en boekje zijn gebaseerd op de ervaringen van een aantal jongeren in Amsterdam-oost.
De film zal te zien zijn op de Strip-3-daagse in Den Haag, waar Elyh zelf aanwezig zal zijn om de boekjes te signeren.
Het boekje vertelt vanaf de ene kant het verhaal van een poly-druggebruiker en laat vanaf de andere kant – als flipboekje – de veranderingen zien die een druggebruiker vormt tot een duivel.
Meer informatie over de film of stripboek? Bel dan naar Shid. Het telefoonnummer is 020-945038. Vraag naar Ben Knol of Jan Lubach. Het adres van Shid is Celebesstraat 79 bg, 1094 ET Amsterdam.

NL

FLANDRIL?

Op 11 juli werd in Antwerpen het eerste nummer gepresenteerd van **Flan imperial**. Iets later verscheen het eerste nummer van **Mandril**, eveneens een nieuw tijdschrift. **Flan imperial** wordt in de persinformatie omschreven als 'een uiting van een vernieuwd Vlaams zelfbewustzijn'. Het eerste nummer bevat bijdragen van 'een 20-tal mensen die elk naar eigen inzicht en vermogen hun zienswijze hebben vormgegeven, hetzij in woord, hetzij in beeld'. En zo staan er nog meer passages op het dikbedrukte A-4tje, dat aan de pers werd toegezonden; waar ik tamelijk niet goed van werd. Maar laat ik me op de inhoud storten. Voor striplief-hebbers interessant om te weten is dat aan Flan imperial 1 hebben meegewerkt **Bercovicci, Cromheecke, Fitgerald, Letzer, Pevé** en (Gezellig en leuk) **Windig en De Jong.** Het blad valt nauwelijks te lezen en wellicht is dat ook niet de bedoeling, ik bedoel dat je het leest. Het doet iets denken aan bladen als **Hard werken** of **Soldes** waarin vormgeving een belangrijker functie vervulde dan inhoud. Tekstblokken dus als werkmateriaal. Maar om nu te zeggen dat ik de layout van Flan mooi vind. Nee! Maar goed, mogelijk ben ik anti-artistiek of on-artistiek en is veel smakelijks aan mijn aandacht ontsnapt.
Mandril is niet echt nieuw. Een gelijknamig blad bestond in de jaren vijftig en vele nu grote namen zijn er in terug te vinden. In het eerste door Peter Dicampos uitgebrachte nummer van de nieuwe Mandril is naast nieuw materiaal ook herdrukt uit de oude Mandril. Lang niet ieder stuk kon mijn aandacht blijven vasthouden, maar de inhoud van het eerste nummer is ge-

varieerd genoeg om plezier aan te beleven. Niet alleen tekst maar ook beeld komt ruim aan bod in dit eerste nummer van Mandril. Bijzonder leuk vond ik het werk van de cartoonist **Billy Cam** waarvan ook een stripje is afgedrukt. Flan imperial no. 1 kost ongeveer *f* 6,-- en is vrij moeilijk verkrijgbaar. Mandril ligt bijna overal, zelfs bij supermarkten, terwijl het *f* 8,50 moet kosten.

HP

NIEUWSTE FRANKA-PROJEKT

Henk Kuijpers heeft een heel kort verhaal van Franka gemaakt. Het is een thriller die in New York afspeelt en slechts uit acht platen bestaat. Er is weinig tekst, eigenlijk alleen wat tekst om de acht platen te verbinden. De acht platen zullen onder de titel **Cadillac Club** uitgebracht worden in een ringband.
Om je de mogelijk te geven het én aan de muur te hangen én in verhaal vorm in de ringband te bewaren wordt van elke kleuren zeefdruk ook een zwart/wit zeefdruk gemaakt. De tekst komt op de achterkant van de zwart/wit zeefdruk, zodat het verhaal te volgen blijft.
De kosten voor de tweemaal acht platen met tekst en met ringband zijn tweemaal *f* 150,-. De eerste platen komen uit vlak voor de Strip-3-daagse en zullen waarschijnlijk daar ook te koop zijn.
Meer informatie kun je krijgen bij Arthur Griffioen. Telefoonnummer: 035-43153.

NL

DE AVONTUREN VAN SUSKE EN WISKE IN HET WESTLAND

Voordat ik stukjes ging schrijven, heb ik onder meer geprobeerd om me het edele vak van tuinman eigen te maken. Alvorens me hier echter in te bekwamen was ik verplicht een stage te lopen op een boomkwekerij. En daar werd wat afgespoten. Ik bedoel, de bestrijding van insecten gebeurde toen, en gebeurt nog steeds grotendeels met chemische middelen. Onze biologie-leraar kon niet vaak genoeg duidelijk maken dat er ook andere manieren zijn, zoals biologische bestrijding. Het principe van biologische bestrijding is eenvoudig: confronteer schadelijke insecten met hun natuurlijke vijanden en ruim ze op deze manier op. Zo is de roofmijt de natuurlijke vijand van spint en kan witte vlieg worden bestreden door er sluipwespen op af te sturen.

Die sluipwespen spelen een rol in het laatste album van Sukse en Wiske **De woeste wespen**. Dit album werd op 24 september overhandigd aan landbouwminister Braks, die op zijn beurt een beeldje uitdeelde (de zilveren wesp) aan een bedrijf dat zich de afgelopen twintig jaar heeft ingezet voor het gebruik van onder andere deze wespjes in de tuinbouw. De prijs is dit jaar ingesteld door de stichting PR Westland voor milieuvriendelijk ondernemen. Dezelfde stichting benaderde eerder Willy Vandersteen met de vraag of hij de sluipwesp zou willen gebruiken in een strip.
En zoals uit bovenstaande mag blijken ging de maker van Suske en Wiske op het verzoek van de stichting in.

De lezers van Eppo Wordt Vervolgd hebben de voorpublicatie van **De woeste wespen** kunnen lezen en eigenlijk loont het de moeite niet er verder veel woorden aan te besteden. Suske en Wiske zijn zo baldadig om wespeëitjes onder een vergroter te leggen waardoor gigantische sluipwespen ontstaan. Aangevoerd door de oerslechte Bofor bedreigen deze woeste wespen het Westland totdat alles dankzij de helden van de reeks weer goed afloopt. Ik bedacht mij dat de minister die dit werkstuk mocht ontvangen, de heer Braks, goddank niet verantwoordelijk is voor WVC. Hij zou al zijn vooroordelen over het stripverhaal bevestigd zien.

HP

CORRECTIE

De in Stripschrift 215 aangekondigde strip die Willem Ritstier voor het Algemeen Dagblad schrijft en tekent, heet niet **Kletsmeyer** maar **Gaaibaai**. Van de naam **Kletsmeyer** werd afgezien om eventuele verwarring met de krant van de kraai **Shoe** uit te sluiten. De papagaai uit Ritstiers strip is er niet minder spraakzaam om. Overigens blijft Ritstiers populaire strip **Bartje** ook na 1 oktober in het Rotterdams Nieuwsblad verschijnen, in tegenstelling tot eerdere berichten. Desalniettemin hartelijk dank voor de vele bewijzen van medeleven die we onvingen.

PvO

POSTSTRIPTUM

Galmaarden
7-10-87

Geachte redaktie,

Ik heb zonet Stripschrift 215 doorgenomen waarin uitgebreid op Glénat-Benelux wordt ingegaan. Tot mijn verbazing merkte ik dat mijn naam geciteerd werd. Vandaar deze brief om – hopelijk voor eens en altijd, want het §%!!&! gekanker begint zachtjesaan tot hiér te zitten – een en ander recht te zetten.

– Ik ben géén journalist en in de beginperiode van Glénat-Benelux heb ik niét voor hen gewerkt. De eerste albums waarop gezinspeeld werd **(Wind der Goden 1, Alex, et cetera)** zijn dus zéker niet door mij vertaald of geletterd.

– Ik werk free-lance en op verschillende domeinen voor meer dan een uitgeverij. Dat deel van mijn werk tracht ik zoveel mogelijk gescheiden te houden van mijn werk als kritikus. Als ik over Glénat-albums lovend schrijf, is dat omdat het stripverhaal op zich – volgens mij – inderdaad goed is. Want dàt is uiteindelijk de strip. Ik probeer een recensie te geven die dàárover gaat en niet, zoals vele kollega's, een slechte vertaling, een slechte lettering, belabberde inkleuring of druk als aanleiding te gebruiken om toch maar aan een artikel van'n deftige lengte te raken. Bij het doornemen van kritieken op Glénat-albums krijg je dan ook vaak de indruk dat daar uitgebreid over geschreven wordt, omdat de kritici blijkbaar niet in staat zijn een zinnig woord over de auteurs of het werk zelf op papier te krijgen. Glénat-albums zijn overigens niet de enige die ik op de voet volg of prijs.

– Dat er al decennia lang een breuk is tussen 'Vlaams' en 'Hollands' weet inmiddels iedereen. En, godgod, wat kunnen de Nederlanders toch enthoesiast zijn als ze'n oud **Suske en Wiske** lezen in gekuist Antwerps. Want 'Vlaams' is toch zo schattig. En uiteraard spreekt élke Nederlander zijn taal korrekt en spreekt élke Vlaming een boertig taaltje. Of niet? Nederlandse schrijvers en dichters schijnen er anders over te denken, maar wie maalt dàár nu om. Als Vlaming – die inderdaad in het dagelijks gebruik fier is zijn moedertaal te gebruiken, i.e. 'Vlaams' – ben ik me er des te beter van bewust dat 'Nederlands' een àndere taal is en die is er na X aantal jaren studie iets of wat deftig ingepompt. Als ik vertaalwerk doe, probeer ik zo goed mogelijk het A.B.N. te volgen. En wat blijkt? A.B.N., volgens de woordenlijst van de Nederlandse taal en andere door NEDERLANDERS opgestelde handboeken, is volgens onze teerbeminde Noorderburen 'Vlaams'. Een diskussie die binnen honderd jaar nog niet uit de wereld zal zijn, maar ik vraag me toch af of iedereen echt zo arrogant chauvinistisch is in Nederland. Woorden als 'ukkie', 'wijfie', en meer van dat liefs mag dan voor jullie prima nederlands zijn, voor ons is dat gewoon hollands **dialekt**. Dàt wordt wel gepikt en 'leuk' bevonden... Als ik strips of eender wat vertaal, tracht ik 'nederlands' te schrijven: een taal die in Noord en Zuid aanvaardbaar is. Ik ben uiteraard erg subjektief, maar ik denk dat ik daarin wel slaag.

– Daarnaast heb je uiteraard nog gewone 'fouten', taalkundig of schrijffouten die in de lettering gebeurden. U haalde het in het interview al even aan: vaak moet een strip in zeven haasten vertaald en geletterd worden. En vaak niét alleen het laatste hoofdstuk. Slechts één voorbeeldje: de twee eerste albums van **De pioniers...** en **Arno** 2 moesten op 10 dagen vertaald én geletterd worden. Ik denk dat de taal erin aanvaardbaar is en de lettering, gezien de omstandigheden, nog te pruimen is. Ik durf echt niet te zeggen dat deze 3 albums grondig nagekeken werden om er fouten uit te halen. Misschien, misschien begrijpt u de oorzaak daarvan? of niet? Er was de keuze: ofwel vliegensvlug een nederlandse uitgave klaarstomen ofwel gewoon 3 boeiende strips uit het nederlandse fonds schrappen.

– Glénat-Benelux heeft, onder meer door die eerste uitgaven, een slechte reputatie opgebouwd. Dat weet iedereen, maar niémand lijkt die reputatie te willen vergeten en vooral, niemand lijkt de 'goede' reputatie van anderen in twijfel te willen trekken. Zo wordt Glénat al jaren onder druk gezet om toch maar Van der Heide-produkties aan te werven. Want die maken toch NOOIT fouten? Die vergissen zich toch NOOIT? Ik heb geen zin te vervallen in een eindeloos over en weer gegooi van verwijten. Ik maak zelf af en toe de situatie mee, dus ik heb er alle begrip voor dat er al eens fouten, dialektvormen et cetera in strips rondsluipen. Maar onze teerbeminde noorderburen schijnen dat begrip nog steeds niet te willen opbrengen. Een héél vlugge en héél oppervlakkige bloemlezing in een **MacCoy**-album, een **Vink**-album en een **Fog**-album van Dargaud leverde alvast dit op:

'ik zal d'r haar eigen darmen laten vreten'. Ik dacht dat het bedoeld werd: ik zal haar haar eigen... dus ik zal'r haar eigen... . Waar die d'r vandaan komt..?

Ik ken wel de uitdrukking 'iemand uit het oog verliezen. Maar op pagina 23, de pag. na 'd'r', van **Foc** vind ik 'laat haar niet uit het oog'? Of zeggen ze dat in Holland?

Bij de splitsing van woorden zijn, dacht ik toch, bepaalde regels. Het woordje trouwens wordt – dacht ik nog steeds – 'trou-wens' gesplitst. In **Foc** vind ik op pagina 32 trouwens. Het kan natuurlijk best dat jullie er een eigen spellingsmethode op nahouden, of is het misschien wel...'n fout?!? Er zaten nog wat dingen in dat boek, waar ik zo – ten onrechte uiteraard, of toch niet? – mijn twijfels over had. Op pagina 44 vind je '....doorzocht worden! en niets mag verwoest!' en ik maar zoeken naar een 2e 'worden'. Maar wellicht begrijpen jullie, nederlanders elkaar beter onder mekaar en is de helft van een werkwoordsvorm al voldoende. Of minder opvallende details, zoals de gebiedende meervoudsvorm die het hele boek door zonder 't' achteraan gebruikt wordt, zoals op pagina 35 'Dood hem' maar dan op pagina 47 blijkbaar aan belang wint, want de sukkel krijgt plots een 'T' aan z'n staart: 'Wordt'. Maar misschien waren de Van der Heide-produkties die dag net in'n mindere bui en is dit echt een uniek geval. Dus – uit het pakket gepikt waar trots de naam van de redaktionele verzorging op prijkt – nog twee albummetjes uitgekozen en vluchtig (!) doorgebladert. **MacCoy** 13 b;V. 'Ik dacht in deze natuurlijk aan jou'. In wat? Bij deze, lijkt me, als onderontwikkelde vlaming; korrekter, maar ik geef't zelf al toe. Onderontwikkeld, nietwaar. In die intellektuele toestand ken ik ook de uitdrukking 'door het dolle heen zijn'. Op pagina 7 las ik 'De blackfeet zijn volledig door het dolle'. Heen? volledig dol? Of hebben jullie alweer voldoende aan een halve uitdrukking om mekaar gezellig te begrijpen? Op pagina 9 moet'r een algemene neusverstopping gewoed hebben. Of is 'teisteren' misschien vlaams en 'teisderden' nederlands?

Om me ervan te gewissen dat die neusverstopping niet de reden was waarom ook in dit album fouten geslopen waren, dus nog héél even **Het stenen geheugen** ingebladerd, maar het virus was toen nog niet overwonnen. Althans de eerste 10 pagina's niet – ik had'r toen al genoeg tijd aan verspild – want '...moet een geweldige volksmenner zijn geweest' klinkt eerder als een fransman die behoorlijk nederlands tracht te praten. 'Geweest zijn' lijkt me – maar dat is maar een indruk natuurlijk – juister. En wat zegswijzen betreft, moet er ergens een dub eus hollands boekje de ronde doen, want wij kennen wel 'iemand de pas afsnijden', maar 'om zo de weg af te steken', op pagina 10 , leek me eerder een erg vrije interpretatie. Je hebt natuurlijk de dichterlijke vrijheden. Die was ik even vergeten.

Nogmaals, ik vind het erg normaal dat zoiets voorkomt. Ik vind ook dat onmogelijke deadlines et cetera geen zaak voor de lezer zijn. Als een album vliegensvlug moet klaargemaakt worden, heeft de lezer daar geen boodschap aan en mag die voor z'n centen een degelijk album verwachten. Maar het gekanker blijft doorgaan, ook wanneer'r al'ns géén reden toe is en de kritieken blijven alléén luidkeels gillen als'r géén nederlandse naam van'n vertaler op de titelpagina prijkt. En dàt begint me stilaan de strot uit te komen. Voor de anekdote overigens dit nog: bij een recensie van **Rona** hadden jullie het in jullie vorige nummer over het wel vlaamse maar toch degelijke taalgebruik... terwijl in de colofoon duidelijk een van de meest gerenomeerde... nederlandse vertalers staat. Echt grappig! Leve de objektiviteit. Vooral omdat er in datzelfde nummer nog 4 andere albums vermeld werden die ik toevallig vertaald had en waar geen woord kritiek op stond...rarara? De wegen van de – hollandse – kritiek zijn ondoorgrondelijk.

Ik vermeld bewust niet of ik veel of weinig voor Glénat werk. Daar heeft niemand zaken mee en ik vermijd gewoon dat men bepaalde titels met argusogen gaat bekijken om er toch maar fouten in te vinden. Ik vermeld evenmin de andere uitgeverijen waar ik soortgelijk werk voor doe en waar nooit kritiek op komt, omdat die nu eenmaal geen slechte reputatie hebben. De enige die dit alles weet, ben ikzelf. En dan is het soms om te steigeren als je soms lovende, soms afbrekende kritieken leest op hetzelfde werk, dezelfde vertaalwijze, dezelfde taal. Ik heb dan ook alleen maar gereageerd omdat dit anonieme werk plots vermeld werd in Uw nummer en dan nog wel in een totaal verkeerde situatie. Zoals U mijn naam citeert, is het volkomen foutief. Wat ik verder denk van al het vertaal – en kritiekengedoe bij onze Noorderburen, zult U inmiddels wel al begrepen hebben.

Kris de Saeger

Geachte Kris de Saeger

1. Wij gaan af op de informatie die ons bij Glénat gegeven is.
2. Klachten dat er té weinig tijd is om een album correct te vertalen kunnen beter aan de betreffende uitgevers gericht worden.
3. Fouten zijn fouten; wij blijven ze signaleren en uiten terecht onze kritiek.
4. Een stripverhaal kent meerdere aspecten: het verhaal, de tekeningen, de inkleuring, de lettering.
5. Wat heeft Frits van der Heijde met het interview te maken?

NL

STRIPSCHRIFT SPECIALS

Lucky Luke
Kees de Bree en Hans van den Boom analyseren de wereld van Morris, schepper van Lucky Luke. Met veel onbekend illustratie materiaal. *f* 19,50

Suske en Wiske
Een schat aan informatie over deze meest succesvolle Vlaamse strip aller tijden. Veel onbekend illustratiemateriaal en acht kleurentekeningen. *f* 19,50

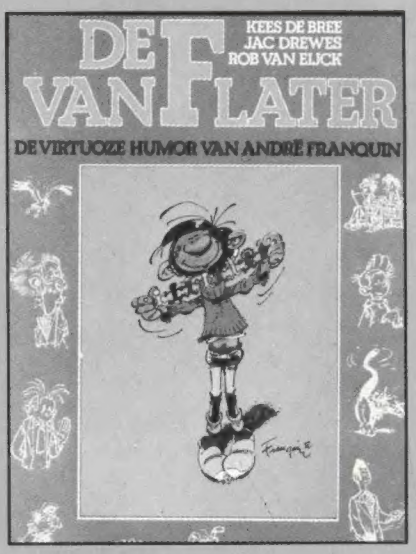

De F van Flater
Een groot interview met, en artikelen over de meest nagetekende stripmaker: André Franquin, schepper van Guust Flater en de Marsipulami. *f* 25,–

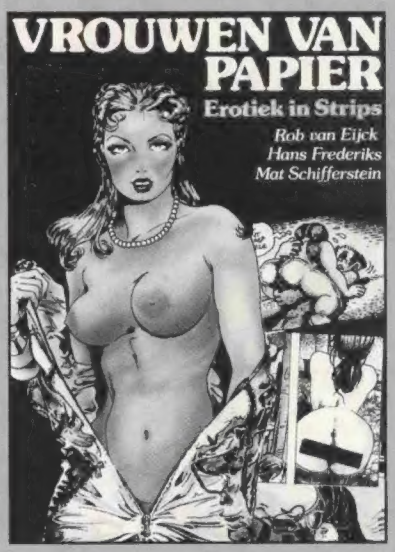

Vrouwen van Papier
Erotiek in Strips. Artikelen o.a. over de meesters van de erotische strips, Manara, Crepax en Pichard. Censuur in strips en pin-ups. *f* 25,–

Sjors en Sjimmie
Een uitgebreid dossier over twee striphelden, die nog steeds een ongekende populariteit hebben. *f* 25,–

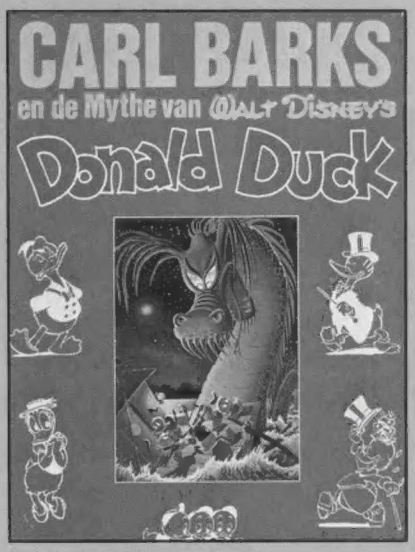

Carl Barks
Carl Barks en de Mythe van Walt Disney's Donald Duck. Het meest complete overzicht van leven en werk van Carl Barks. Talloze unieke illustraties, foto's, cartoons, storyboards voor de legendarische Duck-tekenfilms uit de jaren dertig. *f* 25,–

Deze specials zijn te bestellen door overmaking van het desbetreffende bedrag plus *f* 4,50 aan portokosten op postgiro 209948 tnv Stripschrift Zeist.

VONK UITGEVERS BV
Postbus 420
3700 AK ZEIST